

KORTÁRS

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

2020 04 év szám

KORTÁRS 2020 04

KÁKONYI CSILLA munkáival

FEHÉR BÉLA: Banánliget (1. regényrészlet)

LÁSZLÓ NOÉMI, FENYVESI OTTÓ, HALMAI TAMÁS versei

TÓBIÁS KRISZTIÁN és PÓSFAI GYÖRGY prózái

Gerencsér Anna esszéje a fantasy műfajról

FEKETE J. JÓZSEF, ARTZT TÍMEA, KOLOZSI ORSOLYA kritikája

Ára: 840 Ft
Előfizetőknek: 8400 Ft/év
www.kortarsfolyoirat.hu

NKA
Nemzeti Kulturális Alap

KÁKONYI CSILLA, Emberi színjáték, 2008

LA MANCHA LOVAGJA

Szövegkönyv: Dale Wasserman
 Zene: Mitch Leigh Dalszövegek: Joe Darion
 Az eredeti produkciót színpadra állította: Albert Marre
 Eredeti produkció: Albert W. Seiden és Hal James

A LA MANCHA LOVAGJA bemutatását a Concord Theatricals Ltd. és a Theatrum Mundi Színházi és Irodalmi Ügynökség között létrejött megállapodás tette lehetővé.

BUDAPESTI

OPERETTSZÍNHÁZ

ZENI VEZETŐ / KARMESTER:
BOLBA TAMÁS

KARMESTER:
TASSONYI ZSOLT

RENDEZŐ – KOREOGRÁFUS:
VINCZE BALÁZS

NÉMETH ATTILA
SERBÁN ATTILA, NÁDASI VERONIKA, GÓMÖRI ANDRÁS MÁTÉ
 PÁLFALVY ATTILA, HOMONNAY ZSOLT, SZ. NAGY ILDIKÓ
 FÜREDI NIKOLETT, IMRE ROLAND

FORDÍTOTTA: **BLUM TAMÁS**
 DÍSZLETTERVEZŐ: **ERDŐS JÚLIA LUCA**
 JELMEZTERVEZŐ: **FEKETÉ KATALIN**

WWW.OPERETT.HU | OPERETTSZÍNHÁZ

FELELŐS KIADÓ: KISS-B. ATTILA | FŐIGAZGATÓ

TARTALOM

- 3** LÁSZLÓ NOÉMI: Éjféli csend; Szem, fül; Járkálj csak; Test; Igaz; Haza *(versek)*
- 6** FEHÉR BÉLA: Banánliget (1. rész) *(regényrészlet)*
- 25** BOGDÁN LÁSZLÓ: Jelenleg hol vagyok?; Fehér kapu; Jellasics intelme; A tükörlidérc; Gróf Rettegi; Jóslat; Feltételes megálló *(versek)*
- 32** ACSAI ROLAND: Köszönőviszony; Kegytárgy *(versek)*
- 34** FENYVESI OTTÓ: Szavak a tájban *(vers)*
- 38** TÓBIÁS KRISZTIÁN: Kicsi gyíkocskák napoznak a lövészárokbán (1999–2001) *(naplóregény – részlet)*
- 43** HALMAI TAMÁS: Előfeledések (CVI–CX.) *(vers)*
- 44** PÓSFAI GYÖRGY: Az Úr evangéliuma *(próza)*
- 53** SZIGETHY GÁBOR: Lapszemle XXVIII.
- 56** NOVOTNY TIHAMÉR: Fényfakasztó festészet, avagy harc a sátáni erők és a kiüresedés ellen *(képzőművészet)*
- 60** GERENCSÉR ANNA: Otthon az égben – Veszélyes kívánságok, a fantázia hatalma és az elveszett világok után maradt űr
- 69** TŐZSÉR ÁRPÁD: Zrínyi-margináliák
- 75** POÓS ZOLTÁN: Ismeretlen örömök, ismeretlen újhullám
- 78** BERETI GÁBOR: Serfőző Simon / Arcunk az ég
- 79** BENCE ERIKA: Vasagyi Mária / Cézár
- 81** ARTZT TÍMEA: Petőcz András / A denevér vére
- 83** BALÁZS GÉZA: Miklóssy Endre / Várkonyi Nándor-olvasókönyv
- 86** KOLOZSI ORSOLYA: Darvasi László / Magyar sellő
- 88** FEKETE J. JÓZSEF: György Attila / Bestiarum sicularum
- 90** PATAKI GÁBOR: Novotny Tihamér / Kor-szak-ok – Eöry Emil 80
- 91** SÁROSI ISTVÁN: Bartusz-Dobosi László / lélekszakadtak – téboly az irodalomban
- 92** KARÁCSONY SZILVIA: Szülőföldem
- 94** HENDI PÉTER: Lukáts János / Szerelmem, Kelet-Berlin

E számunkat KÁKONYI CSILLA munkáival illusztráltuk.

A borítón: Új Golgota, 2009 (részlet); Az áldozat, 1993 (részlet).

A *Kortárs* folyóirat közelebb áll Önhöz, mint gondolná, csak egy karnyújtásnyira vagy inkább kézmozdulatnyira. Egy kattintással előfizetheti a Magyar Posta elektronikus standján, s egész évben az otthoni karosszékében élvezheti.

A *kortarsfolyoirat.hu* oldal jobb szélén kattintson az „Előfizetés” box színes képére!

Csak egy mozdulat, hogy Ön is kortárs legyen!

KORTÁRS

Támogatók: **NEMZETI KULTURÁLIS ALAP,**
KORTÁRS ALAPÍTVÁNY, MAGYAR NEMZETI BANK,
EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA

Szerkesztőség:

THIMÁR ATTILA (főszerkesztő, tanulmány), thimar.kortars@gmail.com
AMBRUS LAJOS (próza), kemenesalja@gmail.com
PÉCSI GYÖRGYI (vers), pecsigy@freemail.hu
STURM LÁSZLÓ (kritika), sturml67@gmail.com
NOVOTNY TIHAMÉR (kép), prinotipa@gmail.com
HLAVACSKA ANDRÁS (kortársalgó) hlavackandras@gmail.com
KOVÁCS NÓRA (tördelőszerk.), babajaga1960@gmail.com
BORNEMISSZA ÁDÁM (olvasószerk.), bornemissza.adam@gmail.com

Laptev: LÁSZLÓ ZSUZI

Szerkesztőségi titkár:

ÖNER EDIT (info@kortars.com)
1062 Bp., Bajza u. 18.
Szerda: 11–14 óráig
Csütörtök: 10–13 óráig
Tel./Fax.: 342-1520; 06-20-33-77-531
Postacímünk: 1406 Bp., Pf. 93.

Lapunkat rendszeresen szemlézi a megújult

www.observer.hu

Kiadja a Kortárs Folyóirat Kiadói Kft. Felelős kiadó: a kft. ügyvezetője.
Nyomdai munkák: *mondAt Kft.* www.mondat.hu

Előfizetési díj 1 évre 8400 Ft. Szerkesztőségi előfizetés esetén külföldre: 110 €. (Az áthúzó előfizetéseknél nem kérünk díjkülönbözetet.) Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a Regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. **Külföldre és külföldön** előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu

HU ISSN 0023-415X

Nemzetközi online azonosítószám az Interneten: HU ISSN 1418-1592

Kéziratokat nem őrzünk meg, és nem küldünk vissza.

Lapzárta: a megjelenés előtti hónap 3-án!

HÍREK

Kedves Olvasóink!

A Kortárs Online folyamatosan várja olvasóit, naponta frissülő tartalmakkal.

Kritika Bödöcs Tibor új regényéről

Beszámoló a Pécsi József-ösztöndíjasok fotókiállításáról

Portré Jordán Tamásról, a Nemzet Színészéről

www.kortarsonline.hu

A *Kortárs* folyóirat archívuma itt érhető el:

www.kortarsfolyoirat.hu

LÁSZLÓ NOÉMI

Éjféli csend

Kilendült inga, bárd, ólomgolyó,
végzetszerű, szabályos, éles,
tapad a perc lélegzetéhez:
nemlétezőhöz mért jelenvaló.

Mellékmondatok közt kötőszavak,
nyíló, csukódó ajtó, ablak,
szobákban, ahol idegenek laknak:
jelentésváltó végeken a rag.

Kilendült inga, lassuló világ,
esetlen mágnes lent, középén,
végtelenítés: elevenbe vág –

ha nem, hát fönnakad a szélén,
harmadik szem, csukott virág,
kilendült inga, földi létem.

Szem, fül

Szomorúság, fekete tó,
hullámzó semmi, mély, szelíd,
figyelő szem ráközelít:
alvó test, süllyedő hajó.

Szomorúság, lángoló vízfénék,
gleccservilágban elfúlt meteor,
reménytelen sík, szaggatott, komor
sziklás tömeg, legendaféleség,

homlokmederben hamvadó színek,
felszín alatti hangtalan sikoly,
föld mélye fül, hát hallja meg!

Szomorúság, kicsordulsz valahol,
virágharang zúg, kelyhek csengenek,
harmat szitál, ragyog a bor.

Járkálj csak

Suhogj, te szárny, ha létezel,
emelkedj, test, ha élni jó,
égbolt megtapasztalható,
amit megtart, nem ejti el,

LÁSZLÓ NOÉMI (1973) Kolozsvár

suhogj, te szemhéj, itt a pillanat,
 egész világ pillantásodra vár,
 pilládon szunnyad a halál,
 le ne csukódj, oda ne add magad!

Sajogj, te törzs, gyötrődjete, tagok,
 izzon a perc a sustorgó ereken,
 járj, óramű, tökéletes, sajogj!

Gyötrelmeidből él a lehetetlen,
 hangod lélegzik be az angyalok.
 Suhogj, te szárny, a végtelen egekben!

Test

Anyag, nehézkes, szürke váz,
 létalagútban döndülés.
 Minden könnyörület kevés,
 sorsodra szárnyas szörny vigyáz.

Anyag, kiszáradt, éji kút,
 kőgörgeteg holdbéli tájban.
 Ülünk, létem létedbe zártan,
 várjuk az égiháborút.

A víz sehol, megül a por,
 prűszköl a tikkadt szörnyeteg,
 anyag, hasadás nyoma, heg.

Talán fölötted is lebeg.
 Végül megéred: elsodor,
 és összeroppan, összeforr.

Igaz

Van, vallani, tapintható.
 Kemény, kopog, fagyos göröngy.
 Semmiből izzadt, földi gyöngy.
 Van vallomás, van vallató.

Holtában élő holdhideg,
 sápadtan izzó hullaláng,
 hull, hull, kerengve hull miránk,
 bőr pikkelyes, nem érzi meg.

Valami van, megtudni nem
 szeretné senki itt, mi az.
 Aludjunk mélyen, édesem.

Aludjunk. Szirmot hajt a gaz,
szívárvány hajlik kényesen.
Van halhatatlan, nem igaz?

Haza

Alaktalan, gomolygó fájdalom,
a test formájú üreget kitöltöd,
feszül a hasfal, fölremlik a köldök,
járkálsz a földön, ólomlábakon.

Villódzó fények, rángó félelem,
nyers rettegés, sugárenergia,
szép gondolat, halvány halálfia,
ólmos ködökben úszó életem.

Távoli kúrthang, zsibbadt muzsika.
A láthatáron köeső kopog.
Csonkolt fatörzsek, elszórt végtagok.

Távoli test, hogy vánszorog haza?
Ringatja, hajtja rémült éjszaka.
Világmindenség, sajgó otthonod.

KÁKONYI CSILLA, Visszhangra várva, 1996

FEHÉR BÉLA (1949) Keszthely

FEHÉR BÉLA

Banánliget

1. rész

„Az író, aki szemérmetlenül, haszonszerzési szándékkal a marxizmust vagy a szocializmust, a fasizmust vagy a szekuláris és klerikális érdekszövetségek által sugalmazott eszméket mutogatja művében, nem csinál mást, mint a pornográf író, aki a szexuális testgyakorlatok ingerlő leírását szórakoztató céllal tálalja.”

(Márai Sándor: *Napló*)

(búcsú)

Nézzétek a süketfajd, haza bitangja Piricske Tamást! Nem délibáb, mégsem az. Ott ül egy félig szétmállott Holdfény utcai bérház boltíves pincéjében, a kifőzde ablaka alatt, ahonnan Kádár király uralkodása idején az NDK brikettet lapátolták a föld alá. Ül a rideg, salétromos falgőzben, és habzsolja a vasárnapi gulyáslevest. Lába idegesen surrog a földön; maga alá kapja, előrerúgja, mintha ülte akarna járni. A folyópartról egyenesen ide, a kifőzdébe gyalogolt, hóna alatt a folyóból kihalászott lila zakóval. A zakó még vizes, a hátán keletkezett arasznyi szakadást sárga cérnával varrták meg.

Megette a levest, kicsit rápihent, kikapargatta a fogai közül a beszorult marhahúsdarabokat, aztán fizetett, elindult. A zakóért visszafordult, majdnem ottfelejtette. Felmászott a lépcsőn, kilépett az utcára. Hidegen csillogott az aszfalt, a vihar már elvonult. Távolról morajlott az ég. Forgatta a fejét, tanakodott, merre induljon. Meglehet, körülnéz a közeli Krém utcában, ahol valamikor az édesanyja élt, vagy talán másfele igyekszik, de az is lehet, hogy ott marad a kifőzde előtt, és hipp-hopp sóbálvánnyá válik. Ez tetszene a legjobban. A sóbálvány. Egy Piricske sóbálvány. Nem várjuk meg, míg eldönti, megy vagy marad. Elköszönünk tőle, isten veled, Tomika, mert a lehangelő gulyásleves-zabálással a történet végére értünk. Senkit ne tévesszen meg a látszat, ez itt a vége. Pont.

A búcsúval kezdjük.

Isten veletek!

(mint a vér)

Ugorjunk vissza az utolsó nap elejére.

Délelőtt a kultúrpalota mögötti parkolóban Piricske vasárnapi sokadalomba botlott. A gyülekezés mindig izgalomba hozta, baljósna, de izgalmasnak tartotta, mint a földrengést. A szökőkút mellett felállított színpadon piros bőrkabátos férfikar dühögött, egyetlen mélyen zengő dob hangjára egyesítette a katonai menetgyakorlatot a barbár tánccal. A színpad melletti pavilonnál a Hűség Pártba toboroztak tagokat. Felnyírt fejű, piros bőrkabátos emberek foglalkoztak a jelentkezőkkel. A pavilon tetején felirat rikított: PIROS, MINT

A VÉR! A pártvezetőség ebből a jelszóból faragott köszönést. A tagság fel-emelt ököllel rikoltotta egymás felé: Mint a vér!

– Mint a vér! Nem rossz – próbálgatta Piricske. – Mint a vér!

Ketten is válaszoltak felemelt ököllel.

– Mint a vér!

A pavilon pultjához sétált, ide-oda forgatta kerek almára hasonlító fejét, rajta kis pamacs bajusszal.

– Belépek – közölte határozottan.

– Helyes döntés! – bólintott a pártember. Kérdőívet húzott elő. – Mielőtt kitöltenéd, fel kell tennem néhány tesztkérdést. Van ellene kifogásod?

– Nincs, de ne tegezzél. Elmúltam hetven.

– Itt mi tegeződünk, papa. Mindenki egyenlő, még a százéves is. Kezdehetjük?

– Előbb én kérdezek. A párttagok ingyen kapnak piros bőrkabátot?

– Az mindenkinek jár. Most éppen a tavaszi modelleket osztjuk, szeptember végén vételezhetsz prémgallért, téli bélést. – A pártember a papírjaiba temetkezett. – Lássuk! Első kérdés: egyetértesz a parlamenti demokráciával?

– Hűha, erre most mit mondjak?

– Őszintén, amit gondolsz. Azt, hogy elutasítod a parlamenti demokráciát. Elutasítod?

– Jól van, elutasítom.

– Kipipáltam. Vágyakozol új politikai stílusra, új mítoszokra, új embertípusra és egyetlen karizmatikus vezetőre?

– Ez négy kérdés.

– Ne törődj vele! Mindegyikre vágyakozol, igaz?

– Át kellene gondolnom.

– Figyelj, ne rabold az időmet. Vágyakozol vagy sem?

– Nem bánom, vágyakozom.

– Helyes! Lépjünk tovább. Hiszel a bajtársiasságban, tekintet nélkül a bajtársak társadalmi helyzetére?

– Nem értem a kérdést.

– Majd megérted, gondold át, most elég, ha hiszel benne. Hiszel?

– Hiszek.

– Dicsőítéd az erőt, a harci szellemet, a totális odaadást, és mindent megteszel, hogy militarizáld a tömegeket?

– Ez megint több kérdés, de dicsőítem és militarizálok.

– Látod, megy ez! Végül az utolsó. Akik mindezt másképp gondolják, azokat üldözöd, diszkriminárod, kíméletlenül lesújtasz rájuk?

– Mivel sújtok le?

– Bármivel, ami kéznél van. Tehát, lesújtasz?

– Lesújtok.

– Rossz válasz! Azt kell mondani: lesújtok, a buzi kurva anyjukat! Halljam!

– Lesújtok, a buzi kurva anyjukat – mondta ernyedten Piricske.

– Gratulálok, megfeleltél! – A férfi kezet nyújtott. – Mint a vér!

– Mint a vér! Már párttag vagyok?

– Még nem. Most kitöltöd az adatlapot, előfizetsz a Győzelem és Dicsőség című lapra, ez kötelező, aztán a színpad mögött megkeresed Gertrúdot, méretet vesz rólad a bőrkabáthoz és az egyensapkához. A ruházatot és a kiegészítőket július 29-én veheted át a csoportos eskütétel után. Addig gondolkozz a célkitűzéseiden! Mint a vér!

Esze ágában sem volt felkeresni Gertrúdot.

Hanem egy célkitűzés mindjárt az eszébe jutott. Azokra kell lesújtani, akik elvették a dolgozó néptől a Figaró borotvavizet! Az a sok elegáns csomagolású büdös pacsuli, ami helyette kapható, nem nevezhető borotvavíznek. Pi-

ricske úgy gondolta, férfiak százezereinek okozna megnyugvást, ha visszakapnák a régi arcvizüket. És ha már itt tartunk, a Figaró arra is esélyes, hogy új mítosz lehessen! Visszafordult, hogy mindezt elmondja a tagtoborzó pavilonban, de addigra mindenki a színpad körül gyülekezett, éppen megérkezett a szónok, Fajkúrti pártvezér.

Piricske kiverelkedte magát a tömegből, átvágott a parkoló túloldalára, és Zorkij 4-es fényképezőgépével készített néhány felvételt a színpadról és a körülötte tolongókról. Ha figyelte valaki, bizonyára meglepődött a muzeális Zorkij masina láttán.

Május volt, tavasz fűszerezte a levegőt.

Gyalog indult haza. Roppant lúdtalpain akár a város túlsó végére is átsétált, de most legfeljebb tíz percet kellett kutyagolnia hazáig. A Drót utca és a Hamis utca sarkán betért az Égő Bambusz kínai falatozóba pajcsiut, azaz cirokpálinkát inni. Ezt ritkán hagyta ki. Ha elment hazulról, mindig bedobott valahol egy felest, akár kettőt. Hűvös napokon hármat is. Szerinte ez jelenti az utcai vándorok szabadságát. A feles mindig is hozzátározott a flaszterjáráshoz, amíg a vándorok rá nem döbbsenek, hogy a demokrácia nevében mind egy szálíg kinyírták a kocsamákat, velük a barátságos életformát is, ami nem csak a piálásról szól. Az emberek már azt se tudják, mi a söntés.

A kínaiak családtagnak tekintették Piricske Tamást, boldogan adtak neki pajcsiut, le se kellett hozzá ülni, mint az istenverte presszóban, de lassan már a presszókát is elhordja a szél.

Várkonyi Kata megjegyzése

Néhány szó az előzményekről. Az Égő Bambusz tulajdonosa, a karikalábú Hui-Fen – azt jelenti: illatos, bölcs ember – ígéretes ötletet dédelgetett a Piricske–Téli párossal kapcsolatban. Az ihletet egyenesen Kínából kapta, ugyanis Hui-Fen két otthon maradt öccse Nanking külvárosában horgászcsaliboltot nyitott. Okos húzás volt, ugyanis a Jangce partján fekvő Nanking környéke népszerű horgászparadicsom, mégsem működött a városban horgászbolt. A szákok, botok, horgok és kellékek is szépen fogytak, de a csali lett az igazi sláger. Nem a giliszta vagy a csontkukac, hanem a csirkebél! A Jangce harcsái és nyolcvankilós kardorrú tokhalai imádták a horogra fűzött csirkebélcsokrot. Az illatos, bölcs ember arra gondolt, ez nálunk is beválhat, azonban hiába kérvényezte, nem kapott engedélyt horgászboltra. Stratégiát váltott, tőkével akart beszállni. A helyiséget is kiválasztotta a Csillag utca 22. szám alatt. Elmentünk megnézni, hátha forgatni is érdemes. Utcáról nyíló pincelakás, valamikor cipész működött benne, évtizedek óta üres.

(halak és belek)

Hui-Fen 2000 szeptemberében kereste fel a Piricske–Téli párost. Magával vitte Xiarát, a rokon lányt, aki jobban tudott magyarul, mint az illatos, bölcs ember, de nem annyira, hogy Piricske Tamás és Téli Pál mindjárt megértse, mi járatban vannak. Xiara vékony volt, és inas, akár egy légtornász, az arca rezzenéstelen, akár egy pókerjátékosé. A konyhában ültették le őket, ezzel minden biztonsági előírást megsértettek, ugyanis a konspirált lakásba tilos volt idegeneket beengedni, de akkoriban Piricske és Téli már nem törődött a szolgálati szabályzattal.

Téli Pál akkor az ötvennyolcadik évét taposta. Kopasz fején úgy világítottak a mogyorónyi májfoltok, mint a lampionok. Csenevész, ősz körszakállában még virított néhány színes csík. Hosszúkás arcával, nagy füleivel megszólalásig hasonlított az idős Stan Laureltre.

Megragadta Xiara vállát.

– Nem értem, mit pampogsz! Nem értem! Érted? – Piricskéhez fordult. – Megőrülök a sárgáktól, nem tehetek róla.

– Susu... – kezdett bele harmadszor Xiara.

– Még egy susu, és fejbe baszom a serpenyővel!

– Susu. Bácsika – szólt ismét a kínai lány, közben Hui-Fenre mutatott, próbált helyesen artikulálni.

– Csirke. Bolt. Bél.

– Áruljunk csirkebelet a halas boltban? – Téli Pál a tulajdon homlokát csapkodta.

– Nem kell mindjárt pattogni, mint kecskeszar a deszkán – tanácsolta Piricske békéltető hangon. – Tisztázzuk, drágaságom, halról van szó, vagy csirkebélről?

Az illatos, bölcs ember lelkesen vigyorgott, Xiara bólogatott.

– Szien! – jelentette ki. A két tenyerét kinyújtotta, mintha bankókötegeket tartana, mire Téli ráhajolt az arcára

– Kinek akarod eladni a belet? Az agyhalottaknak?

– Nem értem. Hogy jön ide a bél? – kérdezte Piricske, és már ő is kezdett ideges lenni.

– Bél! – örvendett Xiara, hogy végre megértették.

Hui-Fen a kabátja zsebéből összegumizott papírpénzgurigát húzott elő, Téli Pál felé nyújtotta.

– Figyeld, milyen vastag a ferde szemű! – döbrent meg Téli. – Csak tudnám, mi a szart akar vele.

Hui-Fen mondott valamit Xiarának, mire a lány csendet intett.

– Cillá utcá ketyő ketyő. Bolt.

– Miféle Cillá? Miféle ketyő?

Téli felragadta a serpenyőt a tűzhelyről, de Piricske lefogta a kezét.

– Csigavér! Érttem, mit mond. Csillag utca 22 szám. A Gyöngy söröző mellett – tolmácsolt Piricske.

– Én is tudom, hol a söröző! De mi a ketyő? – csattant fel Téli, közben érezte, hogy a hátán szunnyadó dorozsmák felizzanak, és vesztettül viszketni kezdenek. Testének megfeszült izmai versenyt vibrálnak a szemhéjával. Letette a serpenyőt, fogta a kenyérvágó kést, hátul a trikója alá dugta. Megkönnyebbültlen szíszeggett, ahogy a kés élével végigsepert a dorozsmákon.

– Bácsika! Susu! – ismételte Xiara, közben a mutatóujjával Hui-Fen homlokát kopogtatta.

Az illatos bölcsnek fülig ért a szája, örült, hogy ilyen szépen megy minden.

– Ebből elég! Végeztünk! – kiáltotta Téli Pál. Az asztal lapjába vágta a kést.

– Húzzátok el innen a sárga valagotokat!

(dr. pávai)

Lássuk, hogyan kezdődött. Ugorjunk még hátrébb az időben, lapozzuk a nap-tárt 1988 januárjára.

Heller Albertnek hívták az aljas kis pingálót, aki hónapokig tartotta izgalomban a belső elhárítást, de végül elkapták. Az éjszaka közepén érték tetten a Barátság parkban felállított Lenin-szobornál, éppen ezt mázolta fel a talapzatra magas fényű akrilfestékekkel: A VILÁG SZARKUPACA! Bilincsbe verve előállították, órákig vallatták, de semmit nem tudtak kiszedni belőle, minden kérdést azzal hárított el, hogy sajnos nem segíthet, köti a titoktartás, de bátran hívják fel telefonon Leonyid Iljics Brezsnyev szovjet cár atyuska elvtársat, ő majd mindent megmagyaráz, annak ellenére, hogy már meghalt. Erre kapott egy akkora fülest, hogy feldőlt a székkal együtt, eleredt az orra vére. Felkészült a legrosz-

szababra, de a legrosszabb elmaradt. Nem próbálták a szokásos módszerekkel megtörni, egyik percről a másikra barátságosak lettek vele, az ügynökök beismerték, hogy összetévesztették valakivel. Kávét és sonkás szendvicset kapott, elnézést kértek tőle a zaklatásért, aztán elengedték. Hiába, a politikai rendőrség nem megy a szomszédba egy kis ravaszságért! Arra gondoltak, hogy megfigyelik Heller Albert minden lépését, még az orrára szálló legyeket is lenyomozzák, így próbálják felgöngyölíteni az ellenséges hálózatot, mert a napnál világosabb, hogy a társadalmi rend megdöntésére szövetkezett veszélyes és bizonyára külföldről pénzelt hálózat működik a háttérben.

A nyomozásnak ebben a szakaszában derült ki – akkor is a III/III-B-nek, azaz a kulturális elhárító osztálynak jutott az eszébe –, hogy a Heller lakásával szemközti bérház harmadik emeletén, a Drót utca 52. szám alatt található a belsőreakció-elhárítás egyik konspirált, Banánliget fedőnevű lakása. Addig soha nem használták, most viszont kapóra jött. Huszonnégy órán belül beköltöztettek két ügynököt, Piricske Tamást és Téli Pált, akik addig a vásárcsarnok női vécéjében időnként felbukkanó, uszító tartalmú röpcédulák terjesztőjét próbálták lefűlelni. Ez úgy történt, hogy a szomszédos férfi mosdót a titkoszolgálat lezárta, a technikusok a mennyezet alatt megfűrták a falat, és a Piricske–Téli páros egy létra tetejéről váltott műszakban kukkolta a túloldalt, hátha megjelenik a röpcédulás. Ezt kellett félbehagyniuk a még fontosabb megbízásért.

A Belügyminisztériumot éppen akkoriban látták el új technikával, ennek köszönhető, hogy a konspirált lakást elfoglaló páros megkapta a Leica csúcsmodelljét, a Roxrebel fotótávcsövet, ami attól kezdve a nap huszonnégy órájában Heller Albert túloldali lakásának ablakára szegeződött. A megfigyelők eseménynaplót vezettek, minden gyanús mozzanatot feljegyeztek, a Heller otthonában megforduló idegeneket pedig lefotózták a Roxrebelrel. Az előző huszonnégy óráról szóló jelentést minden délelőtt átadták a futárnak. A megfigyelési adatokat a csoportfőnökség szakértői értékelték ki.

A konspirált lakás ajtaján ez a gravírozott névtábla állt: DR. PÁVAI BÉLA. Akkoriban város összes konspirált lakása Dr. Pávai Béla neve alatt futott, azonban az állambiztonsági főcsoportfőnökség belső használatra minden lakásnak más fedőnevet adott, hogy meg lehessen őket különböztetni. Volt például Ruhatár, Vegyesbolt, Tánciskola. A Drót utca 52., III. emelet 2. a Banánliget nevet kapta a kereszttségben. De mit tesz a véletlen! Egy nyomdai gépmester véletlenül kiszúrt hármát a Pávai Bélákból. A társasházban, ahol az elvált felesége élt, lakott egy Pávai, aztán amikor egy kollégájától használt televíziót vásárolt, annak a házában is, végül harmadszor is belebotlott, amikor a megözvegyült féltestvérét kereste fel, hogy részvétét nyilvánítsa. Ennyi Pávai Béla, és mind doktorált ember, teljesen egyforma sárgaréz névtáblával! Ha ez nem gyanús, akkor mi? A gépmester bejelentést tett a rendőrségen, cetlire írva vitte magával a Pávai Bélák lakcímét. Megköszönték az éberségét, kezet ráztak vele, megnyugtatták, hogy majd jelentkeznek, ha lesz kérdésük. Két nap múlva a gépmesternek nyoma veszett, soha nem került elő, ellenben az összes Dr. Pávai Béla névtábla a helyén maradt.

Piricske Tamás és Téli Pál 1988. február 16-án foglalta el a másfél szobás konspirált lakást. Az előző napon berendelték őket a csoportfőnökségre, a köpcös méregzsák, Porzsolt őrnagy tartott nekik eligazítást a börgarnitúrával berendezett irodájában. Alig ültek le, befutott a jelentés, miszerint a homoszexuálisok országos egyesületet alakítottak. Ez felzaklatta az őrnagyot. Vörös nyakkal rugdosta az íróasztalát, hogy nincs neki elég baja, most még a buzikat is figyeltetnie kell, de nagyon reméli, hogy a farkukkal lesznek elfoglalva, nem az ellenforradalmi szervezkedéssel.

Ránézett a két riadt ügynökre.

– Remélem, maguk nem buzeránsok.

– Jelentem, dehogyan – vágta rá Piricske, a társa pedig egyetértően rázta a fejét.

– Csak mert pillanatnyilag nincs másik két emberem a Heller-ügyre.

Aggasztóan puritánnak találták a Banánligetet. A fürdőszoba ajtajára kifüggesztett leltáron csak bútorok szerepeltek, abból se sok. Ágyneműt sem kaptak, gázolajszagú pokróccal takaróztak, de hát nem üdülni küldték őket oda. A konyhát nem szerelték fel, sehol egy edény vagy tányér. Amikor bekapcsolták az első generációs Lehel hűtőszekrényt, kivágta a biztosítékot, de amúgy sem volt mit beletenni. Még szerencse, hogy Piricske aktatáskájában megmaradt az előző napon vásárolt rántott húsos zsemle. Testvériesen elosztották. A szekrény tetején talált kristályvázából ittak rá vizet.

– A kutya istenit, legközelebb majd a Holdra küldenek! – mérgelődött Téli Pál. – Mióta kinevezték az új alosztályvezetőket, rajtunk akarnak spórolni, a reakció meg röhög a markába.

– Nono! – emelte fel a hangját Piricske. – Te is megkaptad az új irányelveket a rejtett megfigyelőállás célszerű kialakításáról. Elolvastad? – érdeklődött Piricske.

– Az irányelvektől kurva ideges leszek.

– Öreg hiba! Mert egy büdös irányelv sem szól arról, hogy fényesre kelleny nyalni az ügynökök valagát. Nekünk nem jár semmi. Nem jár, legfeljebb adható. Mi a teendő, kérdezzük most Vlagyimir Iljicssal, és meg fogjuk találni rá a választ – fejtegette Piricske.

– Adjanak enni, küldjenek váltás ruhát!

– Ott a K-telefon, hívd az őrnagyot, közöld vele, hogy a Banánliget hanyagul van felszerelve.

Ezt persze Piricske viccnek szánta. A K-telefonhoz csak akkor nyúlhattak, ha megcsörrent. Mellesleg már a második napon megcsörrent!

Hiába írta elő a szabályzat a hatóránkénti váltást, eleinte nem törődtek vele, ébren tartotta őket a lelkesedés. Gyors, látványos eredményekkel akartak előrukkolni. Volt is rá esély, hiszen Heller Albertnél sok látogató fordult meg, zajlott az élet. Sűrűn kattogott a Roxrebel, a napi jelentések is egyre hosszabbak lettek.

(kata 1)

Bocsánat, a csapos közbeszól!

A csapos pedig én volnék, illő végre bemutatkoznom. Várkonyi Kata, dokumentumfilmes. Nyilván kevesen ismernek. Eddig két munkám került a nyilvánosság elé, mérsékelt sikerrel, de ilyen a kezdők sorsa. Az első a baristák fanatikus, zárt világáról szól, a második az önkéntes szegénységről, olyan emberekről, akiknek millióik vannak, de minden fillért sajnálnak önmaguktól. Ugye, milyen beteges és röhejes? A legelső tervem – eddig talán a legígéretebb – sajnos nem valósult meg. Kudarcc ez akkor is, ha nem rajtam úszott el, hanem Ecsedi Gyulán, aki faképnél hagyott. Ehhez lenne egy-két szavam. Ecsedi Gyula még a szocializmus éveiben lógott meg az országból, emigrált vagy disszidált, ahogy tetszik. Párizsban telepedett le (ezt megértem), arabokkal szűrte össze a levelet (ezt már nem annyira, bár nincs bajom az arabokkal). A rendszerváltozás után Ecsedi Gyulát hazaszippantotta a honvágy, kereste a múltját, kereste a kapaszkodókat, kereste a hidat a régi élete és a vágyott új között. Újra gyökeret akart eresztetni, de minden fronton becsődölt. Végül feladta. Menekült vissza, akkor már önmaga elől, de nem Párizsba, hanem Oránba. Arab mosodás lett belőle. Szép kis karrier, igaz? Az elbúcsúzása

elég prózaira sikerült. Nem akart velem találkozni, a repülőtérrel hívtam fel, így tudtam meg, hogy finita la commedia. Azt mondta, annyi hasznot húzott a honvágyból, hogy megtanult megbékélni a bukással. Sokszor eszembe jut ez a mondat, és mindig libabőrös leszek tőle.

A most készülő új filmem a vak véletlennek köszönhető. Van abban valami misztikus – maradjunk annyiban, hogy a véletlen önmagában is misztikus –, hogy ennek is köze van Ecsedi Gyulához. Félttem ettől, nem biztos, hogy jó előjel, majd meglátjuk. A startvonalnál állok, minél hamarabb szeretném elkezdeni a forgatást.

És akkor most a vak véletlenről.

Egy évvel ezelőtt késő este a Najima falatozóban kötöttem ki, nem volt kedvem hazamenni. Szemerkélt a hideg eső, az ilyen időjárás amúgy is a melankólia melegágya, én pedig némi szerelmi bánatot próbáltam evéssel enyhíteni. A személyzet záráshoz készülődött, a konyha már nem működött, csak mézes daradesszertet, azaz magrud el-asselt tudtak adni. Kitűnő édesség, mindenkinek ajánlom. Vendég sehol, a felszolgáló ráért velem foglalkozni. Figyelmes volt, megkérdezte, ízlik-e a magrud el-assel, neki az a kedvence, sokszor otthon is elkészíti. Egyébként is az arab konyha a gyengéje, azon belül is az algériai. Érdekelt, miért, talán Algériában élt? Azt válaszolta, soha nem járt ott, de talán hamarosan kitelepül, munkája is lenne Oránban. Miért éppen Oránban? – kérdeztem. Az anyukája unokatestvérének a fia ott lakik, mosodájuk van az arab feleségével. Jól megy a bolt, kisegítőre lenne szükségük.

Úristen, ugye, nem a Gyuláról beszélsz? – szaladt ki a számon, de magam se hittem, hogy létezik ekkora véletlen. Úgy meglepődött, hogy belevörösödött, és visszategezett.

Ezt nem hiszem el, tényleg Gyulának hívják. Talán ismered?

Ismerem, bizony, nagyon jól ismerem.

Hol találkoztál vele?

Itthon, amikor hazajött Párizsból.

Az elég régen volt. Jártatok? Már bocs.

Olyasmi. Azt hiszem, jártunk.

Mindent tudni akarok róla – mondta. Leült az asztalomhoz, és megragadta a kezem.

Így ismerkedtem meg 2003 októberében Porpáci Mónikával, a rövid hajú, fiús, nyurga lánnyal, az egyetlen emberrel ebben a városban, akit rokoni kapcsolat fűzött Ecsedi Gyulához. Jól megértettük egymást. Őszinte volt, ami a szívében, az a szájában. Cserébe ugyanezt kapta tőlem. Akkor hallottam először a Banánligetről, mert Porpáci Mónika – vagyis Móki, ahogy mindenki ismerte – akkoriban a Banánligetben lakott. A következő hetekben gyakran találkoztunk, előfordult, hogy hajnalig beszélgettünk, s körvonalazódni kezdett a harmadik filmem a Banánligetről és két különös lakójáról. Mókit az idősebbik titkos ügynök, Téli Pál szedte fel. Felszedte és hazavitte.

Ha megnyerte, hadd vigyen – mondta erre tréfásan Móki.

Az előbb két különös lakóról beszéltem, de a „különös” szó pontatlan, nem fed a valóságot. Vajon két, huszadik századi barlanglakó különös? Vagy ha az utcán szembejön a kerekasztal két lovagja, mondjuk, Sir Galahad és Sir Lancelot, az különös? A ló a moziban, szemüvegesen, mert rövidlátó, az különös? Manapság már semmi nem különös, ezért más szó illene ide, de nem találok. A Banánliget fedőnevű konspirált lakásban két titkos ügynök lakott, a belső elhárítás két rutinos vitéze, akikről a rendszerváltozáskor elfeledkeztek. Ez komoly. Szó szerint elfeledkeztek róluk. Berúgta az ajtót a történelem, mindenki mentette a bőrét, a vagyonát, mit tudom én, mi mindent, azt a két embert pedig a sorsára hagyták.

Hónapok mentek rá, de vállaltam a nyomozást, sőt, menet közben egyre elszántabbá váltam. Megkerestem a még elérhető szereplőket, érintetteket, fül- és szemtanúkat. A többség kötélnek állt, szívesen meséltek az akkor törtétekről, sokszor ide-oda csapongva, ahogy az emlékezet összeszedégeti a cserépdarabokat. A végére összeállt ez a kétségtelenül groteszk, de azt hiszem, tragikus történet, amelyben a napnál világosabban ragyog fel a kilencvenes évek... mije is? Szelleme? Színe, szaga, hangulata? De ez csak ráadás. Számomra mindig a történet az érdekes. Az én nemzedékemnek a rendszerváltozás nem nagy izgalom, néhány rideg bekezdés a tankönyvben. Visszatekintve minden zsugorodik, de vajon mitől függ, hogy mi marad belőle? Legutolsó pasim (kvantumgravitációval foglalkozó, bosszantóan aszexuális ifjú fizikus) sokszor elmondta: the devil is in detail. Igaza volt. Ez lett a filmes munkásságom jelszava.

Keresem az ördögöt.

Szeretem az olyan filmeket, amelyek a végükön kezdődnek. Elindul a történet, helyesebben éppen véget ér, és engem mint nézőt, ebben az esetben alkotót – bocsánat az enyhe nagyképszerűségért, de mégiscsak az én filmem –, az érdekel, mi történt előtte.

Mire az anyaggyűjtéssel addig jutottam, hogy nagyjából minden összeállt, kezdődhetne a forgatás, történt valami. Egy férfi keresett telefonon, találkozóra hívott másnap délutánra, a katonai temetőbe. Csak a hősi halottak hallják majd, ami elhangzik – biztatott derűsen, talán ezért nem éreztem fenyegetőnek a randevút. A nevét nem mondta meg, azt se, mit akar tőlem, de célzott rá, saját érdekem, hogy ott legyek. Elmentem, persze. Borotvavíztől illatos vénember várt rám, elegáns sötét öltönyt viselt, hozzá fekete puhakalapot. Az a típus, amelyik azt hiszi, jól néz ki. Jóságot és megfontoltságot láttam az arcán. Úri modorához nem fért kétség, ráadásul szívhez szóló, meleg hangon beszélt, igaz, keveset. Figyelmeztetett, ha nem akarom megütni a bokámat, felejtsem el a filmet, töröljem ki a fejből a Banánligetet és mindenkit, akinek köze volt hozzá. Gondolhatják, erre nem számítottam.

Nem értem. De miért? – szakadt ki belőlem.

Kedvesen a két tenyerébe fogta a kezem, és a szemembe nézett.

Miért kék az ég? Miért illatos a virág, kislány? – kérdezte.

Mit jelent, hogy megüthetem a bokámat? Fenyeget?

Dehogy, kérem, eszem ágában sincs egy ilyen kedves ifjú hölgyet fenyegetni. Csak udvariasan kérem, hogy a laptopot, amin a hangfelvételeit tárolja, holnap, ugyanebben az időben hozza el, adja át nekem.

Na, ne vicceljen. Milyen alapon? Ilyet nem kérhet.

Téved. Bármit kérhetek.

És ha nem adom?

Annál magának több esze van, anyyalka, nagyon remélem.

Elárulja, ki maga? Valami maffiózó? Meg tudja akadályozni, hogy innen egyenesen a rendőrségre menjek?

Ó, csak tessék, egész bátran, de vigyázzon az átmenésnél, annyi gyalogost ütnek el mostanában, hogy a fele is sok!

(villanyszerelő)

Gyerünk vissza az utolsó naphoz!

Piricske Tamás a piros bőrkabátosok pártgyűléséről tartott hazafelé, s út közben betért pajcsiut inni az Égő Bambuszba – ekkor már Xiara vezette az üzletet, Hui-Fen az örök vadászmezőkön árulta a csirkebelet –, közben eszébe jutott a Téli Pállal annak idején lefolytatott vitája.

A kínaiak távozása után a csaliboltos ajánlatot vitatták meg, de Téli hallani sem akart róla. Elvonult a fürdőszobába, bedörzsölte a fejét Muha-féle haj-növesztő géllal, utána nejlonzacskót húzott a koponyájára, így lassította a szer beszáradását. Reménykedett, hogy újra kinő a vörös üstöke, de csak a fejbőre barnult foltosra, ámbár ezt kedvező előjelnek vélte. Piricske nyomult utána, próbálta meggyőzni.

– Van eszük a sárgáknak, lehet, hogy a csirkebél tényleg bomba üzlet. Amikor a Kompozit Műpapírgyárban dolgoztam, volt ott egy félszemű művezető, profi horgász, kulacsból itta a halászlevet. Csak akkor ment le a Tiszára harcsázni, ha csirkebelet szerzett. Napokig rohasztotta, hogy bebüdösödjön. Háromágú horogra tekerte.

– Nagy marha lehetett.

– Szerinted mindenki marha, csak te nem?

– Én a csirkét tűztem volna horogra.

– Nem érted a lényegét. A csirkebél bűzét egy kilométerről megérzi a harcsa. Egy kilométerről rámozdul.

– Dehogyan mozdul. Csontkukaccal vagy kukoricával érdemes horgászni.

– Attól függ, milyen halra mész.

– Én semmilyenre. Minden halnak fingszaga van – vetette oda Téli, közben gumival rögzítette a homlokához a nejlonzacskót.

– A csirkebél kábé másfél méter hosszú. Darabolható, mint a spárga, tehát gazdaságos – mérlegelte Piricske. Maga felé fordította Téli Pált, a szemébe nézett. – Rájöttem, mire megy ki a játék. Az öreg kínai csaliboltos akar nyitni!

Piricske nem emlékezett, hogyan folytatódott a vita. Megtorpant a járdán, gondolkozott, hány éve is történt mindez, de nem tudta kiszámolni. Felmerült viszont, hogy akkoriban kereste fel őket a második emeletről Uray János, a köztisztasági dolgozók üzemi lapjának felelős szerkesztője, aki attól félt, hogy előkerül a szervezési kartonja, és repül az állásából.

A ház elé érve megpillantotta a Drót utca 52. kapuján a szív alakú kék festék-foltot. A kiszabadulásuk után azzal viccelődtek, hogy biztos valami kék vérű kapitalistát lőttek tarkón az elvtársak a kapu előtt, annak látszik a nyoma. Feltette a szemüvegét, szokása szerint megnézte a kaputelefon mellett a lakók névsorát. Amióta eljártak otthonról, attól rettegtek, hogy egyszer valami baljós változást vesznek észre a névsoron, eltűnik a műanyag lap alá csúsztatott kis kartondarab: Dr. Pávai Béla III. em. 2. De mindig a helyén találták.

A kapu előtt Rezső, a hajléktalan lépett Piricske Tamáshoz. Madárcsontú kis ember, overallt és gumicsizmát viselt. A padlásfeljáró előtti lépcsőfordulóban lakott a csoportfőnökség kiszuperált szolgálati sezlonján.

– Tamás úr, kérem, három napja nem ettem – motyogta lehajtott fejjel.

– Hát aztán? Én meg nem mentem el anyám temetésére.

– Imádkozni fogok érted.

– Még csak az kéne. Hess picsába! – Piricske elkapta Rezső nyakát, és falhoz szorította. – A dolgozó nép nem éhezik, ezt jegyezd meg! Ha éhes vagy, dolgozz!

A kaput nyitva találta, megint nem zárta be maga után valaki. Az ilyet ólomcsővel kellene megoldozni, hogy rendet tanuljon. A kapu alatt elhaladt a kukasorfal előtt. Két oldalt, fejmagasságban vakolatlan Bergmann-csövek futottak a falon, a boltíves mennyezetről kovácsoltvas lámpa lógott, égő nem volt benne, csak vattává szikkadt pókhálótömeg. A földön itt-ott még látni lehetett az eredi, sakktáblamintás cementlapokat, a hiányzókat helyét betonnal öntötték ki.

Ilyen szépen megfért egymással múlt és jelen.

Felkaptatott a harmadik emeletre, minden lépcsőfordulóban megállt, kifújta magát. Odafent jobbra fordult ki a függőfolyosóra, a második ajtón lead-

ta az egyezményes sorozatot. Két kopogás, szünet, újabb két kopogás, szünet, három kopogás, végül tenyérrel egyetlen erőteljes paskolás. Úgy hangzott, mint egy nyúlfarknyi dobszó.

– Megjött a villanszerelő! – mondta az ajtóhoz hajolva.

A jelszót havonta kellett cserélni. Az előző havi helyes válasz így hangzott: Az öcsém visszaküldte a poroltó készüléket!

Kinyitotta az ajtót. Biztonsági zár felül, normál zár alul.

Téli Pál nem volt otthon. Talán orvoshoz ment, ami azért kockázatos, mert a chilei útlevele már lejárt. Előző este Téli szédülésre panaszkodott, felfújódott a gyomra, nem is vacsorázott. Korán lefeküdt, de nem tudott elaludni, sóhajtozott, szellentgetett.

Piricske egyenesen a konyhába ment, a gáztűzhely sütőjéből magához vette az eseménynaplót, és érzelemmentes, szigorúan a tényekre szorítkozó jelentést írt a Hűség Párt zenés tagtoborzójáról. Így kezdte: „A fasiszták pófátlanul ellopták a bőrkabátot és a piros színt!”

(móki)

A konspirált lakás félszobáját kezdettől fogva raktárnak használták. Lelakoltot fémlapok ládáiban tárolták a betelt eseménynaplókat, a jelentéseket, a kérelmeket, és a hivatalos feljegyzések másolatait, a Zorkij apparáthoz kapott filmtekercseket, a tartalék villanyégőket. Utóbb a döglött Roxrebel fotótávcső is oda került. A félszobába dobálták be a felesleges holmit, a törött lábú székeket, az elrongyolódott szőnyeget, függönyöket, a széthullott Erika írógépet, a kiszolgált háztartási eszközöket. Kidobni semmit nem lehetett, a lakás minden tartozéka leltári tárgynak számított, kivéve persze Piricske mama lekvárjait, kompótjait és savanyúságait.

A kétezres évek elején – a Banánliget tizenötödik évében – Téli Pál azzal állt elő, hogy ideje szétköltözni, elege van a kihúzható közös szelvényből. Szívesen elfoglalná a félszobát, de előbb kellene oda valami fekhelyet szerezni. Aznap hajnalban éppen munkából tartott hazafelé – éjszakai biztonsági őrnek alkalmazták az Opera utcai mélygarázsban –, látta, hogy a Drót utca környékén dül a lomtalanítás, alig lehetett a járdán elférni. Hazaérve megkérdezte a társát, mit szólna, ha kiürítenék a raktárszobát, és a felesleges holmit lehordanák az utcára.

Piricske a fejét rázta.

– Még csak az kéne. Bármikor rovincsot kaphatunk.

– Sose lesz rovincs, te is tudod.

Piricske a falat nézte, mint aki olyat hall, amit nem szeretne.

– Ha mégis lesz, simán ránk verik a hiányt. Fizeted?

– Fizetem – válaszolta Téli.

Soha nem rovincsoltak a konspirált lakásban, pedig még 1991-ben is egész évben számítottak rá. Ellenőrzést sem kaptak, sőt, Mátyusné Főző Irén hadnagy halála után ki se hallgatták őket.

Végül egész délelőtt rakodtak, kiürítették a raktárszobát. Csak három olajzöld szolgálati lemezláda és a halott Roxrebel maradt ott, azokkal Móki kénytelen lesz együtt élni.

Újabb lépcsőfok a romlás mélységeibe.

De volt még lejjebb is!

Mókit a mélygarázsban szedte össze Téli Pál. Maga is meglepődött, milyen könnyen akadt horogra a harmincegy éves elvált nő. Móki minden este háromnegyed nyolckor érkezett, leparkolta a Suzukiját, és rohant a munkahe-

lyére, a Najima falatozóba. Téli Pál egy ideje már figyelte, eljátszott a gondolattal, hogy mi lenne, ha maga alá gyűrné. Ahányszor látta, megkívánta. Végül a mélygarázs liftjénél leszólította.

– Mondták már, hogy káprázatosan csinos?

Móki nem vette tolakodásnak, ismerte látásból a biztonsági őrt.

– Na, persze. Amennyire egy felöltözött botsáska csinos lehet.

– Botsáska?

– Mindenkinek a botsáska jut rólam eszébe. Nem sértődöm meg, tudom, hogy telitalálat. – Kacéran megbillentette a fejét, hintázott a lófarka.

– Én még sose láttam botsáskát – mondta erre Téli. Úgy érezte, ezzel zsákutcába jutott a beszélgetés, de Móki megtalálta a kiutat.

– Ne kábítsuk egymást. Azért bókol, mert meg akar dugni. Megsúgom, nem probléma, imádom az idős pasikat. Maga baromira macsós, tudja? Nem haragszik, hogy ezt mondom?

– Dehogyan haragszom. Tényleg macsós vagyok?

– Az a típus, aki fegyvert hord magánál, de ne értsen félre!

– Nőkkel szemben fegyvertelen vagyok.

– Jaj nekem, mindjárt sírva fakadok! – Grimaszt vágott, ettől az orra még jobban megnyúlt, a szeme pedig még nagyobbra látzott a fekete keretes szemüveg mögött.

Móki 2003 októberében foglalta el a konspirált lakás félszobáját. Piricske tiltakozott, fenyegetőzött. Ha lebuknak, és kiderül, hogy kuplerájja züllesztették a Banánligetet, annak törvényszék lesz a vége, sítire vágják mindkettőjüket államtitkok hanyag kezeléséért, sőt hazaárulásért. Téli Pál legyintett, nem hazaárulás, ha ő megfarkalja az új lakótársat, ráadásul csak az idioták nem veszik észre, hogy összeomlott a régi rendszer, új szelek fújnak. Egyébként Piricske csak fogja be a száját, nem a főnöke, neki pedig bőven kijár, hogy hatvanegy éves korában éljen is egy kicsit. Piricske nem szerette a nőket, egyedül az operatív osztályról annak idején kivezényelt dagadt Mátyusné Főző Irént viselte el, de nem a nőt, hanem az elhárítós kollégát látta benne, aki a szemük láttára halt hősi halált. Mókival nem békélt meg, makacsul üldözte. Móki azonban szerencsés alkat volt, nem vette a szívére, sőt, szórakoztatta, ez viszont olaj volt a tűzre. Piricske gyakran tartott ellenőrzést a félszobában, mindig akkor, ha Móki otthon tartózkodott. Fintorgott, hogy csípi a szemét a kancaszag, kitérte az ablakot. Az orosz remekírók köteteiből épített éjjeliszekrényről kihordta a tányérokat, poharakat, összeszedte a szétdobált cipőket, ruhadarabokat, az ételmaradékokat.

Egy alkalommal Móki az ágyban ült, éppen a szürkepenészt kotorta le egy üveg baracklekvárról. Az ágyat belepték az újságok, üres csokipapírok, arc-krémes tubusok, de volt ott félig megevett zsemle, felbontott halkonzerv és egy falból kiszakadt olvasólámpa is.

– Maga az ágyban zabál?

– Talán tilos?

– Erre nevelték?

– Mégis, hol egyek? Az ágy alatt?

Az állólámpa ernyőjén odahajított lila melltartó hevert.

– Ez meg hogy kerül ide? – csipentette fel Piricske.

– Ritkán hordok melltartót, ugyanis nincs mellem. Ezt vegye öniróniának – mosolygott Móki, és a nyakáig felhúzta a hálóingét, hogy megmutassa, miről van szó.

Piricske kivágatott a szobából, nekirontott Télinek.

– Csókoltatom a demokráciádat! – kiáltotta harcosan.

– A szexuális forradalmamat nem? – kérdezte Téli Pál.

(lekvár)

Piricske Jolán 1945-ben, leányanyaként kisfiút szült, Tomikát, aki a háború után csak púp lett a hátán, beadta a Vöröskereszthez. Persze szégyellte, hogy megszabadult a gyerektől. Azt híresztelte, hogy a kisfiát a város ostroma idején magával vitte az óvóhelyre, de miután lefűjták a légítámadást, és az utcára tódultak a pincéből, Tomikának nyoma veszett. Sírdogált is hozzá, hogy hitelesebb legyen. Mindenki azt tanácsolta, nem érdemes kutatnia a gyerek után, elvitték az oroszok Szibériába, ott majd felnevelik, és egész életében az ólombányában dolgoztatják, de ha szerencséje van, gályarab lesz a Dnyeperen.

Tomika a Vöröskeresztől nevelőszülőkhöz került. Műszerésznek taníttatták, technikumban érettségizett, a Kompozit Műpapírgyárban helyezkedett el, ott lépett be a kommunista pártba. A nevelőszülők tizennyolc éves korában átadtak neki ötvenezer forintot, és elküldték a háztól, de előtte elárulták, kicsoda is valójában. Tomika megértette, hogy ami addig vele történt, abból semmi nem igaz, még csak nem is Povázsai a neve, hanem Piricske. Ezt szokta meg a legnehezebben.

Piricske Jolán hosszú évekre szem elől tévesztette Tomikát. Mire ismét rátalált, a fia már operatív tisztként munkálkodott a BM III/III-1 kötelékében, vagyis az egyházi reakció felszámolásán fáradozott. Piricske Jolán minden évben írt neki néhány névtelen levelet, ezekben megvallotta, hogy Tomikánál szebb kisfiút sose látott, a szívéből kiszakadt egy darab, amikor le kellett mondania róla. Soha nem bocsátja meg magának, amiért eldobta magát. Máskor tudatta a fiával, hogy hosszú fekete hajjal született, még az orosz tisztek is rámosolyogtak, babkonzervvel ajándékozták meg. Azt is megírta, hogy az édesapját ne keresse, katonaszökevény volt, ráadásul családos ember, de ez csak Tomika fogantatása után derült ki.

Az írásos elkövetőket felderítő osztály gőzerővel kutatott a névtelen levelek feladója után, azt hitték, provokátorral van dolguk.

Akkoriban történt, hogy Piricske Tamás begolyózott.

Egy novemberi reggelen javaslatot nyújtott be a pártközpontnak, miszerint érdemes eltörölni az idejétmúlt „elvtárs” megszólítást, helyette a „lyuksógor” bevezetését indítványozta. „Jó reggelt, lyuksógor! Egészségedre, lyuksógor! Kedveled a társadalmi munkát, lyuksógor? Milyen csinos ma, lyuksógornő! Ugye, milyen testvériesen hangzik? Ízlelgessék, forgassák a nyelvük hegyén! Szilárdan hiszem, azok is szívesen használnák, akik nem mindenben értenek egyet a kommunizmus nagyszabású célkitűzéseivel” – állt a javaslatban.

Piricskét kényszergyógykezelésre vitték, utána két hónapig a belügyi szanatóriumban lábadozott. Ennyi elég volt, meggyógyult. Bocsánatkérő levelekkel árasztotta el a Központi Bizottság tagjait. Meg is lett az eredménye, a lyuksógorok nem engedték el a kezét. A pártgarázsba helyezték kocsimosónak, de a munkája mellett szakszerű jelentésekkel bombázta a III/III-as csoportfőnökséget. Leleplezte, hogy a pártgarázs vezetője és két diszpécser a szolgálati üzemanyaggal üzletel saját zsebre. Mind a hármat letartóztatták. Piricske Tamást kitüntették, és visszahelyezték a régi munkahelyére, az elhárításhoz. Sírós képű, hiányos fogazatú, pókhasú ember vált belőle. Pamacsbajszot növesztett, a bal szemével enyhén tikkelt, de mint az egyházi reakció elleni küzdelem kérlelhetetlen harcosa, ekkor élte fénykorát.

Az írásos elkövetőket felderítő osztály már régen tudta, ki a névtelen levelek feladója, de Piricskének csak akkor mondták meg, amikor az édesanyja meghalt, sőt, már el is temették. Piricske Jolán mindenét Tomikára hagyta, Tomika pedig mindentől meg akart szabadulni, ami a számára ismeretlen, gyanús múltjához kötötte. Rögtön eladta az édesanyja lakását. Meg se kellett hirdetni, a Piricske Jolán fölött lakó, Deregán nevű fogorvos rögtön lecsapott rá.

Annyira örült, hogy csigalépcsővel kötheti össze a két lakást, hogy nem is aludott.

– Jól ismerte a mamámat? – kérdezte tőle Tomika.

– Az túlzás. Néha összefutottunk a lépcsőházban.

– Gusztusos emberpéldánynak tartotta? Kérem, legyen őszinte!

Deregán bólintott.

– Helyes néni volt, de azért akadtak különös dolgai. Egyszer az éjszaka közepén becsengetett hozzánk, székletfogót kért.

– Székletfogót? Ez váratlan!

– Bocsásson meg, nem kellett volna elmesélnem.

Piricske közben a két ablak közötti falról ovális keretbe foglalt esküvői képet akasztott le. Mutatóujjával Piricske Jolán homlokán kopogtatott.

– Ő az?

– Igen, ő Jolán néni. Nem ismeri fel az édesanyját?

– Vagy felismerem, vagy nem, legyen az én dolgom. – Most a férj került sorra, Tomika mostohaapukája. – Ő pedig?

– A papája.

– Nekem nincs papám. Hogy hívták?

– Tőzegi Kálmán.

– Mi volt a foglalkozása?

– Nézzen rá! Mi lehet egy ilyen húsos fejű, bikanyakú ember?

– Költő? Bányász? Ellenforradalmár?

– Hentes!

– Aha. Mikor dobta fel a pacskert?

– Mit csinált, kérem?

Tomika tikkelt egy sort, utána megismételte a kérdést.

– Mikor halt meg? Úgy értem, Tőzegi Kálmán.

– Nem is tudom. Tíz éve talán. Agyvérzést kapott az udvaron. Éppen szőnyeget porolt.

– Na, szép kis vircsaft. Szegény mama magára maradt, mint a jégmadár.

– Ilyen az élet – bölcsekedett Deregán. – Sajnos, addigra a fia sem élt már. Úgy tudom, matróz volt. A tengerbe fulladt. De akkor még nem laktam a házban.

Tomika arca elborult, ellenségesen nézett a fogorvosra.

– Lófaszt matróz. A fia én vagyok. Úgy látja, hogy a tengerbe veszttem?

– A másik fiáról beszélek, ezek szerint az ön öccséről.

– Észnél van, elvtárs? Nincs öcsém, ne akarja belém beszélni. Ellenben volt egy húgom, ő tényleg szörnyethalt. Vitorlázó repülővel halastóba zuhant. Erről a mama egyik névtelen leveléből értesültem. – Tomika szomorúan lehajtotta a fejét, tikkelt egy darabig. – Sok családtagot eltemetett. Le a kalappal, hogy ennyi tragédiával a vállán még volt ereje befőzni. – Megragadta a fogorvos karját. – Jöjjön, ezt látnia kell!

A kamra roskadásig volt eltett befőttekkel, lekvárokkal, savanyúsággal. Talán száz üveg is sorakozott a polcokon. Piricske Jolán mindegyikre címkét ragasztott, ráírta, melyik évben tette el, mit tartalmaz. Volt ott a baracklekvártól az ecetes uborkáig minden. Tomika az ajtófélfának hanyatlott, sírós hangon folytatta.

– Mániákus lehetett szegénykém. Mondja meg, kinek gyártotta ezt a sok nyalánkságot! Mi hajtotta? Egyedül száz évig se tudta volna megenni. – Levett egy üveg lekvárt, Deregán doktor kezébe nyomta. – Fogadja el emlékébe.

Deregán elolvasta a címkét. Birs, 1982. október.

– Elegáns, zsinóros kézírás. Még a régi iskola!

•

Várkonyi Kata megjegyzése

Piricske Tamásnak bizonyára több önéletrajza is készült, de egyiket sem találtam meg az illetékes archívumokban. Talán bekerült a nagy darálóba 1989 utolsó napjaiban, amikor tonnaszámba semmisítették meg az állambiztonsági iratokat. Kezembe került viszont Téli Pál töredékes önéletrajza a rendkívüli eseményeket felderítő B-alosztály egyik aktájából.

„Alulírott Téli Pál születtem 1941. július 13-án, Vastaván. Édesapám Matics Lajos, aki elhagyott bennünket. A Keleti Főcsatorna beruházásnál nyert gátőri állást. Levélben értesítette édesanyámat, leánykori nevén Téli Piroskát, miszerint nem ismer el gyermekének. Fiatal éveimben tizenhat munkahelyen fordultam meg. A gumírozás és vulkanizálás állt hozzám legközelebb, de szakképesítéssel nem rendelkezem. Azóta sem rendelkezem. Akkor kerültem helyes mederbe, amikor megismerkedtem »Áfonya« fedett ügynökkel, aki a tartótisztem lett. Testi kapcsolatot is létesítettünk. Egyre bizalmasabb feladatokat kaptam tőle. Az elvárásainak tudomásom szerint megfelelttem. A munkás-paraszt hatalom iránti elkötelezettségem, a konspirációs munkában tanúsított kiemelkedő tapasztalatom...”

Itt maradt félbe. Vajon miért őrizték meg?

(sebzett vadak)

Már a beköltözés napja – 1988. február 16. – bővelkedett rendkívüli eseményekben. Heller Albertnál a késő délutáni óráktól egymásnak adták a kilincset a vendégek. Nyolc férfit és három nőt sikerült rögzíteni, később még egy idős, bottal járó, szakállas úr is befutott, őt várták. Az ismeretlen egyének látszólag céltalanul tébláboltak a lakásban, szétválvá-összeverődve beszélgettek, semmi gyanús vagy rendszerellenes megnyilvánulás, de aztán alkonyat táján, akár az óvodások, körbeültek a földön, és feszülten figyeltek. Valaki előadást tartott, az ablaktól jobbra, a takarásban. Csakis a szakállas lehetett, egyedül őt nem találta a távcső. Hála a Roxrebel lencséjének, mindenkiről jó minőségű közeli felvételeket lehetett készíteni. Egész tablót gyárthat belőle a csoportfőnökség! Piricske és Téli egyetértettek abban, hogy odaát házi szeminárium zajlik, ami a belső ellenzék egyik kedvelt időtöltése. Miután Piricske átadta a szolgálatot Téli Pálnak, a látottakat még melegében rögzítette az eseménynaplóban. Utána nem vonult pihenőbe, hanem a függöny mögött állva, nyakában a BPC szovjet katonai látcsővel segítette a megfigyelést 21 óra 20 percig.

Éjfél felé Téli feje ledöccent, ülve aludt el a Roxrebel fotótávcső mögött rendszeresített szolgálati széken. Nem a fáradtság, az éhség ütötte ki. Addigra Piricske is kidőlt, a kihúzható sezlonon feküdt nyitott szemmel. Két tenyere a tarkója alatt izzadt, bámulta az utcai fények mennyezeten játszó foszlányait. A végén ő is elbóbiskolt. Negyven perc múlva a széken ülve mélyen alvó Téli Pál horkantásaira riadt fel. Az ablakhoz rohant. Heller Albert lakása fényárban úszott, élénk mozgást tapasztalt, akkor érhetett véget a szeminárium. Az asztalon üvegek álltak, a vendégek bort ittak – a Roxrebel megmutatta, hogy literes szemelt rizlinget –, újságokat, könyveket csereberéltek, élénken beszélgettek.

Piricske letaszította a székről Téli Pált, a helyére ült, és már klattyogott is a Roxrebel.

Klatty, klatty, klatty.

Reggel arra ébredtek a sezlonon, hogy egymás arcába fújtnak. Senki nem volt szolgálatban.

A konspirált lakás fürdött a napfényben.

Tíz óra előtt néhány perccel megérkezett a futár. Két kopogás, szünet, újabb két kopogás, szünet, három kopogás, végül tenyérrel egyetlen erőteljes paszkolás.

– Ki az? – kérdezte Piricske.

– Orvosi ügyelet! – hangzott kintről.

Régi ismerős állt az ajtóban, Birizdó Lajos, Porzsolt őrnagy egyik jobbkeze, mert az őrnagynak legalább öt jobbkeze volt. Az eseménynapló alapján készítenő napi jelentést még nem írták meg, hozzá se kezdtek, de sebjaj, Téli Pál már pattant is az írógéphez, Piricske pedig megkérte a futárt, hogy amíg a jelentés elkészül, hozzon nekik valamit enni. Ők ugyebár nem hagyhatják el a konspirált lakást, enni pedig kell, az éhséget nem űzi el a belső elhárítás, már bocsánat az idétlen viccért. Birizdó kolléga három szál főtt kolbászt hozott a hentestől, papírtálcán. A zsebéből egy tubus mustárt és négy szelet kenyeret szedett elő. Jutott neki is, megivott rá fél liter vizet a vázából.

– Arany éleetek van itt. Amerika a köbön! – mondta, amikor az oldaltáskájába tette a napi jelentést, valamint a Roxrebelből kivett filmtekercset. – De azért szivattyú is, mert nem jöhet fel nő, úgyhogy segítsetek egymáson! – tette hozzá vigyorogva.

Délután megszólalt a K-telefon, Porzsolt őrnagy jelentkezett. Meglepően szelíden beszélt. Elújságolta, hogy a beküldött fotóanyagot kielemzték. Semmi kétség, Heller lakásán a legsötétebb ellenséges elemek gyűltek össze, legtöbbjük már korábban az operatív szervek látókörébe került. Nyilvánvalóan készülnek valamire, ez persze nem meglepő, mindig készülnek valamire, de a belső elhárítás szerint a helyzet jobban fokozódik, mint eddig bármikor, az ellenzék percről percre ravaszabb és veszélyesebb, készen áll a bomlasztásra. Nem nyeretlen kétévesek, tisztában vannak vele, hogy figyelik őket, részen vannak, és sajnos el kell ismerni, hatékonyan alkalmazzák az üldözésük során szerzett taktikai tapasztalatokat. Mi következik ebből, elvtársak? Az, hogy az éberség édeskevése! Az éberség önmagában lófasz esti fényben! Lépekkel előttük kell járni! Megtudták az őrnagytól, hogy az esti szeminárium előadója Pohlányi Dömös, az ismert ellenzéki volt, a hírhedt Rigó Piroska Kör vezetője. Elmúlt hetvenéves, két szívműtéten esett át, kiheverte az agyvérzést, fél lába a koporsóban. Agyonverni se lehet, még mindig a rendszert akarja megdönteni. Ördögi alak, stencilgépet üzemeltet valahol, talán éppen Heller Albert célszemély lakásán. Egyszóval helyzet van!

– Ezer évet ki lehetne osztani azok között, akiket azonosítottunk a felvételeken. Mondom a lényeg, elvtársakám. Önöknek köszönhetően megtaláltuk a Rigó Piroska Kör melegszaros fészket. A tegnapi gyűlésükből arra következtünk, hogy nagyobb dobásra készülnek, úgyhogy megnyitottuk az ügy Cs dossziéját! Tudják, ez mit jelent? Hát persze, hogy tudják. Egyelőre maradnak a magaslesen, folytatják a megfigyelést, ez a parancs! – fejezte be Porzsolt őrnagy, de mielőtt letette a telefont, Téli Pál megemléltette, miután hirtelen kellett elfoglalni a konspirált lakást, se váltás ruhájuk, se ennivalójuk, se szappanuk, se semmijük, ez pedig tompítja az éberséget. Az őrnagy belátta.

– Emberileg megértem, gond egy virágszál se, erre találták fel a szovjet elvtársak a kérvényt. Küldjenek hivatalos kívánságlistát a holnapi futárral. De ne keverjék össze a csoportfőnökséget a Mikulás bácsival!

Aznap este tízig tétlenül ültek, Heller nem tartózkodott otthon. A szomszédjánál viszont teljes díszkivilágításnál egy ösztövérférfi két középkorú nővel hentergett. Hosszú, szaftos műsort adtak elő, másfél óráig tartott, volt mit figyelni. Heller Albert éjfélkor ért haza, egy idegennel. Az illető le se vette a kabátját, hevesen gesztikulált, az asztalt csapkodta. Téli Pál egy kockát rájuk lőtt, klatty, de többet nem tudott, kifogyott a film a Roxrebelből. A tartalék tekercsek még nem érkeztek meg.

Éjszaka hózápor szórta végig a várost. Az ablak rosszul zárt, süvített a jeges huzat a réseken. Sötét hajnalban kiültek a konyhaasztal mellé, megírták a napi jelentést, utána kérvénybe foglalták a munkához szükséges anyagok és eszközök listáját. Reggelire elfelezték az egyetlen szelet maradék kenyeret. Mustárt nyomtak rá.

(cseresznyemagok)

Ugrás vissza, a 2000. esztendő őszére. Lássuk, hogy alakult a Csillag utca 22. szám alatt tervezett csalibolt ügye.

Téli Pál szakszerűen leverte a lakatot, a lánc tenyérnyi darabot szakított ki a rozsdás, elvékonyodott lemezajtóból. Az illatos, bölcs ember elismerő pillantásban részesítette, közben mondott valamit Xiárának. A lány elpirult. Téli megérezte, hogy róla van szó, lekapta a lila zakóját – alatta rövid ujjúvá alakított pizzsamafelsőt viselt –, behajlította a jobb karját, és a bicepszét ugráltatta. Mint ha teniszlabdát varrtak volna a ráncos bőre alá. Odakínálta a karját a lánynak.

– Megfoghatod, kicsi csillag!

– Nem jó – tiltakozott Xiara.

– Nem jó? Ez neked nem jó? – nevetett Téli, vén arca egy pillanat alatt elborult. – Ne válogass, az istenit a sárga fejednek! Akkor mi a jó? – Az illatos, bölcs emberhez fordult. – Mondd meg neki, hogy nálunk számít az erő! Csak az számít!

Napra pontosan két évvel azután, hogy 1998. május elsején, a Kitörés Napján először hagyták el a konspirált lakást, ott álltak az utcáról nyíló pincehelyiség, a leendő csalibolt ajtajában. Néhány lépcsőfokot lebotorkáltak, hűvös, dohos levegő áradt odabentről. A töredezett betonfalra átütött a nedvesség. Fent, a járdaszinten zsebkendőnyi ablak engedte be a fényt.

– Bolt! Bél! – örvendezett Xiara, Hui-Fen pedig ölelésre tárta a karját. Az illatos, bölcs ember már évekkorábban kibérelte a pincét – a szocializmus utolsó éveiben krumplit raktározta benne –, először kilósruha üzletet akart nyitni, aztán mégis a baromfialkatrész-bizniszbe fektetett. A csalibolthoz keresett társat.

– Nem két fillér felújítani – vélekedett Téli. Piricskéhez fordult. – Te tudod, a te pénzed, én egy бүдös vasat se adnék bele.

Piricske még nem döntötte el, szövetkezzen-e Hui-Fennel, pedig hála a mamának, volt miből. A lakásért kapott pénzt annak idején műanyag zacskóba pakolta, és szigetelőszalaggal felragasztotta az ágya alá. Akkor még a város előkelő negyedében lakott, a hegyoldalon, egy zsidó nagyiparos háború után elzabrált villájában, de akkor az már nem villa volt, hanem szigorúan titkos bázis. Az alagsorban működött a rövidhullámú rádiószolgálat, a földszinten az országos rejtjelközpont, az emeletet pedig a család nélküli ügynökök szállása foglalta el. Az ágyból pazar kilátás nyílt a városra.

A csaliboltnak készülő pincében Tomikának eszébe jutott egy másik hasonló hely, onnan tíz percre, a Hegedű utcában. Láttá maga előtt az utcáról nyíló piszkos fémajtót, rajta a cégért: „Dvorzsák János műszerész”. Alatta mindig ott lengedezett a kézzel írt cetli: „Betegség miatt zárva!” Az eső néha leáztatta, vagy valaki letépte, olyankor sürgősen újat kellett kitenni, nehogy valaki megneszelje, hogy se a műhely, se a műszerész nem létezik.

Téli Pál a boltíves mennyezetre mutogatott, próbálta Hui-Fent meggyőzni valamiről, de akkor már Tomika fejében mámorosan zengett a dal.

A párttal, a néppel egy az utunk, a jelszavunk munka és béke, tarirarara-rara-rara-rara... és bennünk a népünk reménye... tarirarara-rara-rara-rara... és győzni fogsz, te büszke ifjúság...

A Hegedű utcai találkahelyen – a nyilvántartásban Stúdió fedőnéven szerepelt – Piricske Tamás a beszerezett ügynököket fogadta. Jelentéseket vett át, feladatokat osztott ki. A helyiség bal felét íróasztal foglalta el, lapján béke-

beli tintafoltokkal, az utca felőli vízfoltos falnál vaságy állt, viharvert lószőr matraccal. Néhány irodai szék, egy zöld fotel és egy redőnyös iratszekrény egészítette ki a berendezést. A bútort az utca felől selejtezte ki még az ötvenes években. Ha Tomika magányra vágyott, ott töltött egy-egy éjszakát. A Stúdióban nem volt vécé, bilit tartott az ágy alatt. Reggel reklámcacskóba ürítette, elvitte az első szemetesig.

Látta maga előtt a katolikus papot. Idegesen zihált, nyalogatta a cserepes száját. Feloldozásért rimánkodott, nem akart több jelentést írni. Gyomorfekélye lett a sok idegeskedéstől.

Hohó, nincs kiszállás, te szentfazék! Aki egyszer lóra ült, csak akkor szállhat le, ha a ló ledobja, és rálép a tökére! – kiabált rá Piricske, közben papírzacskóból cseresznyét evett. Kérdezte a papot, kér-e néhány szemet, de a pap nem kért, attól kezdve egész idő alatt magokkal pocskolt a gyáva kis szarházi. Ha eltalálta, jót röhögött rajta. „Füstölő” volt a pap fedőneve. Bárányműből visszamaradt likacsok pettyezték a homlokát. „Füstölő” hang nélkül tűrte a tartótisztje hüvelyk- és mutatóujja közül kilőtt szaftos cseresznyemag-puskaöklöket. Minden találtnál maga elé súgta: köszönöm.

Az iratszekrény felső polcán tartotta a Continental írógépet, alatta az üres papírokat, indigókat és a jegyzőkönyvek másolatait, időrend szerint dossziéba rendezve.

Új kép ugrik elő. Most „Árnyék” ül vele szemben, szürke bőrű, észrevétlen ember. Másfél órája még egy vatikáni diplomata hotelszobáját kutatta át a Hotel Eldorádóban. Az éjjeliszekrényen nyomtatott füzetet talált, álcázott dokumentum lehetett, de már nem maradt ideje laponként lefotózni.

Miből gondolod, hogy álcázták? – kérdezte Piricske.

Villanyborotvát nyomtattak a címlapjára, ilyen dörzsöltek a burzsuj papok, Piricske elvtárs!

Villanyborotvát?

Azt bizony, Piricske elvtárs. Ezeknek már a zsilett sem elég jó.

Különös. Semmi feliratot nem látott a dokumentumon?

De igen, volt felirat! – Árnyék elővette a noteszét. – Istruzioni per l'uso. Ez áll rajta, kérem, szó szerint lemásoltam.

Derék munka! Istruzioni per l'uso? A csoportfőnökségen majd dekódolják a dekódoló kolléga elvtársak!

Piricske maga elé meredt, átélte az egészet, a nyála is majdnem kicsordult. Téli Pál hangjára rezzent fel.

– Akkor szerinted mi legyen?

– Mivel?

– Belevágunk a csaliboltba? Valamit kell mondani a sárgáknak.

Tomika megrántotta a vállát

– Majd mondunk nekik valamit.

(sorsdöntő leolvasás)

Piricske Tamás és Téli Pál az ügynökszálláson ismerkedtek meg 1984 meleg tavaszán. Piricskét bosszantotta, hogy a megkérdezése nélkül lakótársat vezényelnek hozzá. Négy hónapja egyedül lakott a kétágyas szobában, megszokta a kényelmes magányt, nem akart idegent kerülgetni. Téli Pál akkor az ifjúsági elhárítással foglalkozó csoportban dolgozott, a kultikus szekták, a Hare Krisna és az Ánanda Marga tartozott hozzá. Este érkezett, tömött bőrönddel és konzervekkel megrakott hátizsákkal. Vidámnak és szíjasságában is erőteljesnek látszott. Próbálta elpakolni a holmiját, de nem volt hova, a két szekrényt lekvárok, befőttek és savanyúságok foglalták el.

A rádiósok és a rejtjelezők addigra már bezárták a boltot, hazamentek, olyankor el lehetett foglalni a villa földszinti félkörös nagy teraszát, a vörösfenyők koszorújában. Piricske fogott két üveg sört, duzzogva levonult a teraszra, és nézte a többi dologtalan ügynököt. Hárman csendesen ultiztak, ketten a szolgálati revolverüket tisztogatták. Mire visszatért a szobába, vacsora várta. Téli Pál a közös konyhán két sóletkonzervet melegített, megterítet. Piricskét meglepte a gesztus, az ellenérzései enyhültek, jó hangulatban lapátolta magába a sóletet. Vacsora után Téli összeszedte a tányérokat, elmosogatott, utána bevitte a folyosóról a közös porszívót, és szakszerűen kitararított.

Lefekvés után késő éjszakáig beszélgettek a sötétben.

– Le a kalapokkal, jó elvtárs vagy, házas elvtárs – ismerte el Piricske. – Mitől lettél tisztaságmániás?

– Mániás? Ugyan. A mánia betegség. A szentháromság nem is mánia, nem is betegség.

– A vallást ne keverjük bele. Utálok a vallást, mint ördög a vízen járást, elég nekem belőle munkaidőben.

– A vallás kipukkadt, nyugdíjazta magát, már egyetlen fontos kérdésre sem képes válaszolni. Így ballag a világ előre. Barlangrajzot se készít már senki, nem igaz? – elmélkedett Téli.

– Akkor miféle szentháromság?

– Tisztaság, célszerűség, elvhűség. Nálam ez a szentháromság.

– Hű, bezzeg! Nem vagy kispályás! – rikkantotta Piricske.

Téli Pál elárulta, hogy 1942. június 13-án született, aznap, amikor Rózsa Ferenc elvtárs, a Szabad Nép letartóztatott szerkesztője belehalt a kínzásokba.

– Ebből a halálból merítettem tartást és elkötelezettséget. Tudtomon kívül fogadta be testem, lelkem.

– Tanult ember vagy, hallom a beszédeden.

– Nem vagyok tanult ember, de szeretek olvasni. Állítólag édesapám is falta a betűt, pedig kétkezi ember volt. A panyolai szeszfőzdében dolgozott, de a születésem másnapján fogta a kalapját, és lelépett. Beállt gátőrnek.

– Szerencséd volt. A szeszfőzés apáról fiúra száll, most te is ott pancsolhatnád a szeszt. A gyerekkor felesleges és megalázó – vélekedett Piricske. – Hogy kerültél a céghez?

Téli Pál nem válaszolt rögtön, mintha mérlegelné, mennyit lehet elmondani.

– Sok munkahelyen megfordultam. A csónakmesteri beosztás értelmetlen, a vágóhídi munka viszont bölcsebbé tesz. Utoljára mint vízóra-leolvasó harcoltam a kommunizmus győzelméért. Nagy körzetet kaptam. Reggeltől estig talpaltam, sok emberrel találkoztam, sokfélét hallottam. A szolgálattal 1974 májusában kerültem kapcsolatba Debrecenben, a Cserepes utcában. Délelőtt volt, nyíltak az orgonák. Becsengettem. Gyönyörű nő engedett be. Laza pongyola, barna haj, buja illat, fekete keretes szemüveg. Az ágyból ugrasztottam ki. Ő volt „Áfonya”.

– Izgalmasan indul – szólt közbe Piricske.

– Soha nem hittem, hogy létezik két ember között elektromosság, de ott egy pillanat alatt átéltem. Bevilágítottam az aknába, leolvastam a vízórát. A mai napig emlékszem, 701,456 köbméteren állt. Végig a hátamon éreztem „Áfonya” tekintetét, tudtam, sorsdöntő leolvasással ajándékozott meg a sors. Megkérdezte, korábban miért nem én jártam leolvasni. Úgy nézett rám, hogy az felért egy vad közösüléssel. Mondtam, most vettem át a körzetet, az elődöm kórházba került, részegen elaludt a kerékpárján, beszáguldott a gazdabolt kirakatába, összevissza kaszabolta az üveg.

– Remélem, nyomorékká döngetted...

– Őrülten beleszerettem! Gyakran engedte, hogy nála töltssem az éjszakát. Bevásároltam, főztem rá, takarítottam, mint valami boldog cseléd. A lakását

felújítottam, kifestettem, parkettáztam. Egy Malaguti robogót kaptam tőle ajándékba. Úgy éltünk, mint a galambok. Esténként kulebejkát sütöttünk, hajnalig szeretkeztünk.

– Mit sütöttetek?

– Kulebejkát. „Áfonya” Leningrádban volt egyetemista, ott tanulta. Ő a szavivanyecet jobban szerette, de nekem a kulebejka volt a kedvencem. De azért szavivanyecet is sütöttünk.

– Szerintem a töpörtyűs pogácsánál nincs jobb. De hogy jön képbe az elhárítás?

– Jó kérdés. Ő szervezett be. Gyengéden, erotikusan. Mire észbe kaptam, a tartótisztem lett.

– Ezt nevezem én szaftos fordultnak! Kész regény! – kiáltott fel Piricske.

– „Áfonya” fedőnéven működött. A névtáblájára dr. Pávai Béláné volt kiírva, de az is fedőnév volt. A tűzbe mentem volna érte. Jelentéseket körmöltem a főnökeimről, a lakástulajdonosokról, akikhez leolvasni jártam, a piaci nagyszájúakról, akik a pártvezetőket mocskolták tele pofával. Hát, így kezdődött.

– Sejttem a végét. Feleségül vetted.

– Nem. „Áfonya” egy napon eltűnt, vele dr. Pávai Béláné is köddé vált. Többé sose láttam. A lakást egyetlen éjszaka alatt kiürítették, elvitték a bútorokat. Nyomoztam egy darabig, de figyelmeztettek, ha jót akarok, ne keressem, de ha vissza akarom kapni, tegyek meg néhány apró szívességet. Tudták, bármire hajlandó vagyok azért a csodálatos nőért. Azóta eltelt tíz év. Nehezen éltem meg „Áfonya” elvesztését. Sokáig tragédiának gondoltam, de ma már tudom, csillogó, édes ajándék volt.

Piricske irigyelte Téli Pált, amiért egy tüzelő női medencén át csúszott bele a szakmába. Elalvás előtt megkérdezte a szobatársát, van-e kifogása, hogy a békés együttélés érdekében lefektessenek néhány szabályt. Télinek nem volt ellene kifogása.

– Első pont, fingani bármikor, korlátlanul lehet. Nálam álmomban is előfordul néhány heves gázkitörés.

– Váljék egészségedre – mondta barátságosan Téli ügynök. – Mi a második pont?

– Nincs második – vágta rá Piricske ügynök.

(Folytatjuk)

BOGDÁN LÁSZLÓ

Jelenleg hol vagyok?

Elfogyott a tequila. Mereven néztük egymást.
 Sok mindenről nem volt szó, noha lehetett volna.
 Szilveszter hetvenhatban, mikor boldogok voltunk.
 Földrengés hetvenhétben, amikor csak mi ketten
 menekültünk a vadul hánykolódó Kriptából.
 A többiek vidáman ittak és vitatkoztak.
 Nem érdekelte őket, hogy összedől a világ.
 Tudomást se vettek a nemzetkatasztrófáról.
 Esztelen futottam ki. Szőke asszony dülöngélt,
 sikoltozott előttem. Felkaptam és rohantam.
 Az utcán estünk térdre. Hullámzottak a buszok.
 Fenyegetőn szikráztak a tömbházeresztékek.
 Megálltunk a stadion drótkerítése mellett.
 „Köszönöm, hogy megmentett – hálálkodott az asszony. –
 Megérinthesem, higgye, nagyon be vagyok szarva.
 Vége lett, elengedem, megnézem, mi van otthon.
 Összetörték-e vajon a kristálypoharaim?”
 Mi pedig visszamentünk. Jöttek az újabb vodkák.
 Gyertyafényben ittuk meg, mert *elvették* a villanyt.
 Zsigát rögtön behívták. „Menjél – röhögött Ferkó –,
 ami menthető, mentsed, rám majd holnap kerül sor!
 Kezelhetem azokat, akik beleőrültek
 félelmükbe s a kárba, ha nagy volt a pusztulás.”
 Mi nem tudtunk elválni azon az éjszakán.
 Többször is kísértáltunk, telefonálgattál.
 Mi lehet Erikával? De hát nem volt vonal.
 „Van még vodka!” „Már nem kell, elég volt a tequila.”
 Megkérdezted, miért nincs szerencséd a nőiddel.
 Örökké átalvernek, becsapnak, megvezetnek.
 „Azért nincsen, mert jó vagy – kacagtam. – Egyszer eljön
 az *igazi*, meglátod. Bízni kell és kívánni.
 Arra emlékszem, hogy álltatok Erikával
 a vajdahunyadi vár tetején, és lobogott
 a Melinda samponnal frissen mosott hajad.
 Akkor nem voltál boldog? Miért értékeled le
 magad és szerelmeid?” És hullottak a rózsák,
 Moszkva téri szobádban vad, bíbor rózsaszirmok
 kerengtek, mint a téren. Táncoltak a leányok,
 indiánok, maszkúrák. Újra megtörtént minden.
 „Mért nincsen önbizalmad? Mért nem bízol magadban?”
 Mélán zárult körénk a bú-pesti éjszaka.
 Nem láthattuk a jövőt! Azt sem, hogy eljön egyszer
 egy hasonló éjjel a mesebeli tisztáson.
 „Látod, mostan meginnám, ha itt volna a vodka.”
 „Én akkor se ihatnék – merengtél. – Nincsen szájam.
 És kezem sincs, amivel foghatnám poharam.
 Egy kósza illúzió, bujdosó árny vagyok csak,
 s vissza kell mennem, érzem a többiek hívását.
 Aggódhatnak, mi történt. Sokáig elmaradtam.

BOGDÁN LÁSZLÓ (1948) Sepsiszentgyörgy

De sajnálnak téged is, féltenek, meg ne vakulj!"
 És elhibbant Jellasics melankolikus árnya.
 Egyedül vacogtam az elvarázsolt tisztáson.
 Igaza volt, ki kell a helyzeteinkből törni.
 De merre indulhatnék? Arról sincsen fogalmam,
 jelenleg hol is vagyok. Hol a nagy sötét erdő?

Fehér kapu

Fehér kapun keresztül nézett minket az Isten.
 Nekünk minden sikerül. Naxosz szirtjén azt hittem,
 meg nem állíthat semmi. Szikrázott a nap. Mámor
 öntött el. Megremegtem. Akkori énem vádol.
 Kéj is kevés volt, szerelem! Féltél önmagad lenni.
 Versolvasód búvölt el. Pessoa. Senki. Semmi.
 Viola szeretett és ében tükröd villámlott.
 Csapdába csalt, ne tagadd, esztelen látomásod.
 S most már minden hiába! Elsuhantak az évek.
 Nem éred el soha eltűnő örökléted.
 Szeszélyes voltál, önző, és magadra maradtál.
 Jellasics szomorú. „Semmi nem rosszabb annál,
 mint a végén feladni!” Ködbe tűnik a dombról,
 de hallod furulyáját, már mindenünnen ő szól.
 Hogy segíthessen rajtad, sorsod sorsába szője,
 fújta meg furulyáját *a népdal őrizője*.
 Nem, még nem lehet vége! A többiek is jönnek.
 Az a csúcstalálkozó nem is olyan rossz ötlet.

Jellasics intelme

Jellasics még megvillant,
 és hallottam a hangját.
 De többé nem láthattam
 derengő *másik* arcát.

Egyszer hallgass rám, kérlek,
 és írd meg a családot!
 Magadat az időben!
 Már nincsen mire várnod!

Hagyjál bennünket, kérlek!
 Így is, úgy is megvárunk.
 Fényekként hibbanva el
 nézegetjük halálunk.

A többiek élvezik!
 Visky meg van sértődve,
 hogy ő mért nem szerepel,
 a kezét-lábát törte

érted, amíg még élt,
mondta számtalan versed,
ő is fedezett fel.
Nem érti, hogy nem érted!

Hogyan változtál így meg?
Egy hálátlan dög lettél!
Magad körül forogsz!
Soha nem is szeretted!

senkit magadon kívül.
Elmondta Violának,
egy szavad el ne higgye,
hisz a szerelmi bánat

csupán költői kellék!
Belőle alkotsz verset!
Mímeled ötven éve
el nem múló szerelmed.

Csak nevetgélt Attila.
„Irigyeled, hogy még él!
Ha porba írná versét,
elfújna a bitang szél.

Hát emlékezik rólunk,
hisz ilyenek is voltunk.
Igen, eltöltött mindig
saját fiatal arcunk.

S ha nem voltunk ilyenek,
Ő ilyeneknek látott.
Forgatták körülöttünk
esztelen látomások.”

Sanyi, Öcsi s a vadász
gúnyosan felröhögtek.
„Ha te is szerepelnél,
a méla isteneknek

adnál hálát! De hát még
nem ért el Tiborcig!
S eddig is irkált rólad,
hogy nem értél hazáig,

mert mindig volt egy kocsmá!
Malinák,* bánatok.
*Adj egy szívat Ulászló
majd holnap megadod.*

* román málnalikőr

Ismerős régi lemez.
Elvették három éved!
Semmisnek nyilvánítod,
 úgyis vár örökléted

itt, egy illúzióban!"
 A színlelőművészek
 marják, vádolják egymást.
 Ha idejössz, megérted.

Sejtjük, mégse múlnak el velünk
 almáskertek és régi istenek,
 Anekdotákban éldegélünk,
 míg vannak, akik emlékezzenek!

Mit akartunk? Nem tudom. Beszéltünk. –
 Csak árnyékrajza maradt meg nekünk –
 de hogy miről? Minden úgy megszépül!
 És felragyog a hőstörténetünk.

Hisszük, nem múlhat el semmi,
 s így nem is lehet vége!
 A fényvilágban is álom
 a kanti örök béke.

Mondjad a régi verset!
 Legyen Visky is boldog.
 Rázódjanak helyre
 megbolydult régi dolgok.

Mikor ezeket írtad,
 már fényként lobogott,
 honnan ismerné őket?
 S hiú is, tudhatod.

S akkor jöhet a család!
 Már itt elkezdheted.
 A nagy fa árnyékában
 furulyázok neked.

Amíg meg nem zavarnak.
 Nagy itt a forgalom.
 Kíváncsiak vagyunk rád.
 Hogy mért, nem is tudom.

A tükörlidérc dolce stil nuovo

Ó, hogy elsuhant minden. Zuhogott évrre év.
 Vegzáltak és besúgtak. Ködbe veszett a rév.
 Süllyedt kísértethajónk erdélyi tengeren.
 Elvesztek mind a társak, már mindenki idegen.

Holnapra tört arcunk is vodka tükrébe vész.
 Lamentálunk. Kitartunk. Elmenni is nehéz.
 És hová húzhatnánk el? Kibicsaklik az élc.
 Friscóba? Firenzébe? Tükrünkbe a lidérc
 fityiszt mutat röhögve, s mi várjuk a csodát:
 Gróf Rettegit, Danit, Baászt, Sziszt, Elődöt, Zsigát.
 Hómezőn vadlúd, vadnyúl. Vissza is jöhetnének.
 Tátongó képkeretben szaltó mortálé – végzet.
 Idézetek, tanulság, szerelmek, könyv, gyerek...
 Ha mit még hátrahagynánk. S ha lesz majd még kinek?

Gróf Rettegi

„Góg, Magóg, Demagóg... (V. Á.)

Visky Árpád, Visky Árpád. Fenyves ország a te orcád.
 Szavalod a székeleyeknek Tiborc panasz-áriáját.
 Lázítasz hús-, túrósorban. Ama színház hol nincs, hol van.
 Woyzeck, Woyzeck, gyere vissza. Malinádat már más issza.
 Alakoskodj! Hepciáskodj! Égig emel fel az ének.
 Mond el kedves Csoóri-versed, libabőrözzön a végzet.
Feküdj bele a sárba, korona-rücskös túske-ágyba.
 Tapsolnak is önfeledten, rögeszméiket feledten.
 Ideál kellett? Megkapták. Reménykedő istenadták.
 Hős kellett? Hát hős is voltál! Fogcsikorgatva, de szóltál!
 És most ott, a másvilágon is rajtad a régi járom.
 Erdőszélen, januárban hallom, azóta is hallom,
 Faágon lógsz, gróf Rettegi, bokádat szél összeveri.
 Azt a rettentő csontzenét, csak azt tudnám felejtetni.

Jóslat*

gróf Rettegi verset mond

'81. február 13-án leugrottunk az Andzselikába. „Rácsokat látok –
 nézett tenyerébe didergőzve egy töpörödött cigányasszony. –
 Rácsok megett az úrficskát!” „De hát azokat feszegetem” –
 rántotta el a kezét, megismételve nagy mutatványát:
 sálját bal csuklójára béklyózta, másik felét átvette nyakán,
 s jobbával húzta fel bal kezét, már benne volt a pohár,
 veresen villogott a málnalikőr, mint a vér. „Egyetlen csepp se
 vesszen kárba!” Remegett, mint a versenylovak, s műsorát mondta:
Ideköti idegszálaival a szél. Magánszorgalmú kutyák.
 „Húsz éve készül, Ulászló!” Egy mondat a zsarnokságról.
 Halottak napja Bécsben. A barbárokra várva. A költő színlelő művész.
 És Krúdy hárfája zengi át az ausztrál éjszakát.
 Cellamagány jön, hallgatok, ki voltam Istenek fia.
 „Rácsokat látok – menekült iszonyodva a vénség. – Bilincseket.”

* A versben Csoóri Sándor-, Márai Sándor-, Pessoa- és Kormos István-idézetek találhatók, valamint Illyés Gyula, Kányádi Sándor, Kavafisz verseinek címei.

Feltételes megálló

*A versciklust Karácsony napján,
 2019. december 24-én hajnalban véglegesítettem.
 Künn éktelen ricsajt csapva károgtak a varjak.
 A park fölött köröztek, mintha vártak volna valamire.
 Szellőztettem, ledőltem és azonnal elaludtam.*
 Egy hatalmas, beláthatatlan vendéglői teremben ültem,
 egy öreg katonatiszttel. Bort ittunk.
 A második román hadsereg kálváriájáról beszélt.
 A kegyetlen télről, a szovjet áttörésről a Donnál.
 Rettenetes, rettenetes!
 Dumitru tábornok segédtisztje volt.
 Ez hogy lehet, döbbsentem meg, hány éves lehet akkor?
De hát ez álom, ne keress benne logikát.
 Egy távolabbi asztalnál megláttam Jellasicsot.
 Sötétkék ingben volt, s egy szőke lánnyal beszélgetett.
 Háttal ült, nem láthattam, az arcát,
 csak a szőke hajzuhatag villódzott előttem.
 Az első román és a második magyar hadsereg
 megsemmisülése napjának eseményeit
 elevenítette fel az aggastyán.
 Rettenetes, rettenetes!
 40 fokos hideg volt, ugattak a katyusák.
 Az eget elsötétítették a hómező felett károgó varjak.
 Erről apám is mesélt, aki ott és akkor esett
 hadifogságba, s került egy szibériai lágerbe.
 Rettenetes, rettenetes!
 Ez már nem a szibériai garnizon volt,
 amelyről annyit mesélt nagyapám. Nem.
 Ötvenfokos hidegben is kivitték őket.
 Irtották a rengeteget, de egy idő után
 ezt a parancsot visszavonták!
 Túlságosan sok hadifogoly fagyott meg
 vagy ütötték őket oda a hatalmas lezuhanó fák.
 Abban az átkozott hidegben nem tudtunk figyelni.
 Rettenetes, rettenetes.
 Ők, folytatja az öreg tiszt, szervezeten vonultak vissza!
 Eljutottak egészen Odesszáig, de akkor elfogyott a lőszerük.
 A német szövetségeseik nem adtak.
 Nem is tárgyaltak velük!
 Magukra maradtak!
 Magukra hagyták őket!
 A vörös hadsereg örökké részeg katonái
 lőtték bele bajtársaikat a tengerbe. Nem volt menekvés.
 Rettenetes, rettenetes.
 Dumitru tábornok, s a csoda folytán életbe maradottak
 egy része, mintegy 3000-en, mégis átvágta magát
 a többszörös túlerőben lévő ellenségén.
 Tudja, mert ott sebesült meg, a combján és a vállán.
 De nem várták őket túlságosan nagy örömmel.

Dumitru tábornok ellen a Conducator*
 azonnal vizsgálatot indított.
 Rettenetes, rettenetes!
 Az vád: cserbenhagyta katonáit! Letartóztatták, s
 1944 augusztusában, az átállás után a bevonuló
 Vörös hadsereg KGB-s tisztjei már keresték, s elhurcolták
 Moszkvába. Azóta semmi hír róla. Nem tudni, mi lett vele.
 Bátor katona volt, nagy stratég.
 Rettenetes, rettenetes.
 Jellasics feláll, int nekem.
 Megyünk, kérdezem és megindulok feléje,
 de abban a pillanatban sötétbe borul a terem.
 Csak a hangját hallom, de az erősödő zúgás
 s a lombkoronák között motozó szél jelzi,
 hogy a sötét erdőben vagyunk megint!
 Lehet, el se mozdultam innen?
 Lehet, ez az éjszaka nem ér véget soha?
 Rettenetes, rettenetes.
*Az álom képei, ha ugyan álom volt, nem homályosulnak el,
 nem tudom, miért hívott, mit akar mondani,
 amikor egyszerre elsötétült a vendéglői terem.*
Miért nem vele, hanem az öreg katonatiszttel beszélgettem?
 Rettenetes, rettenetes.
 Nem is sejtéd, hallom a hangját, de látni nem látom.
 Mit mondott Vlagyimir Iljics, *tanulni, tanulni, tanulni.*
 Olyan eseményekből is, amelyek látszólag
 nem is érintenek téged.
 Rettenetes! Rettenetes!
 S az apád történetét sem írtad még meg!
 Ott kóválygott a hómezőn, az ismeretlen jövő felé!
 Élete paraszthajszálon múltott.
 Meg is fagyhatott volna, le is lőhették volna.
 Rettenetes! Rettenetes!
 Nem írtad meg anyai nagyapád doberdói,
 atyai nagyapád galíciai harcait! A szibériai garnizont!
 Rettenetes! Rettenetes!
 És újra elrepülnek fejem felett a baglyok.

* Ion Antonescu marsall, Románia diktátora.

ACSAI ROLAND

Köszönőviszony

A nyolc hónapos Johanna
már megtanult integetni.
Int annak is, aki bejön,
és annak is, aki megy ki.

Integet elalvás előtt,
és felkelés után, reggel.
Közben mosolyog, és ettől
neked is mosolyognod kell.

Int az utcán sétálóknak,
a kutyának, a virágnak,
és minden dolognak, ami
egyszerre való és látszat.

Int a folyónak a hídról,
de mégiscsak az a legszebb,
ahogy integet a lombnak,
visszaint a leveleknek.

Köszönőviszonyban van a
gesztenyével és az éggel,
amivel mi régen voltunk,
vagy sosem: a mindenséggel.

Kegytárgy

Nézem ezt a fehér karkötőt,
amit még a nászutunkon, Fiumében vettél,
egy fehér templom kegytárgyboltjában,
két évvel ezelőtt, a lépcsőről a

tengerre lehetett látni, egy másik, szélesebb lépcsőre,
a tenger márványtájtékos, elomló hullámlépcsőjére,
amin a látás lassan lépdelve elérhette a horizontot,
ahol az ég találkozott a vízzel.

Ezt a fehér karkötőt vetted fel a császármetszés előtt,
egy év múlva, hogy szerencsét hozzon,
amikor az ég találkozott a magzatvízzel,
aminek alig látható hullámai a végtelenbe vittek.

Nézem ezt a karkötőt, most, egy évvel később,
Johanna első születésnapja előtt,
az ezüstrózsák szirmainak hullámlázását,
a fehér kövek apró lépcsőfokait.

KÁKONYI CSILLA, Fekete március, 1991

FENYVESI OTTÓ (1954) Lovas

FENYVESI OTTÓ

Szavak a tájban

Dinnyét falok, görögöt.
 Vertyog a rádió,
 futnak az információk:
 ég az Amazonas, Szibéria lángokban,
 a műholdak szerint tizennégy millió hektár.
 Egyesek hallani vélik az állatok üvöltését.

Dinnyét falok a római úton,
 folyik a leve, magja a földre hullik.
 Vertyog a rádió,
 az út mellett kivágott fák suttnak.
 Nyugatra: Csopak, Paloznak.
 Keletre: Almádi. Délre a Balaton,
 szűkös a medre, kifelé táncolnak
 belőle a hullámok.

Lassan harminc éve
 elindultam, világot látni,
 eddig jutottam.
 Megtanultam: az emberi létezésnek
 a hely nem elhanyagolható pontja.
 Szavakba, magánhangzókba kapaszkodom.
 A nyelvem egyre jár, dübörög
 a vallomás. Szakadozik,
 változtatja hangnemét.

Minap hívott valaki, megdicsért:
 „olyan jó a tájszólásod.
 Még mindig.”
 Nem tudtam megszabadulni
 a zárt (és középzárt) ë-től,
 az illabiális (ajakréses)
 palatális magánhangzóktól,
 a bennem lakozó ősi hangoktól.

Ha belegondolok:
 lassan harminc éve,
 volt egyszer egy rádió,
 ahol dolgoztam,
 Gion Nándor volt a főszerkesztő,
 egyik tavasszal megérkezett vidékünkre
 egy lipótvárosi költő, szerkesztő.
 Azt a feladatot kaptuk, B. Attilával,
 hogy tartsuk szóval, itallal,
 mutassuk meg neki a várost, Újvidéket.
 Elvittük a rádió klubjába,
 megetettük, megittattuk.
 Talán interjú is készült vele,
 nagyon választékos volt a beszéde,

aztán váratlanul kioktatott bennünket:
 ti mifélék vagytok? Olyan
 csúnyán és furán beszéltek!
 Kevésen múlt, hogy nem vertük meg.

Ha belegondolok:
 harminc éve nem tudtam
 megszabadulni középzárt
 magánhangzóimtól, gyökereimtől.
 Még mindig nem tudom,
 mi a helyes: hogy a
 dinnyét eszem
 vagy dinnyét eszek.
 Tudom én, sok a baj velem
 és a tájban rejtőző szavaimmal.
 Nélkülük már se meghalni,
 se túlélni nem tudok.

KÁKONYI CSILLA, Fényben álló, 1990

KÁKONYI CSILLA, Ostorsuhogásban, 1988

KÁKONYI CSILLA, A fehér ló balladája, 2002

KÁKONYI CSILLA, A kígyó jelenése, 1991

KÁKONYI CSILLA, Az eufória mulandósága, 2000

TÓBIÁS KRISZTIÁN

Kicsi gyíkokskák napoznak a lövészárookban (1999–2001)

naplóregény – részlet

„Mindenki megkísérli
hogyan átbújjon a tű fokán
de egyik sem született tevénél”
Kassák Lajos

„mindegy [...] akár itt Amerikában éhen,
akár ott egy golyó által meghalni”
Kosztai Márton

„Mert mi emberek: a történeteink vagyunk,
a történeteket pedig el kell mesélni.”
Odo Marquard

„És istenüket nem tudák másképpen szeretni,
hanemha keresztre feszíték az embert!”
Nietzsche Frigyes

Ismét a buszállomáson. Jani korábban érkezett. Magas, szőke, izmos fiú. Nem járt NATO-tagállamban, nem járt sehol, csak így járt. Befejezte a nyolc osztályt, és úgy döntött, nem tanul tovább, disznót hizlal, gyerekeket nevel. Reggelente kiterelte az állatokat a falu mellé a legelőre, este beterelte, várta a vacsora, a meleg ágy, reggel ismét kiterelte, beterelte, és múltak a napok. Azt mondja, ez volt az álma. Erről álmodott, hogy eszik, alszik, terel. A ganéhordásban megizmosodik az ember. Majd megkapta a behívóját. Felesége nyolc hónapos terhes. A terhes nők vagy nagyon vidámak, vagy nagyon szomorúak. Vagy-vagy. Kizárólag nagyon tudnak lenni bármi. Jani felesége most nagyon szomorú. Ha ez a buszállomás le tudna szakadni valami mélységbe, most biztosan szakadna fenéig, de szerencsére az alföldön vagyunk, ahonnan már nincs lejjebb, nincs mélyebbre. Ez itt a mélység langyos, kopár színe. De profundis clamavi ad te,¹ szokta énekelni a pap is. Mert tényleg, ettől mélyebb már nincs is. Pislogunk és kiabálunk. Állnak az állomáson, a hatalmas pocaktól alig tudják egymást átölelni, inkább csak nézik, kerülgetik egymást, és közben fúj a szél. Jani egy kukkot sem beszél szerbül. A boldog diktatúrában az iskolában a magyarok szerbül tanultak, a szerbek magyarul, valahogy mindig sikerült, hogy megértsük egymást, ha másképp nem, hát körülírtuk, eltáncoltunk, ha már össze vagyunk zárva, valahogy beszélni kell, kommunikálni, az úristenit nekije. A hivatalokban, a multikulturalizmus jegyében szerbül is, magyarul is egyformán lehetett ügyet intézni, dettó körülírva, eltáncolva, de lehetett. Nagypám minden vasárnap végigbiciklizett a kövesutcán, nagyutcán, csipkeutcán, és természetesen a Tito marsall utcán, körbejárta a családot, útközben a szerb ismerősöknek szerbül köszönt, azok meg magya-

rul köszöntek vissza. Mint a filmgyártás hőskorának tökéletesre púderozott képkockái. Ez is megrendezett volt, kockáról kockára, működött is egy ideig. Az öreg filmproducer² 1980. május 4-én meghalt. Megsíratták, eltemették, és állt mindenki bambán, no most mi lesz. Sta?³ A temetéseken kisgyerekként azt figyeltem, hogy miért sír mindenki. A halottnak már úgyis mindegy. Az asszonyok sírnak, és eszik a pogácsát, a férfiak meg pálinkáztatnak csendesen, és egy-két könnycsepp diszkrétan aláhullik. És ott vannak a hivatásos sirató-asszonyok, abban a ricsajban képtelenség békében nyugodni. Végül, úgy nyolc-tíz évesen jöttem rá, inkább csak derengett valami, hogy valószínű, mindenki magát siratja. Hogy az addigi kis mikrovilága megváltozik, mostantól végérvényesen hiányozni fog belőle valaki, és végül is most van rá lehetőség (és ha már van, használjuk ki), hogy előre saját magát is megsírassa, úgyis ide kerül mindenki. A mélység színe alá. Mégis. De profundis, stb. Nyolc-tíz évesen Bori Imrének⁴ csempésztem a csókai temető ravatalozója melletti kis-konyhából a pálinkát. Titokban, Mancsi néni meg ne lássa. Bevezetés a szépirodalomba.⁵ Valahol el kell kezdeni. Mihály Kertész⁶ akkoriban még Kertész Mihály volt, a Jugoszláv Kommunista Párt ambiciózus fiatal politikusa. Testvériség meg egység, elvtársak, meg minden. A buszállomásra már mintha hazamenének. Ha nem is otthon, de mindenképp hétvégi ház, nyaraló ez, ahová néha betéved az ember, belakja egy rövid időre, kellemesen eltölt néhány percet, órát a kockás terítőbe cigarettával égetett lyukakat bámulva. Kezdetben, öt-hat évesen apámmal jártam a buszállomás kocsmájában. Ritkán, mikor volt egy kis ideje (három műszakban az öntödében dolgozott, majd mint szobafestő járt házról házra, festeni, gumihengerrel leveles indákat gurítani a vályogfalra), felültetett a Tomos Automatikjára,⁷ és mentünk motorozni. Apja és fia. Általában csak a sarokig, a buszállomásig. Beültünk a kocsmába, kaptam kólát (anyádnak egy szót se!), ő meg valami rövidet, általában pelinkovácot.⁸ Onnan tudom, hogy pelinkovác volt, hogy később, mikor már egyedül tértem be a kocsmába, pelinkovácot kértem, a kocsmárosné mosolyogva jegyezte meg: tiszta apja. Apám most is egy percre benézett a kocsmába. Anyám nem szólt semmit. Most ő is úgy érezte, jogos a feles.

•

„Ahogy egykor, ma ismét szövetkeznek Szerbia ellenségei. Szövetkeznek külföldön és belföldön egyaránt.” Mindig ugyanaz. Az egész világ ellenünk. És azonnal biztosítuk be magunkat, aki mást mond (ld. belföldön), az is ellenünk. Idegen szívű hazaáruló mindenki, aki most nem tapsol állva és főleg fennen. És természetesen van a hős hadvezér/király, aki ezt tudatja a tömegekkel, és egyben magára vállalja, hogy mindenáron, akár alattvalóinak élete árán is, de megvédi a nemzetet, a hazát, a hont. Már szinte látni a glóriát ritkuló haja körül, mint szivárvány, hogy ragyog. „A szerbek soha nem hódítottak meg vagy használtak ki más népeket.” Mi (ők) nem, nem soha! Üldögtünk csendben, főztük a kávékat a tábortűz köré kucorodva, a történelem összes vihara, szele, szellentése hangosan fütyült a fák lombjai között, fülünk (fülünk) mellett, el. A tűz ropog, a kávé kész. Iszogatunk, iszogatunk, elvtárs? „Folyton a saját szabadságukért küzdöttek, és segítettek másoknak kivívni a szabadságot.” De facto, mi jófejek vagyunk, aztán ez a hála. Nem elég, hogy magunkat folyamatosan fel kell szabadítanunk az elnyomók alól (ld. pl. Oszmán Birodalom, Monarchia, II. vh.), még másoknak is segítünk. Néha kávészünet, de ha kell, hát hopp-hopp fegyverbe, segítünk. Veni, vidi, vici, és jöhet ismét a kávé eszécájg. „Az, hogy ezeken a területeken a szerb egy erős nép, nem szűgyen.” Don't worry, be happy, erősek vagyunk, megoldjuk, időközben néhány ezertízezer-százezer dalia meghal, de ez van. Ja, és végtére is ezért támadnak

KÁKONYI CSILLA, Quo vadis homine, 2015

bennünket, mert erősek vagyunk. Ez elég ok. A gyengék megtámadják az erőset, ez így szokott léve lenni. Sok lúd disznót akar győzni. Logikus. Milošević rigómezei beszéde volt, mondják, az első löket. 1989. június 28-án. Végy egy ünnepet, lehetőleg olyat, amely bár a nemzet számára tragikus kimenetelű, mégis felemelő érzéssel tölti el a közt, ünneplik, siratják, ahogy azt kell. Pl. egy vesztés csatát, ami után megsemmisülni látszik a nemzet, de mégsem, mert itt vagyunk, túléltek, szaporodunk és sokasodunk, és töltjük be a határaink által körbezárt halmazt. Őseink vére nem hullott hiába, íme, itt vagyunk, és ránk is nagy csaták várnak, és mi is hőssé lehetünk, mint ük-ük-ükapáink, csak kellene már egy csata, ahol ezrek-tízezrek-százezrek halhatnak hősi halált. Ha kell, hát lesz. Így konvertálódik egy ötlet kollektív igényé. És már mindenki hős akar lenni. Mint hős őseink. Kard, ki, kard! Először is tisztázzuk. A *Rambo*, az egy film. Stallone kísétál az öltözőjéből, smink, kellékes, rendező, jelenet indul, kamera, térdén lövik, majd kamera áll, letörlik a festéket, és mehet vissza az öltözőjébe. A háború nem ilyen. Se kamera, se sminkes. Láttam hőseket nadrágjukba vizelni, mikor megtudták, hogy a frontvonalba helyezik át őket. A nadrágjuk szárán csorgott végig a hősiesség, miközben tömött sorban szálltak fel a teherautóra. Ágyban, párnák közt jó ábrándozni, ahol van főhős, természetesen egyes szám első személyben, és a főhős mindig túléli. Vagy ha nem, felébredünk, mikor csörög a vekker. De könyörgöm, nem lehet mindenki főhős. Statiszták is vannak a világon. Jó, hogy vannak. Kellenek. Azonban ez mégiscsak biodíszlet. A történet (történelem) szempontjából érdektelen tömeg. Teccik tudni, kezit csókolom, a háborúban sok a statisztá, és igen kevés a főhős.

•

Dobozolunk, mint Tóték. Minden bele kell, hogy férjen valamelyik dobozba. Aki nem fér bele, az úgy jár, mint az őrnagy. Ha van véleményem, szinte elképzelhetetlen, hogy azt ne valami kollektív (lokális, ami természetesen beleilleszkedik valamelyik globálisba) eszmerendszer részeként képzeljék el. Ez a paranoia csak erősödik, ha nő a fenyegetettség. Egy mondat elég, ami a legcsekélyebb áthallásra is okot ad valamelyik ideológiai nézet irányába, és már meg is van a megfelelő doboz. Mint a gyerekek, megfogják a gyíkocskát, beleteszik egy cipősdobozba, nézegetik, játszanak vele, talán még legyeket is fogdosnak neki, majd vacsoraiddő, és otthagyják. Nem lehet simogatni, nem dörögöldözni, mint a macska, nem hozza vissza a labdát. A gyíkocskát csak úgy van, önmagában. A farkát is le lehet tépni. Ha úgy tetszik, a gerincét csonkítani is lehet. Semmi baj, visszanő. Ha a nyakánál roppantod el a gerincét, vő. letéped a fejét, akkor nem, de akkor meg már úgyis mindegy. A gyíkocskát jobbra-balra hullámozva fut. Nem mintha nem tudna egyenesen, nem mintha zavarná, ő így tud futni. Szinte körbefonja azt a képzeletbeli egyenest, amivel megrajzolhatnánk az útját. Nem hajlandó se jobbra, se balra, de annyira nem hajlandó, hogy még egyenesen se hajlandó, csak cikkcakkban. Ebben az sem okoz gondot, ha letépjük a farkát. Ha a nyakát, akkor sehogy se fut tovább. Se jobbra, se balra. Megpihen a mozgásirányát jelző egyenesen, és kész. Hogy valami ellen, az nem azt jelenti, hogy valami mellett, csupán nem hajlik tovább a gerinc.

•

1935. május 12-én Sinkó Ervin megérkezik a Szovjetunióba, vulkánfíber bőrröndjében az *Optimisták* kéziratával.⁹ Azt hiszem, ezzel kezdődött az, amit később jugoszláviai magyar irodalomnak neveztek. A szovjet szöszí lánykák rin-

gó mellén domborodó éles Lenin-arckép, a be nem váltott ígéretek, a határonkon átcsempészett ingóságok irodalma. És az örök újraértelmezés irodalma. Ezt a vulkánfíber bőröndöt cipelte apám a szobafestőinas-iskolába, ezt anyám a fotóműhelybe, de talán ezt cipelte már nagyapám is a húsgyár füstölőjébe hajdanán. Egy egyre kopottabb bőröndöt, csordultig optimizmussal. Tolnai ebbe a vulkánfíberbe dugdossa a jegyzeteit, könyveit, kisinyovi rózsáját,¹⁰ vert csipkéit, a szomszéd ebbe a hódmezővásárhelyi piacra szánt konyakosüvegeket (egyet a tetejére, amit a határőr megtalálhat, és nem, nem kér róla jegyzőkönyvet), és ebbe a vulkánfíberbe pakolták néhány váltás gatyájukat, trikóikat a behívó elől menekülők is. A határon egyenkabátos, egyenbőröndös, egyenarcú tömeg, az úton szétdobált zsírpapír, talán erre voltak írva az *Optimisták* utolsó fejezetei. Éjfélől határzár. Papírcafatok már csak a bőrönd belső vászonhuzatának bolyhai között. Ott állt mindenki a fagyban, lila kezükben a bőrönddel, „De egy se bírta mondani / Hogy: éljen Eduárd”¹¹. Éjfél előtt még valahogy át kell jutni azon a sorompón. Sinkó '59-ben az Újvidéki Egyetemen megalapította a magyar tanszéket. Jött, látott, alapított, a császárnak meg ami a császáré. Negyven éve az egyetlen egyetem a Kárpát-medence alsó fertályán, ahol magyarul lehet tanulni. Negyven éve termeli a magyar értelmiséget, hogy ne haljon ki/olvadjon be/szűnjön meg az magyar. Igaz, nemrég kertészeti egyetem is lett szűkebb pátriánkban, azóta minden polgármester kertészmérnök. Diploma kell, diploma jó, és feltétel is. Ha papír kell, hát van. Azóta a városok virágba borultak. Kora tavasztól késő őszig. A nyári égbolton néha elhúz felettük egy bombázó, de a kis tulipánok állnak, mint a cövek. Hallottak napja környékén látni, ahogy esténként sétálni indulnak a kisnyugdíjasok, kezükben metszőollóval. Náluk már semmi vulkánfíber, csak hideg vas. Fiuk, unokájuk néha ír egy-egy levelet valamelyik menekülttáborból, a boríték felbontva érkezik, de már ez sem zavar senkit. Ha a napi horoszkóp lenne bemásolva a levélbe, az is elég lenne, csak kézírás legyen, lehessen nézni órakon át a kézírást, fiuk, unokájuk kézírását. A virágok szépek, még így ősszel is. A barakkban a rohamcsomagom, azt hiszem, vulkánfíber. Nem az, de jó azt hinni. Jó azt hinni, hogy van még valami visszacsatolás. Nem lógni a levegőben, nem Párizsban születtem, nem Pontoise mellett,¹² piros-kék-sárga hinta lógott az udvarunkban az eperfán.

JEGYZETEK

¹ A mélységből kiáltok hozzád (latin, a *Vulgata* 129. zsoltára).

² Josip Broz Tito (1892–1980) jugoszláv államfő.

³ Mi? (szerb)

⁴ Bori Imre (1929–2004) irodalomtörténész, egyetemi tanár.

⁵ Esterházy Péter

⁶ Mihalj Kertes (Kertész Mihály) magyar származású politikus. Milošević közeli bizalmasa a kilencvenes években. A belbiztonsági szolgálat, majd a Vámügy vezetője. Az ő ötlete alapján vezették be a kilencvenes évek derekán a kilépési illetéket, amely szerint minden jugoszláv polgárnak kilépési illetéket kellett fizetnie, ha el akarta hagyni az országot. A befolyó összeggel a szerb hadsereget finanszírozták, illetve részben egy ciprusi offshore számlán landolt.

⁷ motorbicikli

⁸ A pelinkovac gyógynövényekből készült keserű likőr.

⁹ Sinkó Ervin: *Egy regény regénye – Moszkvai naplójegyzetek 1935–1937*

¹⁰ Sinkó is járt Kisinyovban (ld. uo.)

¹¹ Arany János: *A walesi bárdok*

¹² Ld. François Villon *Négysorosa*

HALMAI TAMÁS

Előfeledések (CVI–CX.)

HALMAI TAMÁS (1975) Pécs-Somogy

A RÖG ESZMÉJE

Nem elme: ölelés gondolkodik,
talál fel örömet s lélek vívmányát.
„Engedje meg, hogy megkérjem a kedves
felesége kezét.” Van túlzó hála?
Elmért hódolat? Hit, korlátra vágyó?
A túl emberi túlemleri volna?
Felhőn puhán görög a rög eszméje.

EGY MACSKA

Képzeld, egy macska osont át a kerten,
ott, ahol éppen nem volt kert, se macska.
Hát felkészültem – testem békehad –
megóvni magamtól a mennyeket.
A nyelv csak mása a névtelenebbnek.
Egy zongora, amin nemcsak félhangok,
de hatvannegyedek is meglakoznak.

ÉS ARCA TÁMAD

Valahol itt elvermelt fény zihál.
Kelletlen éden őriz hóka angyalt.
Egy világítótorony nevet ad
a horizontnak, hajót így keresztel;
és arca támad az évelő szélnek.
Hal hullámszik át lepett tengeren.
Madárírajt fordul napraforgótábla.

ABLAK NÉZ TÜKÖRBE

Ha jól örülök, nem én örülök:
én nem vagyok; az öröm él helyettem.
Elhasonlások közt is visszatáru
az átadott élet, s felszabadul
a kisajátított Krisztus – mibennünk.
Prédikátori hangzat a madaré.
Ablak néz tükörbe, ha összelátunk.

ÓKATOLIKUS ASZTRONAUTA

Fügefa tart csőrében naphunyásig,
szavak rejtik, hogy szólni nem tudok.
Tüntében legőszintébb a halál.
Nem gondolat: áldás teremt világot!
Valaki benéz függönyzött falon –
ókatolikus asztronauta.
A nyelv angyala képtelen hibázni.

PÓSFAL GYÖRGY

Az Úr evangéliuma

Elöl ment az Úr, utána a tanítványok, szorgalmasan jegyzetelve. Felértek a dombra, az Úr megtekintette a kilövőállásokat, majd így szólt:

– Bizony mondom nektek, ezek a szerkezetek egyszer el fognak sülni.

A tanítványok kimerülten, izzadt homlokkal álldogáltak. Vállukba vájt a hátukon cipelt cserepeket összefogó szíj. Kissé tanácstalanok voltak. Ez most fontos? Megörökítendő? Néhányan a baljukban tartott üres cserépre karcoltak ezt-azt, jobbról balra, amolyan gyorsírásszerűen. Majd este letisztázzák.

Csaknem merőlegesen tűzött le rájuk a nap, árnyék semmi. Az Úr végignézett rajtuk, és megsajnálta őket, most nem beszélt hosszabban, hanem kiadta a jelszót: Gyerünk le a folyóhoz! Amott, a folyón túl egy település szétszórt házai és árnyékos ligetek látszottak. Talán egy étkezésre is jók lesznek ott.

Megkönnyebbülve lesiettek a folyóhoz, ott volt a komp a túlsó parton. A révész viszont éppen elmenni készült.

– Halló, itt vagyunk! – integetett neki az Úr.

A révész jelentőségteljesen bal csuklójára koppintott a jobb mutatóujjával, majd az ég felé bökött, jelezve, hogy dél van, és ő bizony most hazamegy ebédelni.

– Hogy a kórság essen beléd! – gondolta az Úr, aztán ijedten látta, hogy a révész a gyomrához kap, és fájdalmasan összegörnyed.

– Mégse essen beléd a kórság – gondolta gyorsan az Úr, és megkönnyebbülve látta, hogy a révész kiegyenesedik, és peckes léptekkel eltávozik.

Aztán kiderült, hogy a víz térdig sem ér, ruhájukat kicsit felhúzva, sarujukat le sem vetve könnyen átgázoltak a vízen. Még jól is esett a felfrissülés a poros lábaknak. Az Úr arra gondolt, hogy milyen jó lenne egészen megmerítkezni, de teljesen hasra kellene feküdni a köveken, hogy ellepje az embert a víz. Talán az örvényes kanyarokban van olyan hely, ahol kimélyül a meder.

A faluba érve hamar látták, hogy nem sok jóra számíthatnak. Kiderült, hogy meglehetősen szegényes a hely, ráadásul sokan rájuk ismertek, hogy már jártak itt – pedig nem is ők voltak, csak egy hasonló csapat –, a lényeg, hogy az újdonság ereje már kevésbé hatott. Az Úr mesélt egy történetet a főtéren pár szájtátnak, de végül be kellett érniük egy kevés datolyával meg friss kútvízzel.

A legmelegebb órákat a pálmafák árnyékában töltötték, aztán ahogy a nap lefelé hajlott, továbbindultak. Ekkor váratlan szerencse érte őket: a szélső házból egy nő szaladt ki, és egy nagy tál kását és egy vizezett borral teli korsót tett le eléjük. Mégis lesz jó vacsora!

Amikor útközben rájuk sötétedett, táborot ütöttek, tüzet gyújtottak, felmelegítették a kását, körbeülték a tálát. Fokozódott a hangulat, tréfálkoztak, vasikosabb beszólások is elhangzottak. Az Úr egy sziklakölöncön üldögélve elnézte a tűztől kipirult arcokat. Milyen remek társaság! Egyszerű emberek, kicsit ügyefogyottak, néhány kivétellel írni is alig tudnak, de egyenes lelkűek, nincsen senkiben semmi rosszindulat. Szerencsés véletlen? Aligha, voltak mások is közöttük, akiket aztán kivetett a társaság, vagy egyszerűen csak elmaradtak. Szépen kialakult ez az összeszokott, testvéries közösség, csupa

hasonszórú alak, akik talán nem boldogultak magukban, de itt a többiekkel együtt erősnek érzik magukat. Célt kaptak, és ezt neki köszönhetik. Olyan erős ez a küldetésudat, hogy sosem panaszkodnak, követik és lesik minden szavát. Nagy felelősség ez, de nem bánta, elfogadta, sőt megszerette ezt a szerepet.

Hiszen mi más is lehetne az ő küldetése? Megmondta az apja is. Gyakran gondolt az apjára, talán túlságosan is gyakran. Máig benne motoszkál, hogy kisgyerekként többször észrevette a szeme sarkából, hogy az apja lopva rámered, vizslatja. Egyszer meg egyenesen két tenyere közé fogta a fejét, és tüzetesen megnézte a szemét, orrát, száját, még a fülkagyló hajlatait is. Aztán nem szólt semmit.

Csendes, megfontolt és ügyes ember volt az apja. Amolyan ezermester, mindent meg tudott javítani, a környékeliek is megbecsülték, gyakran hívták kisebb-nagyobb munkákhoz. Kapott is érte ezt-azt, egy kevés lisztet, gyümölcsöt, néha állati belsőséget. Persze nem ebből éltek, hanem a juhokból. Na, ez volt az, ahol érezte, hogy nem felel meg apja elvárásainak. Egyszerűen nem volt az a birkapásztor típus. A többi gyerek hajtotta a birkákat, amerre kellett, közben meg élvezték a gyereklét szórakozásait, vadmadarat parittyáztak, ürgét öntöttek, gyümölcsöt loptak, lányokat visongtattak. Ő más volt. Nemcsak abban, hogy szőke volt (ezzel, mondjuk, sok gondja volt, csúfolták), hanem érdeklődési körben is. Például jól tudott és szeretett is olvasni. Legeltetés közben barlangokra bukkant, vagy inkább csak valami remeteüregekre, ahol teleírt cserepeket, sőt pergamentekercseket is talált. Persze töredezetek, koszosak voltak, de azért élvezettel silabizálgatta őket, a hiányokat meg a képzeletével pótolgatta. Ezek a szövegek szárnyakat adtak amúgy is élénk fantáziájának, s végül egészen különleges státust nyert kortársai között történetmesélő képességével. Még a pipázó, teázó felnőttek beszélgetésébe is bele-beleszólt, s egy idő után azok sem intézték el egy kézlegyintéssel a mondanivalóját.

Egyszer nagyon belefeledkezett a régi, barlangi íráskönyvek böngészésébe, és a szétszédődő nyájából elveszett két gödölye (nem is lettek meg). Apja elé kellett állnia, nyakát behúzza várta a verést, de ő nem bántotta. Csak ingatta a fejét, indulat nélkül, és azt mondta: ami nem megy, ne erőltessük. Nem erre születél, csináld hát, amihez tehetséged van, legyél vándor... tanító. (Majdnem az csúszott ki a száján, hogy vándorkomédiás, de közben meggondolta magát.)

Életre szóló indíttatás volt ez. Apja nemsokára külföldre ment, ott jobban lehetett keresni, küldött is egy-két évig pénzt, aztán nyoma veszett. Ez a vándortanító kinyilatkoztatás azonban kitörölhetetlenül ott égett benne továbbra is.

A másnap nagyrészt gyaloglással telt, harmadnap délutánra viszont már elérhetőnek tűnt a cél. Szaporázta is mindenki a lépést, hiszen közeledtek ahhoz a helyhez, ahol rendszeresen, hosszabb időre megpihentek. Ha lehet ilyet mondani, ez volt a közös otthonuk. Nem volt ez valami város vagy falu, inkább csak néhány szétszórt viskó, ahol halásztanya a tó partján. Maga a tó ebben a félsivatagi világban valóságos megváltást ígért. A lankákról keskeny hasadékok futottak a tó felé, a ritka felhőszakadások után csak úgy szaladt bennük a víz. Ameddig a tó párája reggelente felgomolygott, a domboldalakat ritkás fű borította, itt-ott csenevész fák is tengették életüket. Közvetlen a parton pedig egészséges, mélyzöld ligetek húzódtak.

Ahogy egy dombtetőről meglátták a tó tükrét, önkéntelen sóhaj szabadult fel belőlük. Valóban nagyszerű látvány volt a szelíden fodrozódó, hatalmas víztükör a ritkás felhők árnyékával, a messzi túlsópart magas hegyeivel.

Mielőtt azonban nekieredhetek volna az utolsó lejtőnek, az Úr úgy gondolta, még egy próbának teszi ki tanítványait.

– Hó-hohó! Álljunk csak meg egy pillanatra!

Felállt egy sziklatömbre, és intett, hogy gyűljenek köréje. Ugyan mindenki a mielőbbi megérkezésre szavazott volna, mégis engedelmesen odagyűltek. Az Úr vett egy mély levegőt, s remek orgánumát kieresztve szónokolni kezdett:

– Barátaim! Nézzetek végig magatokon! Nem sokra vittük, ugye? Ruhánk szegényes, holmink elfér a hátunkon, tartalékaink nincsenek. Hajunk mosatlan, lábunk poros, nyavalyáink sokfélék. Ki emlékszik már arra, mikor utoljára igazán jóllaktunk? Mikor gondtalanul elereszthettük volna magunkat, ignoráns henyéléssel, dőzsölve a javakban? Bizony mondom, inkább emlékszem a gyomrom korgására, mint a teltség elégedett érzésére. És nem rejtegetek drágaköveket a ruhám ujjában, nem ástam el biztos helyre ezüst étkészletet, hogy majd egyszer előállok gazdagon, előkelően, s lefogadom, ti is így vagytok ezzel.

– Mást mondok: az anyagiakon túl ki ne vágyna megbecsülésre, az emberek tiszteletére? És felnéz ránk valaki, irigyl bennünket bárki? Na, itt már más a helyzet. Konkrétan persze senki nem tart sokra bennünket, de, ugye, láttátok az irigység, a sóvárgás felcsillanását a szemekben, amikor megállunk egy falu főterén? Nem sajdul-e meg valami a helyiek szívében, látva a mi szabadságunkat? Vajon nem merül fel bennük, hogy talán jobb lenne a napi robot, a kötelező gyarapodás, a görcsös igyekezet, a látszat fenntartása helyett mindentől megszabadulni?

– Mert bizony mondom nektek, ti szegények vagytok, de szabadok! Lehet, hogy szomorkodtok a nyomorúságotokon, de innen csak felfelé vezet az út! Ártalmatlan senkik vagytok, így legalább nem tartanak tőletek! Nincs gondotok a hívságokra, így fókuszálhattok az okosságokra (amiket tőlem ingyen kaptok)! Könnyen szánakoztok más baján – milyen nemes érzés! –, hiszen az nem kerülhet nektek semmibe! Tiszta szíveteket nem mocskolja a felesleges buzgalom, az elérhetetlen nagyravagyás! Nem bántatok senkit, mert minek, így nyugodt lélekkel alusztok. És ha néha megkergetnek is benneteket egy fűrt szőlő vagy egy sovány csirke miatt, végső soron nem a tiétek a győzelem?

– Nos, kérdezem én, hogyan vélekedtek? Megbántátok-e, hogy ezt az életet választottátok? Ugye, nem. Megkérdezem: boldogok vagytok?

A tanítványok közepes meggyőződéssel bólogattak. Az Úr elégedetlen volt.

– Nem hallom. Boldogok vagytok?

– Boldogok! – jött a válasz.

– Még mindig nem hallom. Boldogok vagytok?

– Boldogok vagyunk! – harsogták lelkesen a tanítványok.

Az Úr elégedett volt.

– Rendben, most már mehettek.

Mint az iskolakapun kitóduló gyerekek, a tanítványok harsány vidámsággal tódultak lefelé, s meg sem álltak a partig. Megszabadultak a cserepektől, battyuktól, és a vízbe vetették magukat. Ahogy elnézte őket, szeretetteljes öröm járta át az Úr szívét. Ledobta ő is a felsőruháját, és utánuk szaladt. Valamelyikük kitalálta, hogy a vízbe nyúló lapos sziklán végigszalad, és megpróbál a vízen tovább futni. Na, volt is vidámság! Sorban nekiszaladtak, ki tud messzebbre érni. Ameddig a lendület vitte őket, kalimpáltak kettőt-hármat a lábukkal, aztán persze a vízbe csapódtak. Az Úr is nekiszaladt, és mindjárt rekordot állított fel. Gyors volt a mozgása, könnyű a csontja, jó széles a talpa. Tulajdonképpen úgy érezte, a három-négy futómozdulat után is tovább tudna szaladni a vízen, de inkább hagyta, hogy elsüllyedjen. Nem akarta nagyon lenyomni a követőit, így is nyomasztó lehetett nekik, hogy mindenben ő a legjobb.

Estére tábort ütöttek, sátrakat állítottak, huzamosabb tartózkodásra rendezkedtek be. Minden klappolt. Illetve csak majdnem minden. Ahogy az Úr

a tűznél melengette tenyerét a gyorsan lehűlő éjszakában, eléje állt a legfiatalabb tanítvány.

– Uram, ugyan boldogok vagyunk, de az előbb megnéztem, mindössze pár közepes méretű halunk maradt a készletekből.

Az Úr kedvelte a fiatal tanítványt: friss eszű, talpraesett, ha néha meg is enged magának egy kis szemtelenkedést.

– Rendben, holnap halat fogunk – mondta nyugtatóan.

Hajnalban, amikor leginkább mozognak a halak, már ott tüsténkedtek a parton. A tanítványok a vízbe gázolva nagy dobó- és kerítőhálókkal próbálkoztak, nem sok sikerrel. Otromba, vastag fonatú hálójukkal inkább csak elijesztették a halakat. Nem így az Úr. Hozatta a fiatal tanítvánnyal a horgászbotokat, és a kinyúló sziklaszirtről próbálkozott. Nagy mester volt ebben. Gyerekkorában, amikor fent, északon a rokonoknál nyaralt, ellesett egyet-mást egy nagybácsitól. Hogyan kell lószőrből vékony horgászszsinórt fonni, hogyan lehet a lepényfa berovátkolt, elágazó töviséből horgot készíteni, melyik fa ága alkalmas rugalmas horgászbotnak stb. Sáskát tűzött a horogra (mindig az a legjobb csali, amit a helyszínen talál az ember), s kivetette a készséget. Nem telt bele sok idő, és már ott tolongtak az alkarnyi halak a szákbán. A tanítvány is próbálkozott, de valahogy mindig az Úr szerelékén volt a kapás. Valami csodás érzéke volt ahhoz, hol vannak a halak, hová irányítsa a dobást. Nem is volt ezután gondjuk az étellemmel, bár kissé egyhangú állandóan füstölt halat enni.

Már ott henyéltek a tóparton néhány napja, amikor átutazó vándor állt meg náluk. Szegény sókereskedő volt, a fején cipelt egy nagy sötömböt, abból lehetett darabokat venni. Nem volt nagy keletje ezen a vidéken a sónak, hiszen bárki könnyen hozzájuthatott. A szegény ördög megörült a felkínált ingyen ebédnek, s falatozás közben elmesélte a legfrissebb híreket.

Az Úr felfigyelt, amikor egy különös balesetről számolt be. Egy rosszul kitámasztott szekér elindult a lejtőn, és a kőkerítéshez szorította a tulajdonosát, aki bele is halt a sérülésekbe. Innen háromnapra járásra történt, az áldozat egy ismert szőlősgazda volt.

– Hogy hívták? – kérdezte az Úr megütközve, de a sóárus nem tudta megmondani. Leírta viszont a helyet, és adott pár támpontot: északnyugatra egy nagy gazdaság, magas kőkapu, tornácos ház, a gazda lánytestvéreivel lakott ott.

Az Úr hátán végigfutott a hideg. A leírás legjobb gyerekkori barátjára illett. Nagydarab pajtása volt legodaadóbb hallgatósága, és méreténél fogva könnyen meg is védte a csúfolódóktól. Útjuk aztán felnőttkorban elvált. A barát szerencsésen beházasodott egy gazdag családba, szőlősgazda és borkezeskedő lett belőle. Jómódban élt, nővéreit is felkarolta, s egy mintagazdaságot vezetett innen háromnapra járásra. Ezt lehetett hallani róla, amúgy évek óta nem találkoztak. Az Úr nagyon elszomorodott, és úgy érezte, tartozik egy részvétlátogatással a családnak.

Másnap reggel kértek kölcsön egy szamarat, a tanítványok felrakták rá a vizesömlőket (az úton nem volt semmiféle víznyerési lehetőség), az Úr pedig meghagyta nekik, hogy legyenek jámborak, amíg ő távol van.

Az úton azon gondolkozott, mit mond majd a szerencsétlen lányoknak, mivel vigasztalja őket. Titkon azért még reménykedett, és néha el is rebegett egy fohászt, hogy ne legyen igaz a hír.

Harmadnapra ért a barát birtokára. Ahogy közeledett, szépen megművelt szőlőket látott, ahol a munkások szaporán hajladoztak, metszetek és kötöztek. A nagy kőkapun az udvarba lépve meglepetten tapasztalta, hogy a gyásznak semmi nyoma, ellenkezőleg, mindenki teszi a dolgát, és íme, láss csodát, a tornácról barátja emelkedik fel a hintaszékből – azonnal felismerte –, és

siet eléje. Repeső szívvel ölelte meg, majd kissé eltolva magától tetőtől talpig megvizsgálta.

– Mi a baj? – kérdezte a barát.

– Baj? Dehogyan! – és elmesélte, mit hallott róla, hogyan ütötte el a szekér végzetesen.

– Lárifári – mondta a barát –, az csak egy szerencsétlen munkás volt.

Azért ezen is sajnálkoztak kicsit, majd hosszú mesélés következett, mi történt az elmúlt években. Két napig beszélgettek, ettek-ittak, megnézték a birtokot, a gazdag szőlőket, a tele pincéket, még a szomszédban egy eljegyzésen is részt vettek, s mikor elbúcsúzott, a házigazda kiöntötte a tömlőkből a poshadt vizet, s – hiába szabadkozott az Úr – megtöltötte a legjobb vörösborával.

Amikor visszaért a tóparti tanyára, rögtön köréje sereglettek a tanítványok.

– Hogyan fogadták a rokonok? Megvolt már a temetés? Láta még a halottat?

– Halottat? Én csak élőt láttam. Tudjátok meg, a barátom él, kutya baja!

Hitetlenkedtek egy kicsit, de már annyi különös kalandjuk volt az Úrral, hogy igazából ezen már nem is csodálkoztak. Pláne amikor az Úr kivágta az adu ászkát:

– És nézzétek csak meg a tömlőket! Vizet töltöttetek bele, és most bor van benne!

Nagyon megörültek, és este ittak is belőle, persze csak mértékkel. Mind kiváló minőségűnek találták.

A bor azért később mégiscsak bajt okozott. A tanítványok egyre inkább rákaptak, esténként mulatoztak, és még holmi nőszemélyek is hozzájuk csapódtak. Az Úr egy darabig korholta őket, de egyre kevésbé hallgattak rá, sőt, még grimaszoltak is a háta mögött, úgyhogy aztán egyszer csak elege lett. A tanítványokból, az egész életből. Ő kiteszi a lelkét, aggódik a követőiért, folyton neveli őket a szépre, jóra, de úgy látszik, a beléjük oltott meggyőződés olyan illékony, mint a tömjénfüst, s a prédikálása pusztába kiáltott szó. Hiába öli minden energiáját a tanításba, ő egymaga kevés a világ kísértéseivel szemben. Hirtelen indulatból fogta a cókmókját, és otthagya a táborát. Az egyik idősebb tanítvány, a józanabbak közül, utána kiáltott:

– Uram, hová mész?

– El. Megyek a pusztába!

– Mennyi időre?

– Negyven napra! – bökte vissza a válla fölé.

Ezt persze csak úgy mondta, nem gondolta végig, de nagyon mérges volt. Majd meglátják, mire mennek nélküle.

Tudott egy rejtett oázist a sivatagban. Sikeresen meg is találta a helyet: vörös sziklával és homokdűnékkel körülvett mélyedésben egy festői pálmaliget, egy kies tavacskaát öelve. Mindjárt kezdte jól érezni magát, úgy gondolta, itt kitisztulhat a feje, elpárolog a mérge, néhány jó történetet is kigondolhat, senki nem zavarja.

Aztán kicsit másként alakultak a dolgok. Zavarni ugyan senki nem zavarta, a mérge is elpárologott, de kiderült, a tó vize szinte ihatatlanul sós, és ráadásul krokodil is van benne. Itt, a sivatag közepén! Nem fért a fejébe, hogyan kerülhetett ide. Mindenesetre vigyáznia kellett, fürdésről szó sem lehetett. Két hét után a datolyamenü sem ízlett már, és a tanítványokra is megértőbben kezdett gondolni. Belátta, hogy kicsit túlreagálta a dolgot, mindjárt vissza is megy.

Amikor a táborba ért, csend és tisztaság fogadta. Persze, elfogyott a bor, és kijózanodtak. Meg persze rájöttek, hogy nélküle nem sokra mennek. Meg persze alapvetően jámbor fiúk ezek. Melegség öntötte el a szívét, amikor látta a visszatérése felett érzett őszinte, csendes örömet a szemekben.

Abban az időben, amikor ők a tónál lebzseltek, ugyancsak zajlottak az események a fővárosban. Helyi hatalmi harcok, önjelölt népvézérek fellépése, plusz a följük terjeszkedő idegen hatalom manőverei, hírek és álhírek, tüntetések, lázongások, illegális szerveződések, új kulturális áramlatok... Az események hírei aztán lassan lecsorogtak vidékre is, és az Úr úgy érezte, itt az ideje, hogy felmenjenek a fővárosba. A nagy dolgok ott dőlnek el, és ő személyes tapasztalatot akart, kitapintani a főváros érverését, megélni az új trendeket, sőt, akár irányítani is azokat. Eleget pihentek, készültek, megérett az idő a nagyobb nyilvánosság elé lépni.

Felkerekedtek, és elindultak a főváros felé. Az úton azonban baljós előjelek mutatkoztak. A zavaros politikai helyzetben gyülevész csapatok, szélhámosok, hamis prédikátorok, sőt álnok, gyilkos rablóbandák járták a vidéket, és őket is sokszor gyanakvás fogadta. A rémhírek gyorsan terjednek, és könnyen rásütik a bélyeget az ártatlanokra. Még istenes volt, ha csak félbolond felforgatóknak tartották őket. Előfordult, hogy bujkálniuk kellett. A tanítványok közül a kishitűek mondták is neki, hogy forduljanak vissza, nem lesz ebből semmi jó, de az Úr eltökélt volt, jöjjön, aminek jönnie kell.

Voltak persze derűsebb mozzanatok is. Az Úr nem állhatta a csalókat, ezekből pedig volt bőven. Az egyik faluban meglátott egy kopasz öreget, a fűgefa alatt üldögélt, előtte az alamizsnás tál felirattal: „Szánd meg a szánta süketet!” Az Úr látványosan kért egy lavór forró vizet előtte, majd elvonatta a többiekkel a figyelmét, és mögéje lopózkodott. Elkiáltotta magát, forró vizet a kopaszra! Na, fel is ugrott az öreg, szaladt mint a nyúl, a tanítványok meg az oldalukat fogták a nevetéstől.

Végül megérkeztek a falak alá, és táborot ütöttek egy gyümölcsösben a hegyoldalon. Már hallották a város moraját, a távolban látták a kapuk nyüzsgését. Izgalommal tárgyalták, tervezték, mit csinálnak másnap. Ekkor azonban bekövetkezett, amitől a borúlátóak tartottak.

Alighogy meggyújtották az esti tüzeket, mint derült égből villámcsapás, a sötétből hirtelen előrontva marcona katonák fogták körül őket, hegyes dárdákat szegezve a mellüknek. Egy százados lépett elő:

– Ki itt az előljáró?

Bennük akadt a hang a hirtelen rémülettől. Az Úr is ledermedt. Mi ez? Hogyhogy nekik rontanak? Mit vétettek? Ha azok a hegyes dárdák beléjük hatolnak...

Még fel sem ocsúdtak, amikor az egyik tanítvány, ritkán szóló, fekete szemű, hórihorgas fickó (az Úr nem különösebben szerette, mert mindig gyanakvást érzett a tekintetében, és ha néha megszólalt, kényelmetlenek voltak a kérdései) előlépett, és a százados elé állt.

– Én vagyok az, akit keresel.

A többiek a meglepetéstől megszólalni sem bírtak.

– Letartóztatom gyilkosság vádjával! – dörögte a százados, és intett két fogdmegnek, akik erőteljesen belekaroltak a tanítványba. Ez még odasziszegte az Úrnak:

– Menjetek el azonnal!

Az Úr magához tért, és a többiek is méltatlankodni kezdtek.

– De miért? Ez tévedés lesz! Ne vitesd el magad!

A tanítvány, ahogy elcipeltek, még félhangosan visszaszólt a válla fölött:

– Én majd kimagyarázom magam. Mondom, meneküljtek!

– Nem hagyunk magadra! – kiáltott még utána az Úr.

Ahogy a katonák elvonultak foglyukkal, a csapat összekapta a holmiját, és ha nem is menekültek el, átvonultak egy távolabbi, kevésbé szembetűnő helyre. Reggelig vitatták az eseményeket, találgatták az okokat.

Három napig húzták meg itt magukat. Közben páran bementek a városba híreket gyűjteni. Azt nem sikerült kideríteni, milyen hatalmi játszma bábjai lettek, de társuk sorsáról megtudták, hogy nem alakul jól. Nem engedték el, sőt, tárgyalást tűztek ki. Aztán egyre rosszabb lett minden. Hamis tanúk akadtak, és a harmadik napon jött a rémisztő hír, hogy a tanítványt kivégezték, s keresik a társait.

Ekkor az Úrban elpattant valami. Egész életében a békességet, szeretetet hirdette, jámbor tanítványai soha semmi rosszat nem tettek. Minden energiáját a tanításba fektette, és erre mi a jutalom? Jön az arctalan hatalom, és kérdés nélkül letapossa őket. Önmagát is megvetette, hogy nem avatkozott közbe, amikor a tanítványt elvitték, hagyta, hogy feláldozza magát helyette. Az meg különösen bántotta, hogy félreismerte, nem nagyon szerette, alig tudott valamit róla, egyszer még az is megfordult a fejében, hogy besúgó, s íme, most megmentette. Talán sejtette is, mi vár rá. Aztán a katonák akármikor visszajöhetnek, s ő maga ugyan nem félt, de a követőit féltette. Miért bánik így vele a sors? Nem erre számított.

Vagy van ennek az egésznek valami magasabb értelme? Jöjjön, aminek jönnie kell? Talán az egész élete története valami nagyobb terv része? Ebbe még lehetne kapaszkodni.

Most azonban az a kérdés, hogy mi legyen a következő lépés. Ha van terv, ha nincs, ez most fordulópont, határoznia kell, hiszen a pusztá létük a tét.

Magához intette a tanácstalan tanítványokat, és így szólt:

– Bizony mondom nektek, eljön még a nap, amikor felmagasztalnak benneteket. De most veszélyben az irhánk, és semmire sem megyünk, ha hagyjuk magunkat vágóhídra hurcolni. Úgyhogy hajnalban fogjátok magatokat, és egyesével, maximum kettesével eltávoztok a szélrózsa minden irányába. Menjetek messze, amennyire csak lehet, a biztonságba, és ha megvan bennetek a készlet, gyűjtsetek magatok köré tanítványokat! Sokat tanultatok az együtt töltött évek alatt, sok bölcsességet jegyeztetek fel. Szerintem ebből meg tudtok majd élni.

– Éljetez boldogan! Talán még találkozunk egyszer.

Így történt, hajnalra szétszéledtek. Maga az Úr északra ment, és igyekezett elvegyülni, egyszerű mezőgazdasági munkásnak mutatkozni. Alkalmi munkákat vállalt, de nem maradt sohasse huzamosabban egy helyen. Akkoriban már eléggé ismert embernek számított, sokfelé hallották hírét, nem volt könnyű eltűnnie, itt-ott felismerni vélték. Egyszer egy piacon éles füllel elcsípte, ahogy két árus róla beszél a háta mögött.

– Te, ez nem annak a jámbor csapatnak a vezetője?

– Az nem lehet, hiszen lefogták és kivégezték a fővárosban.

– Akkor is. Kivégezték vagy sem, ez biztosan az az ember.

Végül külföldre távozott, s bár felröppent időnként valami vele kapcsolatos hír, biztos adat nincsen többé róla.

A bolygó mustár

Már maga sem emlékezett, hogyan kezdődött. A tubus végén levő dátum adna valami fogódzkodót, de a vége már régen be volt hajtva, többszörösen, egészen a feléig, és egy tubus mustár nem tudja kihajtogatni magát.

A szokásos napi rutin: nyílik a hűtő ajtaja, beviláglik a reggel friss fénye, egy enyhén reszkető kéz nyúl be, és sorban kipakol az asztalra mindent, amit csak talál. A mustár is ott feszít az asztal közepén. Aztán a kéz ide-oda nyúl, vesz a már ott várakozó kenyérből (szeletelt, puha héjú), tesz rá ezt-azt,

a mustár csak várakozik. Tea csorog egy bögrébe, aztán minden sorban visszakerül a hűtőbe, becsukódik az ajtó, fél napra sötét lesz. Este ugyanez, majd jön a másnap reggel, a másnap este, és így tovább. A mustár már beletörődött, hogy neki ennyi jut.

Kissé egyhangú így az élet, de mit csináljon? Társai, az előrecsomagolt sonka, szalámi, szeletelt sajt lenézték, amikor frissen, csillogó fóliában megérkeztek. A nagyvilág lehetét hozták magukkal, de tudta, hogy ez nem sokáig tart. Csomagolásukat feltépték, napról napra fogyatkoztak, aztán eltűntek. A paradicsomok, paprikák, almák meg végképp tűnékenyek. Átmenetiek, jelentéktelenek – gondolta, de azért kicsit irigyelte a dinamizmusukat.

A doboz tej meg a margarin komolyabbnak tűnt, hosszabb is volt a ciklusuk, de végül ezek is csak elfogytak, kicserélődtek.

Nem így a mustár, és erre büszke is volt. Néha az öröklét gondolatával kacérkodott. Büszke volt fontosságára, hiszen miért is lenne mindennap kipakolva az asztalra, ha nem azért, mert ő a biztos pont a világban?

Néha halvány emlékei jöttek elő: társáról álmodott. Úgy rémlett, egykor virslík is érkeztek, és őt felvették, megnyomták, és egy kevés belőle a virslis tányérra folyt. Ekkor történhetett az is, hogy behajtották a végét.

Ma már nincsenek virslík. Pedig tulajdonképpen nem bánta volna, ha néha lead magából egy keveset. Növelte volna az önbecsülését.

Ki-be, ide-oda a hűtő és az asztal között. Azt is megszokta már, hogy néha pár nap kimarad, mert ő a mélyhűtőbe kerül, de ez csak átmeneti állapot volt.

Aztán egyik reggel meglepetés érte: a reszkető kéz feléje nyúlt az asztalon, lecsavarta a kupakot, és kinyomott egy keveset belőle, egyenesen egy vajjas kenyérre. Még fel sem ocsúdott, amikor egy „jaj, a sajtot akartam” sóhaj mellett visszakerült rá a kupak, és minden ment tovább a régiben.

A mustár azt gondolta, ennél több izgalom már nem is érheti. Mekkora tévedett!

A következő reggel a kéz másfelé indult vele, és betette a szekrénybe, a kesztyűk és sálak közé. Meglepődött a mustár, de imponált neki a helyzet. Teljesen új szagok, új társaság, puhák és tartósabbak körülötte a szomszédok, a fény is beszűrődik az ajtórésein. Itt hosszabb távúak a gondolatok, emelkedettebbek a perspektívák.

Voltak azért hátrányok is – mintha elfeledkeztek volna róla. A sálak kupacának mélyére került, itt egy időre megragadt, hiányzott a napi testmozgás, a megszokott ki-be játék. Kezdett beletörődni a helyzetbe, el is tompult kicsit.

Ekkor megint váratlan dolog történt. A kéz mindent kipakolt a szekrénypolcra, újra szortírozott, majd ide-oda visszapakolt, és a mustár is új helyre jutott: elegáns tárcák és jegyzetfüzetek közé, a sublót egyik kis fiókjába.

Ez imponált csak igazán neki! Magasra emelkedett a ranglétrán, fontosnak érezte magát. Micsoda szomszédok! Pénztárcák, hitelkártyák, tartalék kulcsok! És most már az unalomtól sem tartott, hiszen naponta többször kihúzták a kis fiókot, átforgatták, a szomszédokat kivették-betették, ellenőrizték. Elégedett volt, úgy érezte, méltó helyre, révbe jutott.

Hamar kiderült azonban, hogy nincsen megállás. Pár nap múlva másik fiókban találta magát a manikűrkészlet és néhány golyóstoll között. Itt is alig tájékozódhatott, és már át is került a varrótűk, cérnák és kimerült ceruzaelemek közé. Csak kapkodta a fejét, már megint utazott, és a piperecikkek között ébredt fel. Ennél már nem is lehetne izgalmasabb élete – gondolta.

Megint tévedett. Egyik reggel puha szatyor mélyére lett pottyantva, és himbálódzós útra indult. Friss levegő, új zajok körös-körül, sokszor kellemetlenül hangosak, hiszen már nagyon hozzászokott a csendhez. Aztán valami meleg helyre értek, másféle zsvaj vette körül. Ide-oda téblábolás után aztán egyszer csak az öreg kéz kezdte kipakolni a szomszédjait, és végül őt is, egye-

nest egy fémes pultra. Ámulva nézett körül: ezt a fénylő, forgalmas helyet valahonnan ismeri! Ő már járt itt! Beugrott: ez a szülőhelye! Itt került ki először a sötét dobozból, makulátlanul, ragyogóan, feltették a polcra a társaival együtt. Egyik oldalról a majonézek, másik oldalról a májkrémek. Micsoda remek társaság volt!

De nem sokáig nosztalgiázhatott. Egy ujj bökött a szomszédjára, „ez a pénztárcája, ebben tessék keresni”, és ő visszakerült a szatyorba.

És a kör bezárult. A szatyorból, rövid utazás után, visszajutott a hűtőbe, és a napi rutin is visszatért: reggel ki az asztalra, este vissza a hűtőbe. Minden a régiben, bár újabban átmenetileg idegenek is felbukkantak a hűtőben: zacskó kristálycukor, sótartó, papírszalvéta – ezekkel nem tudott mit kezdeni.

Eltöprengett a sorsán: ennyi kaland elég is volt, lesz mit feldolgozni, átgondolni. El is fáradt, és valami bizonytalanságot érzett a bensőjében. Mintha ő sem lenne már régi önmaga. Legyen elég ennyi, nyugalomra vágyott, és hát nem is történhet már semmi új vele.

Harmadszor is csatlakozott. Egyik reggel egy biztos kéz nyúlt a hűtőbe, kivette a szalvétát és a merőkanalat, majd magát a mustárt is. Lecsavarta a kupakot, kinyomott egy keveset belőle, majd ahogy volt, beledobta egy fekete zsákba. A mustár, ahogy felocsúdott, konstátálta, hogy ott vannak körülötte az ismerős, kibelezett csomagolások, a sajté, a parizeré, az üres tejesdoboz, a paprika csomaja.

Aztán besötétült minden, a kéz megragadta a zsákot, kivitte, és egy konténerbe, egy bűdös halomba dobta.

A mustár sok mindent tapasztalt már, ezt is bölcs rezignációval fogadta. Nem volt elégedetlen, nem háborgott, hiszen többet élt meg, mint bárki más körülötte.

Valami zúgás támadt, a konténert felemelték, himbálódzás és zötykölődés indult, viszik valahová.

A mustár borzongó izgalommal ismerte fel: ennyi volt a világ neki. Most azonban valami más jön, irány a másvilág.

KÁKONYI CSILLA, Boszorkánytánc, 2018

SZIGETHY GÁBOR

Lapszemle XXVIII.

kortársalgó

SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

Béke és Szabadság – képes hetilap, VI. évfolyam, 11. szám. 1955. március 16. Ára 2 forint. Az öreg újságot papírmániámat számon tartó ismerősömtől kaptam ajándékba – csemegézem.

Levelező rovat: *„Ötszáz csille szén, terven felül* – Mint békeküldött részt vettem a IV. Magyar Békekongresszuson. A brigádom vállalta, hogy amíg távol leszek, helyettem ők fogják megtermelni azt a szénmennységet, amit én termeltem volna. Viszonyásul azt vállaltam, hogy az első negyedévben 500 csille szénnel termelek többet, mint amennyit a tervem előír. Bányauzemünkben több hasonló vállalás történt. Így dolgozunk mi, oroszlányi bányászok, mert meg akarjuk mutatni felszabadulásunk tizedik évfordulóján, hogy mire képes a magyar nép. Boros Antal levelező, Oroszlány-Bánya”

Tehát Boros Antal *levelező* napokig nem dolgozik a bányában, mert békeküldött a fővárosban. Dolgoznak helyette szorgalmasan szorgalmas munkatársai. Ha majd vége lesz a IV. Magyar Békekongresszusnak, a *levelező* elvtárs hazamegy, és ahogy megígérte, ötszáz csille szén termel terven felül. Kérdés: a terv szerint mennyit kellett termelnie?

Régi történet: 1963 nyarán egyetemistaként két hónapig a Fővárosi Villamosvasút Füzesi Árpád Főműhely (Budapest, XI. Bartók Béla út) asztalosműhelyében dolgoztam – nyári munka, magam tartottam el magamat, kellett a pénz.

Az egyik reggel magához int az öreg szakí: *Jöj-jön, megyünk fáért!* Húzom a kocsit, a raktárban föl-rakjuk a platóra a félmázsás farönköket, indulnék visszafelé. Halkan, határozottan mordul az öreg: *Ember, hová siet? Elszívunk egy cigarettát...*

Rágyújtottunk, beszélgettünk, érdekelte, mit tanulok, mi történt a szüleimmel, miért élek egyedül, egyetemi ösztöndíjból hogyan tudom fenntartani főbérleti lakásomat.

Üldögéltünk, beszélgettünk, újra rágyújtottunk, félóra múltán indultunk visszafelé. A műhelyben – kezében szétteretett, betűkkel, számokkal teleírt árkus papír – a brigádvezető hangosan dühöngött: *Eddig százhatvan óra volt a norma, az előírt munkaidő egy ilyen öreg villamoskocsi farészeinek lebontására. Most meg a normás azt írja, elég lesz erre százhusz óra is. A rohadt életbe...*

A padon üldögélő brigádtagok egyetértően, rosszkedvűen morogtak.

Mennyi idő alatt tudjuk ezt a melót megcsinálni? – néztem kíváncsian farkasszemet a keserű tekintetű melósokkal.

Nyolcvan, nyolcvanöt óra... ha ráverünk, hatvan, hatvanöt, de az anyjuk Úristenit, nekik ehhez semmi közük!

Lassan hatvan éve, 1963 nyarán egy szerelőcsarnokban éltem át és értettem meg, miért vészett fejsze az ügy, a szocializmus építése. Boros Antal *levelező* 1955 márciusában nem tudta. Terven felül ötszáz csille szén termelt, s vélhetően őszintén úgy gondolta: mint *békeküldött* helyt állt, hiszen jelentősen túlteljesítette a tervet.

A Béke és Szabadság névtelen vezércikkírója szerint a IV. Magyar Békekongresszuson 572 küldött kért szót. Hatvanöten lelkesedhettek hangosan. Boros Antal s a többi, félezer hallgatag küldött figyelmesen, egyetértően bólogatva hallgatta a szónoklatokat, szünetekben eszegette a téliszalámis szendvicseket. Mindannyiukat lelkiük legmélyéig áthatotta a békeharc. A Debrecenből érkezett Czirják Ferenc is átérzi feladata fontosságát, a lap *levelező* rovatában tudatja ország-világgal: a békeharcra el-tökélten készen áll.

„A Békekongresszus után – Békeküldött voltam a IV. Magyar Békekongresszuson. Nekünk, kongresszusi békeküldötteknek az a feladatunk, hogy élenjárói legyünk a hazai békeharcnak. El kell juttatnunk és tovább kell adnunk azt az erőt és azt a hitet, amelyet a békekongresszuson kaptunk. Tudjuk, hogy a békeharc a kongresszussal nem ért véget. Ezért dolgozunk, ezért harcolunk. A kongresszuson értettük meg igazán, milyen nagy feladatok várnak ránk a békéért folyó harcban. Most nagy lendülettel látunk neki ennek a munkának. Czirják Ferenc békeküldött, Debrecen”

Az ostobaság nem ragályos, de Rákosi elvtárs roncsbirodalmában kórosan terjedt.

A hírlapot akkor lapozgatók közül hányan hittek el Ladorján János *levelező*nek, hogy a Borsodi Hőerműben Nagy Lajos szerelőbrigádja 180, Antal István hegesztő 170, Tóth András szerelő 148 százalékos teljesítményt ért el? Ha mindenki állandóan

és folyamatosan túlteljesíti a tervet, ha a hivatalos hírek szerint mindenből – szénből, vajból, lakásból, kenyérből, szövetből – napról napra, hónapról hónapra országunkban egyre több és jobb lesz, miért kerül egyre kevesebb és vacakabb áru a boltok polcaira? Ha egyre gazdagabbak vagyunk, miért leszünk egyre szegényebbek?

Az osztályharc élesedett: 1955. március 2. és 4. között ülésezett a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége: „elítélték Nagy Imrét mint a jobboldali opportunistáé nézetek fő képviselőjét”. Sejtethető: Rákosi elvtárs nemsokára politikai sülylesztőbe küldi munkásmozgalmi ellenlábását – *nemsokára*: április 14-én Nagy Imre miniszterelnököt megfosztják minden párttisztviselésétől, 18-án este már nem miniszterelnök, majd december 3-án a veterán kommunista Nagy Imrét kizárják a kommunista pártból.

Béke és Szabadság, 1955. március 16.

Kaposvári helytörténészek talán ki tudnák deríteni: élt-e ez idő tájt a Beloiannisz utca 61. számú házában özv. Schmidt Józsefné, aki nehéz helyzetéről felháborodottan számolt be a hetilap *Kedves Béke és Szabadság!* oldalán.

„Mit tegyek? – Házam kerítését akartam megjavíttatni. Bementem a vasboltba, és kértem 15 méter kerítésdrótot. Azt a választ kaptam, hogy csak akkor kaphatok kerítésdrótot, ha négyzetméterenként 5 kilogramm kukoricát szolgáltatok be. 82 éves nyugdíjas tanítónő vagyok. Ezt a feltételt nem tudom teljesíteni. A tanács kereskedelmi osztálya a 801/27–955. számú rendeletre hivatkozva nem tud segítséget nyújtani. Mit tegyek? Özv. Schmidt Józsefné, Kaposvár, Beloiannisz u. 61. sz.”

Valóban özv. Schmidt Józsefné ragadott elkeseredetten tollat Kaposvárott, vagy Budapesten a szerkesztők ötlötték ki ezt a történetet? Magyarországon, 1955 márciusában a hetilapot olvasó, jóérzésű magyarok számára ez a levélke ostoba tréfa vagy tragikus korkép?

1955 tavaszán iskolába járni nem szerető, hetedik elemista voltam. A *walesi bárdok*, *Árvácska*, *A Pál utcai fiúk* voltak mindennapi beszélgetőtársaim. Nem olvastam az Országos Béketanács képes hetilapját, a Béke és Szabadságot. Hatvan év múltán most riadtan böngézek az újságban akkor megjelent írásokat.

Kapokodom a fejem! Gábor Andor rettenetesen rossz, értelmetlen, zagyva, a magyar nyelv szabályait semmibe vevő (1955-ben a lapban újra közölt) versében 1925. március 21-én így lelkesedett az 1919. március 21-én kikiáltott proletárdiktatúráért.

„S hogy volt e volt, s nem híg álom csupán, / melyből kiébredtél, hogy elveszítsd, / kérdözve rajta bambán és tupán, / kínlódva, hogy megint életre

szítsd: / azt most tudod csak, ennyi év után, / mert minden év többet beszél a múltról: / a hősokról, akiknek sikerült, / a vértanúkról, akikbe került, / s a leckéről, a jobban megtanultról.”

A következő oldalon Máté György, a Magyar Írószövetség párttitkára eltökélt bolsevik öntudattal ünnepli a hatvan évet megélt szovjet állampolgár magyar író, Illés Bélát: „amire ő igent mond, arra sokmillió olvasója igennel felel. Hogy könyveit olyanok olvassák nálunk és több tucat országban, akiknek írja, a nép, a kommunisták, a haladás hívei”.

Magyar Irodalmi Lexikon, 1963 – Gábor Andor: 204 sor; Illés Béla: 232 sor. *Magyar Életrajzi Lexikon*, 1981 – Gábor Andor: 97 sor; Illés Béla: 137 sor. *Új Magyar Irodalmi Lexikon*, 1994 – Gábor Andor: 55 sor; Illés Béla: 40 sor.

A felejtés üteme töretlen.

Gondolom, ma már nem él Vajda István. Szívesen fejére olvasnám 1955-ben hittel hirdetett veretes ostobaságát: *Emlékezés az utolsó Tervkölcson kötvényre*. Vagy nagyon ostoba volt, vagy aljas, vagy cinikus, vagy erkölcstelen, vagy mind a négy, aki képes volt ilyen hülyeséget leírni: „Te vagy az első és egyetlen kölcson e hazában, az Árpád bejövételétől mind a mai napig, aki nem maradtál csalfa ígéret, hiú remény, értéktelen papír.”

Szekrény mélyén őrzök édesanyám által az ötvenes években kínnal-keservvel jegyzett néhány Tervkölcson- és Békekölcson-papírt, amelyek értékét a magyar állam 1956 után már elfelejtette visszafizetni.

Egyéni veszteség, parányi gond. Nemzeti tragédia: az emberektől erőszakkal elrabolt pénzből nem épült, gyarapodott, gazdagodott hazánk – kommunista békeharcban sorvadtt, pusztult Magyarország.

Látszólag üdítően politikamentes írás a hetilap tizenhetedik oldalán: *Gyorsfénykép Darvas Ivánról*. Az izgága újságíró azonban mindenáron harcosan politikai állásfoglalásra szeretné rábírní az ifjú színészt, akit 1943-ban mint tehetségtelent tartották távol a Színművészeti Akadémiától.

Ugyan ki tette ezt? Ki volt ez a rosszhiszemű ember? – kérdezi Darvas Ivánt a korkegyenc újságíró felháborodottan, azonban a színész nemcsak nagyon tehetséges, de bölcs és becsületes ember is.

Ebben egyetértett az egész tanári kar – válasza csupán ennyi.

Amikor illik és hasznos megbélyegezni a háború előtt, a „horthyfasizmus” idején élt tehetséges, népszerű művészeket, Darvas Iván nem áll be a múltat törött gerinccel mindenestől megtagadók sorába. Művészi példaképe Rátkai Márton és Somló István – tőlük szeretné tudásuk, a színészmester-

ség titkait ellesni, megtanulni. Romeót játssza a Madách Színházban, de nem ez álmai szerepe (egy év múlva mint színházrajongó ifjú néző már mint Mercutiót csodáltam): „Nagyon örülne, ha egyszer Hamletet is eljátszhatná.” A rövid írás utolsó mondata: „Bizonyára eljön még az ideje annak, hogy színészi vágyainak javarésze teljesülni fog.”

Darvas Iván soha nem játszotta el a dán királyfit.

1957 márciusában a Magyar Ifjúság (a frissen verbuvált kommunista ifjúsági szervezet hetilapja) körkérdése alapján Darvas Iván az ország legkedveltebb, legnépszerűbb ifjú színésze. Estéről estére színpadon van a Madách Színházban, napközben filmet forgat. A moszkvai parancsra tankokkal oltalmazott munkás-paraszt forradalmi kormány gátlástalanul cinikus és okosan számító: megvárja a forgatás végét (*Gerolsteini kaland*), és az utolsó forgatási nap estéjén (1957. május), a színházi előadás végén, az öltözőben tartóztatja le két bőrkabátos

belügyes a színészt. (Másképpen emlékezik Tolnay Klári, a színész felesége, másképpen Darvas Iván, s más hámozható ki a korabeli újságokból.)

Évekig börtönben ült Darvas Iván, aztán – pártkatonák jönnek, mennek, örökre eltűnnek, a tehetséges színészt ideig-óráig víz alá nyomja a torz politika, de túléli – néhány év múlva ismét az ország egyik legnépszerűbb színésze lett.

Ha nem is mind, de „vágyainak javarésze” teljesült: örökre beírta nevét a magyar színháztörténetbe.

A Béke és Szabadságot 1955 márciusában Haraszti Sándor főszerkesztette... ma már elfelejtett pártkatoná; Gábor Andor rossz verseit belepte a por; Illés Béla regényeit napjainkban csak tévedésből emelik le a könyvespolcra.

Az 1955-ben Darvas Iván főszereplésével készült film, a *Liliomfi*, az 1957 tavaszán forgatott *Gerolsteini kaland* a televízió évről évre ismételt, örök darabjai: felejthetetlen múltidő.

NOVOTNY TIHAMÉR (1952) Budaörs

KÁKONYI CSILLA, Nagyapám kertje, 2003

NOVOTNY TIHAMÉR

Fényfakasztó festészet, avagy harc a sátáni erők és a kiüresedés ellen

Nem félem a szépet, az igazat és a jót, s kimondom: **Kákonyi Csilla** festészete egy művészettörténeti csoda. Egy Transsylvániából, a székelyföldi tájból, társadalmi környezetből, a foglyul ejtett erdélyi magyarság százévnnyi magányából és kataklizmájából kinövő misztikus festészeti csoda. *Transsylvániai misztikus művészet*, ahogy Elekes Károly fogalmazta volt valamikor a nyolcvanas évek elején-közepén valami egészen más platformon, mégis azonos alapokon állva, s *betonba öntötte a fényt, amely egy kis idő elteltével a felszínre tört*. De csoda Banner Zoltán-i értelemben is, aki azt mondja, hogy „a művészetben minden művésszel újakezdődik a művészettörténet, mert minden művész újateremti a művészettörténetet”. Sőt, csoda *A szépség teológiája* szerinti, Dávid Katalin-féle megfogalmazás értelmében is, amelynek legfőbb konklúziója, hogy „az avantgárd igazi örököse az az irányzat lesz [...], amelyik bár tudja, hogy az egykor megélt teljesség visszaállíthatatlan, de a kultúra minden lehetséges erejével keresi a megteremthető egész útját, az új szemléletet, amihez annyi nemes tradíciót hívhat segítségül. Világméreteken fogja átélni a művészi szépet, és rátalál e gazdag sokféleségben arra az ómegapontra, amely gyűjtőlencseként egyesít minden szépségesszményt.”

Kákonyi Csilla esetében ennek egyik legfőbb eszköze, módszere, „brandja” (márkája, minősége, billoga, beégetett bélyege, lángja, tűzcsóvája): a kollázs-montázs elv olajfestészetbe emelése a párhuzamos képdimenziók ábrázolásával, a szimultán tér- és időkapcsolatok szerepeltetésével a közép-kortól napjainkig.

Mert Kákonyi Csilla a művészettörténet minden nemes tradícióját összegyúrva egy olyan egyéni festészeti stílust hozott létre, amely a kifejezés csúcsmínősége érdekében elmosza, megszünteti, felszámolja, betemeti, átlépi a klasszikus és a modern, a tradicionális és az avantgárd stílus- és izmusirányzatok árkait és korszakhatárait. S teszi mindezt a személyes szemlélet jegyében, a privát- és családtörténet, illetve a kisebbségi lét drámájából kinövesztett közösségi véleményformálás, azaz az egyszeri és megismételhetetlen személyiség egyetemes érvényű világszemléletet teremtő képi katarzis kifejezésének értelmében.

Ugyanakkor a Kákonyi-féle festészeti szemlélet az erdélyi lét problémáin keresztül látja és látatja a világ tragikus fejleményeit is, észleli az ember, érzékeli az emberiség gyorsuló zuhanását, a Hamvas Béla-i értelemben ecsetelt „örületszerű megzavarodás”, a széttöredezettség, a „létrontottság” állapotát, az „eredeti realitás korrupttá válását”, ahol a „humánumból, morálból, civilizációból, békéből, értelemről nem egyre több, hanem egyre kevesebb” van. De „mindenki tud az eredeti realitásról, a humánus örök jelenlétéről, az alapállás elhagyásáról, a kezdeti korrupcióról, a tisztátalanságról, és mindenki tudja, ha az ember tisztátalanságát ledolgozza, értelmének világosságát, morális intakságát és egészségét fokozatosan visszaszerzi, akkor az alapállást legalábbis részben meg tudja valósítani, és az eredeti realitásról tudomást fog tudni szerezni”.

Tehát Kákonyi Csilla – aki festészet nélkül boldogtalan lenne, s talán, mint Cézanne, festés közben akar meghalni, s aki számára a festészet az élet értelmének és élvezésének legfelső foka, rögeszme és mánia – a művészet megtisztító erejének segítségével kíván kimászni a gödörből, „a megromlott létezésből”. Valahogy úgy, „mintha az ember önmagában tüzet gyújtana”, hogy önmagát kiégetve a mű által váljék tisztábbá.

Hitvallása szerint: a befelé hallgatózó embert a fejében, szívében és lelkében megfogalmazódó kép, vagyis a művészet húzza ki a bajból. „A szépség fölemel, átölel, vigasztal, nemesít”, „a művészet is az emberi önvédelem eszköze” – hirdeti maga is.

A konkrét mű azonban ennél még bonyolultabb kettős entitások összekapaszkodó, gyógyító halmazaként határozódik meg nála. Olaj- és pasztellképekben megfogalmazódó festészete a szépség és rúttság, jóság és gonoszság, szabályosság és groteszkség, fájdalom és vidámság, bűn és

bűnhődés, üdeség és meghökkentés, igazság és abszurditás, realitás és szűr-realitás, értelem és irracionalitás, lét és nemlét, helyénvalóság és helytelenség, érvényesség és érvénytelenség, fény és árnyék, sötétség és ragyogás, vegetáció és misztika, értelem és mágia, fent és lent, lebegés és nehézkedés, ég és föld, valóság és metafizika, biológia és transzcendencia, menny és pokol, élet és halál, hit és hitetlenség, sors és jelkép, apokalipszis és eszkatológia villás elágazásainak láncolatában válik fényfakasztó színek, zárt formák és nyitott kompozíciók egységévé. Mert az ő esetében a festmény anyagában minőségi, gondolati, szellemi, érzelmi, érzéki és erkölcsi kinyilatkoztatás történik.

Kákonyi Csilla mindig arra törekszik, hogy a néző, az ember soha ne maradjon kívül a történeten. Krizbai Sándor és Miklós Árpád szavajárásával ő a nagy *táj- és sorsmisztikusok* azon festője, aki a történeti stílusok és izmusok fölé emelkedő különös szintézisszemléletével, bensőséges eklektikájával – vagy második monográfusa, Banner Zoltán szemszögéből nézve *metafizikai realizmusával* –, olykor nagy tömegeket mozgó filmszerű látásmódjával, kiművelt bölcséleti radikalizmusával ma is felvállalja a művészet társadalmi funkcióját és küldetés tudatát.

Száma a rajz, a rajzolás csak az élménygyűjtés eszköze. Személyes vallomása szerint a lényeges dolgok nem az ecsetkezelésben, nem a technikában, hanem az átélésben és az anyag átszellemítésében dőlnek el. Festészetének, képteremtő művészetének „kimeríthetetlen témája: a talajt és irányát veszített ember odüsszeusi hányódása egy ismerősségében is ismeretlen és veszélyes világ összegubancolódtott erővonalai között” – írta róla első monográfusa, Jánosházy György (1922–2015) költő, műfordító, kritikus.

„Egész életemet, életünket végigkísérte a kiszolgáltatottság, a küzdés a megmaradásért, az önvédelem ösztöne és eszméje a diktatúra elzártságában, a velünk szemben megnyilvánuló ellenséges »háttérmorajlásban« (ebben mind a mai napig)” – mondja az erdélyi Radnóton született, de már régóta Marosvásárhelyen élő s a helyi Zene- és Képzőművészeti Líceumban érettségiző, nyolcvanadik évében járó Szolnay Sándor-díjas művész, aki 1966-ban diplomázott a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Akadémián.

A művésznő meglehetősen időse volt már, amikor a '80-as években eljutott a nyugati világ nagy múzeumaiba, ahol eredetiben ismerhette meg a festészet nagy klasszikusait és korszakait, többek között idősebb Pieter Breugel [Brueghel] (1525?–1569) és Hieronymus Bosch (1450–1516) műveit, akik s amelyek elemi erővel hatottak rá.

Sok kiváló szakember elemezte már Kákonyi Csilla rembrandti feszültségű és mélységű, látomásos festészetét. Közülük Nagy Miklós Kund Honoré de Balzac nagy regényfolyamának nyomán a lét problémáit kutató, s jelenségeit, jeleneit szuggesztív víziókba foglaló, magával ragadó *Emberi színjátéknak* nevezte festőnőnk képi világát. Gazda József író, művészeti író, szociográfus az alkotó stílusát olyan posztmodernnek tartja, amely nem tagadja meg az egyetemes művészet örökségét, s amelyben „a gyűlölet farsangjával a kínhalálra ítélt jó” áll szemben. Vécsi Nagy Zoltán művészettörténész pedig többek között azt emeli ki az idős mester esetében, hogy „festményein vegyíti a hagyományos keresztény művészet ikonográfiáját korunk médiaképekben, média-termékekben megfogalmazódó üzeneteivel”.

Annyi mindenesetre több mint bizonyosság, hogy a művésznő minden egyes olaj- és pasztellképének különös színminősége és színintenzitása, festészetének fényfakasztó természete nem a művészettörténeti idézetek következménye, hanem a saját út ethoszának eredménye és leleménye.

KÁKONYI CSILLA (1940) Marosvásárhely

KÁKONYI CSILLA, Háromkirályok, 1998

KÁKONYI CSILLA, Dúdoló, 2008

KÁKONYI CSILLA, Disszociáció, 2005

KÁKONYI CSILLA, Kórus, 1997

GERENCSÉR ANNA (1994) Budapest

GERENCSÉR ANNA

Otthon az égben

Veszélyes kívánságok, a fantázia hatalma
és az elveszett világok után maradt űr

„Szeretnék én is hinni valamiben. Igen, ha tudni akarod, ez a lényeg: hinni! Bármiben! Bármilyen sületlenségben! Fő az, hogy hinni lehessen. Ez ad értelmet az életnek... Én – én nem hiszek semmiben.”
(Robert Merle: *Két nap az élet*)

„Mert nincs meg a kincs, mire vágytam,
A kincs, amiért porig égtem.
Itthon vagyok itt e világban
S már nem vagyok otthon az égben.”
(Kosztolányi Dezső: *Boldog szomorú dal*)

Az embert akár úgy is jellemezhetjük: olyan lény, aki mindent tudni akar. Vagy legalábbis azt akarja, hogy lehetősége legyen mindent megtudni; de abban a pillanatban, hogy teljesül a kívánsága, rájön, hogy amire igazán vágyott, az nem a tudás volt, hanem a küzdelem a tudás megszerzéséért, és bármily fonákul hangozzék is ez, a bukás e küzdelemben.

Ha valahová felszerelnek egy gombot egy felirattal, amely nagy betűkkel szólít fel: „NE nyomja meg!”, vagy egy figyelmeztető táblát csavaroznak egy ajtóra, amely szerint „Belépni életveszélyes és tilos”, és az első kérdés, amit bárki feltesz, az lesz, hogy „Miért, mi történik, ha megnyomom? Mi van az ajtó mögött?” És ha a válasz az, hogy „semmi”, az ember csalódottan fog távozni, mert valószínűleg nem arra vágyott, hogy megkapja a választ a kérdésre, hanem hogy tovább találgathasson, és megmaradhasson örök bizonytalanságban. Nincs az a meglepetés, ami felérne ezzel, mert bármily titkot rejtse is az ajtó mögé, a képzelet mindent könnyedén lekörözi.

Ha végigtekintünk az emberiség történelmében, az ismeretlen megismerésére tett kísérletek sorozata áll előttünk. Persze, az iskolában főként hadtörténelmet tanítanak, mert az az igazán látványos: harcosok és lovak rohannak egymásnak, kardok csattannak a pajzsokon, vagy éppen bombázók süvítene el egy reszkető város fölött, és a piros vonalakat megint átrajzolják a térképen. De minden háború, minden konfliktus időleges – habár a háború a maga módján örökkévaló –, és míg a népek és a birodalmak felemelkednek és letűnnek, az ember küzdelme a tudás megszerzéséért minden korban állandó. Nem volt még olyan ország a föld színén, amelynek vezetői azt mondták volna: először rendezzük az itthoni problémákat, felszámoljuk az éhínséget, a járványokat, jólétet biztosítunk mindenkinek, és majd *utána* megnézzük, mi van a térképek fehér foltjainak helyén. Ráér még felfedezni Amerikát vagy leszállni a Holdra!

A felfedezésre váró ismeretlen, a megfejtésre váró rejtély úgy vonzza az embert, mint a nyáréji lámpák a molylepkéket. George Mallory hírhedt válasza volt a kérdésre, miért akarja megmászni a Mount Everestet: „mert ott van”. Ennél több magyarázat nem is kell az embernek – megpróbálhatjuk ugyan racionalizálni a tetteinket, kockázatelemzést készíteni, megmagyarázni, mennyi előny származhat abból, ha megfejtünk egy újabb rejtélyt, a kimondatlan indok azonban mindig sokkal egyszerűbb: csak. Mert tudni akarom!

Egy tudomány összes ismeretanyaga megegyezik a tudomány történetével. Kísérd végig bármely tudományág fejlődését az évezredek során – legyen az a matematika, a biológia, a fizika vagy a pszichológia –, megfigyelheted, hogyan haladt előre az ember, koronként lassan baktatva vagy hatalmas ugrásokkal, de minden lépésnél fél szemmel máris a következő rejtélyt, a következő megvá-

laszolatlan kérdést lesve. Ahogy múltak az évtizedek és az évszázadok, sorra megvitatták, felfedezték, kiszámolták a válaszokat minden felmerülő kérdésre, az alapoktól az egészen magas szintig, minden tudós az elődei eredményein hágyva fel a lépcső tetejére, amelyen az ő felfedezése jelentette az újabb fokot.

Szépen hangzik, nem igaz? Az emberi faj diadala a kiszámíthatatlan és rejtélyes természet felett, a tudomány győzelme a buta babonák és hiteltelen hiedelmek hazugságai felett. Ma már nincsenek fehér foltok a térképen, amelyeket szörnyetegek rajzával vagy kitalált nevekkal lehetne kitölteni. Kiszámíthatjuk a bolygók és csillagok mozgását, s nevet és számot adtunk a tűhegynyi fénypontoknak az ég bársonyán, még azoknak is, amelyeket szabad szemmel sosem láthatunk meg. Mára mindent szépen megmagyaráztak: tudjuk, miért esnek lefelé a leejtett holmik, és milyen sebességgel csapódnak be, tudjuk, miért dalolnak a madarak, és miért oldódik az arany a királyvízben. Douglas Adams szavaival élve: az élet, a világmindenség meg minden a lábaink előtt hever – de azazal, hogy mindent megmagyaráztunk, elvesztettük az ismeretlent, s ez nagyobb veszteség, mint azt bárki elismerné.

Természetesen nem fejthetünk meg *minden* rejtélyt – ez talán nem is lehetséges. A hétköznapi ember szempontjából azonban ma mégis ez a helyzet, ez a valóság, amelyben él. Hadd magyarázzam meg!

Ha ezer évvel ezelőtt megkérdeztek volna valakit, mondja meg, miért tűnik úgy, mintha a Nap mozogna az égen, mitől lesz valaki súlyos beteg, vagy mi van száz kilométerrel a földfelszín alatt, nem tudta volna, vagy olyan választ adott volna, amely elég messze esik a tudomány által ma helyesnek tekintettől. Ezzel szemben, ha ma megkérdezzük valakit ugyanezekről, könnyedén választ tud adni rá – vagy ha ő maga nem is tudja pontosan, tökéletes bizonyossággal mondhatja, hogy mások tudják, sőt, akár rögtön meg is nyitja az ide vonatkozó Wikipédia-szócikket.

Persze ma is fel lehet tenni olyan kérdést, amelyre egyetlen ember sem tudja a választ. Ott van például a Riemann-sejtés, amelyet sem bizonyítani, sem cáfolni nem sikerült, és amelyet sokan, többek között Erdős Pál is, a matematika legfontosabb problémájának tartanak. A magyarázat kedvéért tegyünk egy rövid kitérőt a matematika világába! A Riemann-sejtés kimondja, hogy a Riemann-féle ζ -függvény minden nem triviális gyökének a valós része $1/2$; ez a függvény pedig így írható fel:

$$\zeta(s) = \sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{n^s}$$

Nem hiszem, hogy az olvasónak különösebb igénye volna rá, hogy mélyebben elmerüljünk a témában. Van olyan, aki érti, mit jelent a fenti képlet? És nem elég ám a görög betűket ismerni, az a kérdés, ki az, aki igazán, jelentésében is megérti ezt a függvényt. Nem hiszem, hogy nagy titkot árulok el, ha megmondom: nem sokan.

Most nézzünk rá ismét a Riemann-sejtésre, és tegyük fel magunknak a kérdést: hányszor találkozikunk hétköznapi életünkben ezzel a problémával?

Könnyedén találhatnánk egy sor hasonló kérdést, amelyek megválaszolása egyelőre kívül esik az emberi ismeret határain. Nem hiszem azonban, hogy lenne köztük akár egy olyan is, amelyet bárki feltehet, ahol a probléma felvetéséhez nem szükséges speciális ismeret, egyetemi végzettség, hosszú évekig folytatott tanulmányok. Az ismeretlen, felderítetlen területek mára visszaszorultak az emberi élet peremére, olyan vidékre, amelynek nemcsak a felderítéséhez, de már a határai megközelítéséhez is végtelen messzire kell vándorolni.

Ennek persze megvannak a maga áldásai: ez a megismerni vágyás tette lehetővé a tudomány és a technika oly mértékű fejlődését, amely által az ember mára képessé vált jóformán idilli életkörülményeket teremteni magának. Hathatós fegyvert szereztünk a betegséggel és az éhínséggel szemben, kedvelt turistaútvonalra degradáltuk bolygónk legmagasabb hegyének csúcsát, és megszerezhetővé tettünk mindent, legyen az élőlény vagy tárgy. Megszabadultunk őszeink számtalan súlyos

KÁKONYI CSILLA, Finálé, 2008

KÁKONYI CSILLA, Paktum, 2011

KÁKONYI CSILLA, Júdasok kora, 2011

KÁKONYI CSILLA, Exodus, 2009

problémájától, de teremtettünk magunknak egy sor újabbat, és megkezdjük a harcot a tudatlanság átka ellen, bár inkább kevesebb, mint több sikerrel. Az emberek egy része a szellemiek tekintetében is hajlamos a lustaságra, és hiába ragyog minden ház ablakán a szellem napvilága, ha egyesek behúzzák a függönyt – ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy e fény mindenki számára világít, aki hajlandó felhúzni a rolót, és nyitott szemmel kinézni.

Röviden: oly korban élünk, amelyben megszűntek a titkok és rejtélyek, ahol mindenre van racionális magyarázat.

Úgy vélem, a gyermekkor – legalábbis lelki értelemben véve – akkor ér véget, mikor az ismeretlen dolgokat az ember már nem titoknak, hanem információnak tekinti. Valahol útközben elhagyjuk a csodákba vetett hitünket, nagyjából akkortájt, mikor felfedezzük, hogy a felnőttek és a gyermekek tudása között nincs minőségi, csak mennyiségi különbség. Egy-két év alatt a „majd megérted, ha felnőtt leszel” helyét átveszi a „már elég nagy vagy, igazán megérthetnéd”, és megbizonyosodunk arról, hogy nem vár semmi különleges, titokzatos és hatalmas élmény, afféle megfoghatatlan csodaország, amire kisgyermekként készültünk – hiszen a felnőtteknek *mindent* szabad! –, csak a hétköznapi sorozata és a hasznos, praktikus és tudományosan megalapozott információk halmaza, amely ahhoz szükséges, hogy az ember elnavigáljon a valóság szürke szirtjei között. A nagybetűs Élet nem tartogat rejtélyeket és titkokat senki számára: előbb-utóbb mindenki kénytelen elismerni, hogy a Mikulás helyett a szülei hozták a csokit és a narancsot, tündérek és lidércek csak a mesékben vannak, és még a számítógép működése is érthető és meglehetősen unalmas, ha vesszük a fáradságot, hogy tanuljunk egy kis fizikát.

Az embernek azonban, legyen akár gyermek vagy felnőtt, ugyanúgy igénye van a megmagyarázhatatlan és ismeretlen dolgokra. Ez a kor azonban, amely az információt isteníti, és a világot mozgató elsődleges erőnek tekinti, tagadja, hogy létezne megmagyarázhatatlan dolog. Jó, te talán nem érted, mert biológia helyett szabad bölcsészetet tanultál, vagy épp fordítva, de aki ezzel foglalkozik, az pontosan érti, és meg tudja magyarázni. Gondolj valamire, ami olyan messze esik a szakterületedtől, amennyire lehet – közgazdaságtan, jog, művészettörténet, kvantumfizika, akármi –, és vess fel egy kérdést, amelyre nem tudod a választ. Ez bizonyára nem lesz nehéz, hiszen a tőled legtávolabb eső területről van szó. Fel tudsz azonban tenni olyan kérdést, amelyre egyáltalán nincs válasz, vagy van, de emberi elmével felfoghatatlan? Ismersz olyan kérdést, amelyre a válasz: „csak”?

A mai embernek egy olyan világban kell boldogulnia, amely nem fogadja el a megmagyarázhatatlanság koncepcióját. Mindent meg tudunk indokolni, és ha véletlenül mégsem, kész a válasz: van tudományos magyarázat, csak per pillanat nem ismerjük. Életünk minden területén megfeleltünk az összes miértre és hogyanra.

Ezen a ponton kézenfekvőnek tűnne arra hivatkozni, hogy van egy terület, amelynek örök érvényű rejtélyei felett a tudomány sosem veheti át az uralmat: a vallás és a hit kérdései. Nincs azonban még egy olyan félrevezető dolog, mint egy kézenfekvő tény. Bár a hitbéli kérdésekre valóban nem létezik racionális válasz, a vallások – különösen az európai kultúrkörben – mára elvesztették azt a képességüket, hogy misztikus többlettartalommal töltsék fel az emberek mindennapjait. Nemcsak azért, mert a kereszténység válságával párhuzamosan egyre többen csatlakoznak az ateista és a liberális világnézethez, amelyek tagadják a legtöbb vallás fő értékeit, de azért is, mert mára a vallások többsége is racionalizálódik, kompromisszumokat köt kisebb-nagyobb kérdésekben. Hogy egy egyszerű példával éljek, a *Biblia* szerint Isten hét nap alatt teremtette a világot, és sárból gyúrta az első embert. Míg régen az ezt szó szerint értő, a korlátlan isteni hatalomra hivatkozók pártja állt szemben a tudományra támaszkodó kötekedőkkel, akik diadalittasan lengették a dinoszauruszcsontokat és az emberelődök majomszerű koponyáit, mára megszületett a kompromisszum: a hét napot nem kell szó szerint érteni, hiszen ez csak példabeszéd, égi allegória, elvont tanítás – egyébként meg ki tudja, emberi mércével mérve milyen hosszú Isten egy napja, és miért ne állna Isten hatalmában kialakítani az evolúció rendszerét, hogy a végén a teremtés koronájaként megszülessen az ember?

A modern ember racionálisan hisz, kiveszett az életéből a *credo, quia absurdum est* élménye, hiszen ami lehetetlen, abban nem hisz – a vallás, a hit manapság kiegészíti a tudományt, nem pedig felülírja azt. Gyakran hangoztatott érv, hogy a világegyetem keletkezésének okát egyelőre nem tudtuk megmagyarázni, tehát ha más nem is, ez az a pont, ahol Isten közbeavatkozott. De ki meri ma kijelenteni, hogy Isten – bármilyen isten, bármilyen felsőbb hatalom – csodákat tesz, és felülírja a fi-

zika törvényszerűségeit? Úgy is mondhatnám, a vallás manapság sokkal inkább erkölcs, mint hit, s bár így tökéletes iránytűt adhat az embernek lelkiismereti kérdésekben, nem tud megmagyarázhatatlan rejtélyekkel szolgálni.

A modern Isten útjai nem kifürkészhetetlenek – az ember által felfedezett és leírt törvényszerűségek révén dolgozik, az ember által ismert keretek között, s ezért követőitől nem igényel sem komoly áldozatot, sem igazán erős hitet.

Az ókor vagy a középkor embere számára a pusztá hit – legyen az szervezett vallás, kalandos monda vagy homályos babona – választ tudott adni minden kérdésre. Mi az az imbolygó fény a lápon? Lidércfény, amellyel a lidérc csalogatja vesztükbe az utazókat. Miért döglének a libák? Az az átkozott boszorkány szomszédasszony szemmel verte őket. Miért reng a föld? Loki próbál szabadulni föld alatti börtönéből, megmoccan a földet tartó gigászi teknős, vagy éppen Poszeidón dőfte a földbe szigonyát – a válaszok ugyan mások, helytől és időtől függően, de mindegyik valami olyasmire hivatkozik, ami túl hatalmas ahhoz, hogy az ember befolyásolja vagy felhasználja, ahogy a modern korban teszi számtalan természeti erővel, vagy túl rejtélyes, hogy kielégítő magyarázatot adhasson rá.

Egy ilyen válasz különösebb magyarázatot vagy bizonygatást sem igényel – mondhatod ugyan, hogy te sosem láttad a teknőspáncélt kivillanni egy szakadék mélyéből, vagy a teknős hatalmas fejét egy hegylánc fölött imbolyogni, de ez a legkönnyebben félresöpörhető érv: hiszen Amerikát sem látod a Times Square közepéről, nem igaz? Ha pedig az a kérdésed, miért tartaná a Földet egy teknős a hátán, a válasz még egyszerűbb: miért ne?

Régebben tehát felnőttek és gyereknek egyaránt számtalan olyan kérdés volt az életében, amelyek megválaszolása során csak a hitére támaszkodhatott. S mivel a hitből nyert válasz általában valami – nemcsak a tudomány, de gyakran még a józan paraszti ész szemszögéből nézve is – lehetetlen, abszurd vagy páratlan volt, meg kellett erőltetnie a fantáziáját, hogy valóban elhiggye. Ki is próbálhatod: képzelj el egy teknőst, ami elbírná a Földet a hátán! De nem úgy, hogy fejben hatalmasra nagyítasz egy ékszerteknőst, aztán rábiggyeszted a földgolyóbist a páncél tetejére; képzelj el egy olyan állatot, amely a maga nemében egyedi, amelynek a páncélja sziklakkal borított hegyláncokká keményedett, egyetlen könnycseppje vitorlásokat magába fogadó tó, karmai pedig íveket hasítanak ki az égbolt tintakék szövetéből. Egészen más, nem igaz?

Mióta azonban a racionalitás átvette a stafétát a hittől, az emberek képzelete afféle üresjáratba kényszerült. Nincsenek csodák, harcos istenek vagy galaxisnyi teknősök – vannak helyettük atomok és autók, kenyérpirítók és konferenciák, okostelefonok és oktatáspolitikák. Ma nem divat elképzelni vagy kitalálni dolgokat – megtanulni és megérteni kell mindent, ha pedig alkotni kell, innovációról és szellemi tökérről beszélnek, ami nagyjából úgy viszonyul a képzelőerőhöz és az ötletességhez, mint a csalikacsa a valódihoz: messziről hasonlóan fest, de ha nyársra húzod, vagy kacsatojásra vágysz, rossz lóra – azaz madárra – tettél.

De miért jelentene ez problémát? Hát nem csodálatos, hogy a világnak nem maradtak titkai, és az elmúlt századok tudománya felszámolta a tévedéseket és bizonytalanságokat? Ugyan kinek lenne szüksége megfoghatatlan, megmagyarázhatatlan dolgokra?

Lényegében: mindenkinek. Az emberrel vele születik a transzcendens és a titokzatos iránti vágy: életünk egyik fő mozgatórugója, hogy válaszokat keresünk a kérdésekre, amelyekkel találkozunk, s hogy valami mögöttes indokot, felsőbb hatalmat próbálunk találni az ismert jelenségek hátterében. Mivel azonban a jelenkor erre vajmi kevés lehetőséget nyújt, az ember elkezdett kiskapukat keresni, amelyeken keresztül a tudomány és a józan ész hátába kerülhet, és diadalmasan neki-szegezhet egy újabb rejtélyt: na, ezt magyarázd meg, ha tudod!

A leghatalmasabb ezen kiskapuk közül a fantasztikus irodalom és filmművészet, amely az utóbbi évtizedek folyamán példátlan sikerrel hódította meg a világot.

A fantasy műfaja az a pont, ahol véget ér a tudomány hatalma. Míg a vallásokkal és hiedelmekkel szemben könnyedén lehet azzal érvelni, hogy nem valósak, csupán alaptalan babonák, hallucinációk vagy parabolák, ez az ellenérv értelmét veszti egy olyan történettel szemben, ami *per definitionem* csupán kitaláció. Ha egy kereszténynek bebizonyítod, hogy Jézus csupán ember volt, semmi több, Isten pedig nem létezik, elültetheted benne a kétely magját, vagy akár alapjaiban ingathatod meg a hitét; ha azonban egy fantasy-rajongó előtt rámutatsz arra, hogy kedvenc hőse és annak egész világa egy író fejéből pattant ki, csupán von egyet a vállán: na és? Egy jó történet

KÁKONYI CSILLA, A Fény madara, 2007

KÁKONYI CSILLA, Fénykereső, 1997

önmagában is igazol minden gondolatot, amelyet az emberek levezetnek belőle, s nem szorul arra, hogy valós legyen.

A fantasztikus történetekben hitetlenül is lehet hinni, olvasóként vagy nézőként igaznak lehet elfogadni a lehetetlent is: emberek milliói izgulták végig Harry Potter vagy Arya Stark küzdelmeit, és halálos komolysággal vitakoztak azon, hogyan lehet teleplezni, ha valaki mágia révén egy másik ember arcát ölti magára, vagy hogyan lehet legyőzni egy sárkányt – mindeközben pedig végig megőrizték a racionalitás álarcát. Az utóbbi húsz évben voltak már a sikerlisták élén varázslók, vámpírok és sárkányok, anélkül, hogy bárki egyetlen szót emelhetett volna ellenük azon az alapon, hogy valójában nem léteznek. Hiszen ez csak mese, szórakozás, semmi komoly – ha pedig nem kell komolyan venni, nem kell elhinni, csak nevetségessé teszi magát, aki túl vehemenssen érvel ellene. Azzal, hogy a racionalitás, a valóság fogalomrendszerén kívülre helyezte magát, a fantasy műfaja biztosította a pozícióját, s lehetővé tette az embereknek, hogy megmagyarázhatatlan dolgokkal foglalkozhassanak, annak veszélye nélkül, hogy egyszer csak megjelenne valaki, és felfedné a magyarázatot, leleplezné a trükköt.

Ez a megközelítés tette lehetővé, hogy a fantasy kitöltse az üres *niche*-t, amelyet a vallások és hiedelmek, illetve a hétköznapi rejtélyek felszámolása hagyott maga mögött. Azzal párhuzamosan, hogy a technika és a tudomány felvette a modern korra jellemzően arrogáns „mindent meg tudunk magyarázni” attitűdöt, az emberek elkezdtek átmenteni a titkokat és álmokat a fantázia birodalmába, mind általánosságban, mind egyesével.

A kereszténység először ellenséget csinált a többi panteon isteneiből, majd nemlétezőnek kiáltotta ki őket – mára azonban számtalan könyv és film mutatja be őket eleven alakként, ahogy a természetfeletti lényeket és mitikus állatokat is. Krakóban például ma is láthatók a legendás sárkány

csontjai, amelyről természetesen elmondják, hogy valójában egy mamut lábszárcsontjáról és egy bálnabordáról van szó, és az emberek egyébként is a dinoszauruszcsontokat hitték régen sárkánycsontnak. A sárkányok azonban e felvilágosult magyarázat ellenére sem hajlandók eltűnni a történelem süllyesztőjében, és makacsul tartják magukat immár nemcsak a népmesékben, hanem a fantasztikus könyvekben és filmekben is, kimeríthetetlen témát szolgáltatva az íróknak.

A lista végtelen – szinte nincs is olyan isten, félisten, mitikus lény vagy szellem, akivel ne találkozhatnánk valamely népszerű kortárs regényben vagy filmben. Mikor az emberek elkezdtek elveszíteni mindazt, ami nem fért bele a tudomány diktálta, racionális világképbe, a fantázia közbelépett, és megalkotta a fantasy műfaját, afféle irodalmi Noé bárkájaként a félresöpört hiedelmek és titkok számára. Többé nem kell magyarázattal, tudományos indoklással küzdeni: amit a fantázia megteremtett, az érinthetetlen és sérthetetlen, mert a tudomány territóriumán kívül esik.

Ez a magyarázata annak, miért ívelt fel ilyen mértékben az elmúlt száz év során a fantasy népszerűsége, és miért élvez mindmáig töretlen sikert a műfaj: ez az az irány, amerre a képzelet utat törhet, és a racionalitás korlátai nélkül alkothat, s amely nem nemzeti mítoszt, közös legendákat ad az embereknek. Összeköti őket, mert nem követel meg nemzethez, valláshoz vagy néphez tartozást, s menedéket nyújt mindenkinek, akinek mesékre és rejtélyekre van szüksége, aki válasz nélküli kérdéseket vagy kérdés nélküli válaszokat keres, és aki meg akarja élni azt, amitől a modern kor megfosztja az embereket: a megfoghatatlant, ami maga a varázslat.

A fantasztikum korunk irodalmának, művészetének egyik legmeghatározóbb tényezője, s az is fog maradni mindaddig, amíg az ember ismét fel nem fedezi az ismeretlent maga körül – azt pedig egyelőre képtelenek vagyunk felmérni, mikor fog erre sor kerülni.

TÓZSÉR ÁRPÁD

Zrínyi-margináliák

TÓZSÉR ÁRPÁD (1935) Pozsony

1. A SZIGETI VESZEDELEM VERSELÉSÉHEZ

1971 és 2006 között hosszú-hosszú éveket töltöttem különböző katedrákon (pontosabban Nyitra és Pozsony egyetemein), s tanítottam régi magyar irodalmat. A sikerültebb előadásaimból, utólagosan, rendszerint nyilvánosság elé bocsátható dolgozatokat szerkesztettem, aztán pedig, korosodván, már katedra nélkül is vissza-visszatértem az 1770 előtti „régiségeinkhez”, kétszeresen is nosztalgiaikkal: egyrészt visszamerültem azokba az idillikusnak tűnő időkbe, amikor Szemere Bertalan (az „irodalom” szó kitalálója) még száz évekre volt a jövő méhében, s a magyar „literatúrát” kolostorokban vagy nemesi kúriák méheseiben művelték, másrészt újraéltem fiatalságomat, hiszen, paradox módon, én akkor voltam igazán fiatal és boldog, mikor a régi (azaz „öreg”) magyar irodalmat tanul-tam vagy tanítottam.

Nem szaporítom a szót: ma, irodalmi régiségeinkről szóló írásaimat kötetbe gyűjtendő, a Balassi Bálinttól Baróti Szabó Dávidig nyúló sorban megmagyarázhatatlan fekete lyukat észlelek: Zrínyi Miklósról, a „magyar Tassóról” én egyetlen sort sem írtam, sőt, írásaimban még utalni sem utaltam rá.

Nézem az egykori egyetemi jegyzeteimet: Zrínyiről csupa nyitott kérdést találok bennük.

Ilyeneket:

a.) Arany majdnem egy időben (de legalábbis közvetlen egymás után, 1859-ben, illetve 1860-ban) írja Zrínyiről (és Tassóról), valamint a feltételezett naiv eposzunkról két korszakos tanulmányát. A prozódijával (nyelvi zeneiségével) azonban behatóan egyiknek sem igen foglalkozik, marad végig a mese, a kompozíció (az „idom”) kérdéseinél. Pedig a *Szigeti veszedelem* ún. rossz verseléséből („hibás” felező tizenketteseiből) visszakövetkeztethetett volna akár a feltételezett naiv eposzunk verselésére is. Zrínyi, népi énekmondóktól, talán még hallott olyan versprózákat (prózaverseket) énekelni-mondani, amelyeknek verselését később Gábor Ignác (és nyomában Németh László) tagoló verselésnek nevezi. S az ún. tagokat (az ütemek helyett álló nyelvi értelmi egységeket) éppen a *Szigeti veszedelem* (plusz a soronként, sőt ütemenként változó szótagszámú magyar középkori versek) prozódijának alapján definiálják.

b.) A *Szigeti veszedelem* verselésével kapcsolatosan Vargyas Lajos is osztja a „tagoló vers” elméletét, de mikor ezt konkrét szövegekre alkalmazza, ellentmondásba keveredik. Azt állítja ugyanis, hogy Zrínyi ott ír „jó tizenketteseket”, ahol elbeszélése „költőileg erőtlenebb, egyhangúbb”, mondhatnánk: epikusabb, de „amint indulatos beszédet mondat hőseivel, vagy lírai hangulatot fest, mindjárt oda a felezés, s hullámvázba jön a ritmus”.

De mivel nem teszi hozzá, hogy mindez (ha valóban így van) pusztán a *Szigeti veszedelem* verselési sajátossága, azt gondolhatnánk, hogy a kötött forma, a fokozott nyelvi zeneiség, a szabályos ritmus és rímelés az epikának általában is sajátja, míg a szabálytalan ritmus, a zenétlen töredezettség inkább a lírára jellemző. Holott, amint azt jól tudjuk, a helyzet általában éppen fordított: a kötött forma elsősorban a lírát jellemzi.

De nem lehet önellentmondás nélkül a Vargyas-formulát a *Szigeti veszedelem* verselésére sem alkalmazni következetesen, s már csak azért sem, mert a szöveg ilyen vagy olyan „hangulata” nem csak a szerző ilyen vagy olyan szándékától függ – függ az bizony az olvasó érzelmi kondíciójától is: ugyanazt a szöveget néha lírainak, máskor „költőileg erőtlennek, egyhangúnak” érezzük.

Az én szövegvizsgálataim annak idején például éppen fordított eredményt mutattak, mint Vargyaséi: pont a líraibb, érzelemtelítettebb részekben találtam hibátlan tizenketteseket (lásd pl. a *Tizedik ének* harci jeleneteinek sorában Embrulah, az ifjú török költő lemeszárlását), s a szenvtelenebb, epikusabb hangolású részekben „rossz helyre” tett cezúrákat, s tizenkettesek helyett tizenegy vagy tizenhárom szótagú sorokat észleltem...

KÁKONYI CSILLA, Kósza felhő, 2013

KÁKONYI CSILLA, Sollemnis, 2017; Elmenők, 2014

KÁKONYI CSILLA, Zúzmará, 2019

Et cetera, et cetera... Ezek és ezekhez hasonló észrevételek sorakoznak egykori jegyzeteimben. Nem egészen érdektelenek, de valamennyi ugyanabban a hibában leledzik: egyiket sem követi bizonyító versanyag, alapos szövegelemzés.

Emlékszem, annak idején úgy gondoltam, hogy konkrét Zrínyi-szövegeken majd a hallgatóimmal próbáltatom ki az *aperçu*met, de mikor az idevágó szemináriumi témáimat meghirdettem, érdeklődés híján be kellett látnom, hogy ezek túlságosan szárazak, elméletiek, diákjaim fantáziáját nem mozgatják meg.

Mi több, mikor később magam veselkedtem neki témáim tanulmány formájában való kifejtésének, az aprólékos szövegvizsgálatot, a nyelvi kutakodást én is hamar meguntam, s észrevételeim máig a pusztá problémafelvetések állapotában maradtak.

S mit kezdjek velük ma, 2019-ben, amikor a Zrínyi és a *Szigeti veszedelem* iránti érdeklődés utolsó jele talán Paul Lendvai *Die Ungarn* (Magyarok) című, 1999-ben megjelent könyve volt, ahol is a jeles szerző oda célozgat, hogy a magyaroknak, úgymond, nem sok közük van Zrínyihez, mert annak minden felmenője horvát volt.

Szóval 2019-ben a régi magyar irodalom iránti érdeklődés a nullát közelíti, s azon belül Zrínyi és a *Szigeti veszedelem*, ha lehet, még mostohább sorsnak „örvend”, nemigen várhatom hát, hogy írásom Zrínyi verseléséről, lenne bár még olyan alapos és érdekes is, nagy port kavarna.

Befejezésként csüggedten összefoglalom hát legalább az elmondottakat:

A *Szigeti veszedelem* a magyar vers történetében valószínűleg azt a fordulópontot képviseli, amikor az ún. tagoló verselés és a nyugat-európai kötött vers követelményei (mintegy *még és már*) egyszerre voltak érvényben.

De érdekel ez ma valakit?!

2. TÖRÖK VILÁG SZIGETVÁR ALATT

Az igazán jelentős műalkotások meghatározó sajátossága a jelentésbeli gazdagság, sőt a többértelműség. A „nyitott műben” (ha az valóban mű) minden kor megtalálja a saját aktualitásait, a saját képét. A 19. század közepén Arany János a Zrínyi-eposzt a meseszövése kapcsán magasztalja föl (s emeli ilyen szempontból még a példakép, a *Megszabadított Jeruzsálem* fölé is), Gábor Ignác, Németh László és Vargyas Lajos a 20. században a műnek az ősi magyar versre utaló verselési sajátosságait emelték ki. Mire figyelne föl vajon a 21. századi olvasó, ha kezébe venné a *Szigeti veszedelmet*?

Nehéz megmondani. Azt viszont elmondhatom, hogy én mire figyeltem föl, mikor a jelen jegyzeteim írása közben a mű egyes énekeit újraolvastam.

Végképp nem a „meseszövése” (illetve éppen hogy meg-megmosolyogtam a sok feladatkönnyítő „isteni beavatkozást” vagy azt, hogy a mesemondó, ha a cselekmény bonyodalmából nem talál hiteles kiutat, rendre összehívhatja Szulimánnal a haditanácsot, s ott eldöntik, hogyan tovább), s nem is az eposz verselése keltette föl újfent az érdeklődésemet (hiszen arról szinte már mindent elmondtak a nálam hivatottabbak), viszont elcsodálkoztam azon az elképesztő ismeretanyagon, amelyet a költőnek a török támadó hadakról s egyáltalán a török emberről sikerült a művébe bedolgoznia.

Nemrég olvastam vagy hallottam valakitől: elég baj, hogy az egykori magyarországi török világot leginkább Gárdonyi *Egri csillagok*ából ismerjük. Egyetértek a nyilatkozóval, s ajánlom neki, olvassa újra a *Szigeti veszedelmet*.

Míg az *Egri csillagok*ban többnyire valóban csak fekete-fehér figurákkal, ördög-törökökkel és angyal-magyarokkal találkozhatunk, akik nem valóságos térben és tárgyi világban, hanem csaknem festett díszletek között, színpadon mozognak, addig a Zrínyi-műben szinte realista alaposággal megrajzolt, lélektanilag gazdagon motivált magyarok és törökök küzdenek egymással életre-halálra. Előttük s körülöttük valóságos hasított termésköből áló várfalak állnak, kezükben hiteles „csidák” (dzsidák) meredeznek fenyegetően, s alattuk egyszerre eleven és mégis csodás „Karabulok” (lovak) fújnak, ágaskodnak. (Zrínyi lovairól egyébként külön tanulmányt lehetne írni, ő még a „szép piros hajnalt” – Homérosz „rózsaujjú hajnalát” – is egy „szárnyas lovon” képzei el.)

S az arányok! A *Szigeti veszedelem* világát paradox módon éppen a szinte valószerűtlen, hihetetlenül nagy arányok hitelesítik: már az *Első ének* seregszemléje alapján elhisszük, hogy itt valóban világok csapnak össze. A török harci zászlók alá az egész muszlim Ázsia és Egyiptom odasora-

kozik, tatárok, szerezsenek, arabok, sírekek, cirkasok (cserkeszek), géták, barstok (baskírok), zagatárok, szaracénok kavarognak sok százezres tömegekben különféle hadigépektől, szállítóeszköztől, tevéktől, elefántoktól kísérve. S az elképesztő ismeretanyag itt valóban él, mozog, kavarog, harcra kész.

Feltűnő viszont, hogy a török zászlók alatt vonuló seregek szemláját nem követi hasonló, szabvány magyar *enumeráció*, a török „emberfölyhőkkel” a feszület előtt imádkozó Zrínyi szinte egyedül áll szemben. De ő így is hiteles:

„Háromszor láttatott Zríninek feszület, / Hogy hozzá lehajlott, feelvén ezeket: // »Ím az te könnyörgésedet meghallgattam, / Az te buzgó szívedet mind általláttam, / Atyai kedvemben ügyedet fogadtam, / Ne félj, mert nem heában érted megholtam.«”

Azaz a jelenet Zrínyinek az Isten kegyelmébe, segítségébe vetett feltétlen hitét példázza: nem történt hát csoda, Zrínyi csak úgy látja, hogy a feszület lehajlik hozzá.

S valamit még a figurák, a cselekmény szereplőinek elevenségéről!

Csak a legismertebb példákat sorolom újra: a tatár Delimán a hősi elszántság és szerelem közötti lelki őrlődésével válik számunkra elevenné és emlékezetessé; a nagy természetű és indulatos szaracén Demirhám feltétlen lovagi becsületességével vívja ki a tiszteletünket. Azonkívül tetteivel mindkettő nélkülözhetetlen együttalakítója a mű cselekményének. (Magyar ellenfeleik közül a cselekmény előrevitelében hasonló súllyal csak a szintén nagy erejű, nagy vitézi értékekkel bíró s Demirhámmal kétszer is megvívó Deli Vid vesz részt.)

Feltétlen érdekességük, rendkívüliségük a mű szereplőinek az is, hogy a török táborban legalább annyi a pozitív jellem, mint a magyar térfélen. Sőt: míg a magyar várvédők között akadnak kritikus éllel megrajzolt figurák is (ilyen például a várból meggondolatlan hősködéssel kicsapó Bot Péter, a Gyula várát „gyalázatosan” feladó Kerecseni László vagy a szinte még gyermek énekes Embrulah „szép torkát” elvágó, s ezért „kegyetlen medvéhez” hasonlított horvát Badankovics), addig a török oldalon a hasonlóan negatívabb alakokra a szerző nem fordít különösebb figyelmet. Ott szinte egyedül Szulimán szultán kap elmarasztaló jelzőket (ilyeneket, hogy „vérszopó szeléndek”, „világnak tolvaja”, „vén eb” stb.), s ez mintegy azt sugallja, hogy Zrínyi távolról sem tesz egyenlőségjelet a világuralomra törő, kegyetlen Szulimán és a török nép közé. Amaz megalomániás és gyűlölködő zsarnok, emez parancsra harcoló, de a harcban lovagias ellenfél.

A törökség népi, nemzeti, kulturális értékeinek ismerete és tisztelete tükröződik az ifjú török költő-énekes, Embrulah halálának nagy hatású jelenetében is. Fentebb nem véletlenül említettem már kétszer is a mű ezen, terjedelmében kicsi epizódját. Megérdemli, hogy e helyt, legalább néhány mondatban, külön is foglalkozzam vele.

Ez az eposz egyik leglíraibb, legérzelemdúsabb részlete. Dicséri benne a szerző az ifjú költőnek, a „Músák szerető szolgájának” szép énekét, a különböző hangszerek (koboz, miszkál, chingia, szerezsen tők) kezelésében való jártasságát, de érezteti azt is, hogy a harcban, erő és ügyesség nélkül, mit sem ér az ének, a díszes ruha, fegyver, mert:

„Heában Embrulah kilövi puskáját, / Mert meg nem találja az horvát levantát; / Ő pedig kikapja sereg közt Embruláht, / Mint nagy saskeselyű szép hattyú madarat.”

S még valami, amit e rész kapcsán el kell mondanom: a mindössze hét strófából álló jelenet egyetlenegy sorát leszámítva, az „indulatos” beszédhelyzetei és „lírai hangulata” ellenére is (vagy talán éppen azért) verstanilag hibátlan felező tizenkettesekből áll.

3. SZÉCHY MAGDOLNA

Zrínyi Miklós anyjáról, Széchy Magdolnáról az irodalomtörténeteink a nevén kívül általában csak annyit tudnak, hogy nem sokkal második fia, Péter születése után meghalt. S mivel Zrínyi Péter születésének éve 1621, az anyja halálát szintén 1621-re, esetleg 1622-re tehetnénk. Csakhogy egy másik adat szerint Magdolna „rövid özvegység után férjhez ment Malakóczy Miklóshoz”. Első férje, Zrínyi György, Miklós és Péter édesapja azonban 1626. december 18-án halt meg, s eszerint ő maga mégsem Péter születése után „nem sokkal” halt meg, hanem öt-hat évvel később. (Korábban ugyanis nem özvegyülhetett meg, mint ahogy első férje, György meghalt, s mi több, ezután még újból férjhez is ment.)

Kérdés, hogy miért ilyen sok a bizonytalanság Széchy Magdolna körül, miért nem tudjuk biztosan sem születésének, sem halálának pontos idejét, miért nem tudjuk, hogy milyen volt a természete, külseje, érdeklődése, műveltsége, mikor a jeles költők anyjáról és felmenőiről általában annyit tudunk, mint az apáról és az apai ősekről. De ne menjünk vissza az őseikig: Széchy Magdolna unokahúgáról, Széchy Máriáról, a „murányi Vénusról” még azt is tudjuk, hogy nem volt tehetsége a nyelvekhez, haláláig csak magyarul beszélt, és magyar nyelvű szerelmes leveleit Wesselényi Ferenctől zöld uborka kivájt belsejébe rejtve kapja. Széchy Magdolna, a másik jeles Széchy lány iránt viszont az irodalomtörténet és történetírók részéről teljes az érdektelenség.

A horvát Zrínyi-ősöket, fel a dalmát Brebiriekig és Šubičokig, a jelek szerint még a nem irodalomtörténész Paul Lendvai is kitűnően ismeri, de a nem kevésbé előkelő főnemes Széchyekről nem kíván tudomást venni. Pedig az első Széchy már a 13. században feltűnik (a Gömör megyei Balogvár után ezt még Balognak hívják), IV. Bélától kapja a nemességet, s a késői utód, gróf Széchy Tamás, a mi Magdolnánk apja már aransarkanytús vitéz, Gömör vármegye főispánja, királyi főudvarmester, majd egész Felső-Magyarország főkapitánya.

De mindezt valahogyan Zrínyi Miklóstól és anyjától, Magdolnától függetlenül jegyzi az irodalom, a történelem és a köztudat.

Azért ne legyek igazságtalan: született irodalmi mű nemcsak Széchy Mária és Wesselényi Ferenc, hanem Széchy Magdolna és Zrínyi György házasságáról is: 1902-ben Sajó Sándor (van-e, ki e nevet nem ismeri?) afféle dráma formájú epithalamiumot kanyarít ez utóbbiak frigyéről. A verses dráma címe: *Zrínyi György házassága*, tartalma, röviden: Széchy Tamás, a nagyravágyó főúr szeretné feleségül vetetni lányát, Magdolnát Zrínyi Györggyel, a gazdag daliával. (Mikszáth Kálmán *Különös házassága* két évvel korábban jelent meg, Sajó akár abból is meríthette drámája alapötletét!) György először ellenáll, de aztán megszereti a lányt. Csakhogy Magdolna is vonakodik a kényszerházasságtól. György ebben a faramuci helyzetben így monologizál:

„(Meggánással, csöndesen.) Megzsibbadtál, hetyke legény . . .

Ő [mármint Magdolna – T. Á.] azt mondja, nincs szívem: én meg, íme, fájni érzem.”

Stb., stb. – No comment!

POÓS ZOLTÁN

Ismeretlen örömök, ismeretlen újhullám

élmény – ihlet – inspiráció

POÓS ZOLTÁN (1970) Budapest

A hetvenes évek végén az iskola után jórészt Battonya csatornákkal, vizes árkokkal szabdaltnál tájain csavarogtam, korgó gyomorral, hónom alatt poplemezekkel, amiket elcseréltem horgászorsókra vagy az Ifjúsági Magazinból kitépett poszterekre. Ilyenkor, ha úgy tartotta kedvem, a Szárazér partjáról begyalogoltam a kertekbe is, mert a vízpart felől nem voltak kerítések. Számomra ezek a kertek gazdátlan birodalmak voltak, sajátos klímával, szagokkal, semmibe futó, benőtt ösvényekkel.

Aztán valahogy megérkeztem az osztálytársaimhoz. A csencselés hozzátartozott a napi egészségügyi sétáimhoz, volt, hogy egy The B-52's-lemezzel vagy egy házilag eszkábált Fender Stratóval a kezemben bukkantam fel a városszéli erdősávokban. Ha azt hallottam valakiről, hogy megvan neki a *Regatta de Blanc*, váratlanul becsöngettem hozzá. Csókolom, Gyuri itthon van? Benn van, diszkózik. Gyuri, tényleg van Police-lemezed? Persze! Na, kiscsávó, kérsz egy szál Eve-et?

1982. szeptember 4-én Battonyáról átgalogoltam a tizenhat kilométerre lévő szomszéd településre, Mezőkovácsházára, egy hatalmas kukoricatáblán keresztül. P. Box-koncert volt. Elszöktem otthonról, fel sem fogtam, mennyire aggódtak értem a szüleim, amikor a keresésemre indultak, csak az érdekelt, hogy lássam a hangfalakkal és lámpákkal teli színpadot, ami olyan hatást tett rám, mint három évvel korábban *Az Ezüst-tó kincse* című NSZK–jugoszláv western kulisszái.

És hogy melyik volt az első dal, amire azt mondtam: na, ez valami egészen más? 1982. október 23-án történt. *Egymillió fontos hangjegy*, Rolls Frakció. Ha apám látta volna azt a kb. húsz percet, ki dobja a fekete-fehér Videoton tévéjét az ablakon a meggyfák közé. Ennyire csak a Metronom '77 őrlítte meg, amikor a Piramis színpada kigurult Antal Imre mikrofonállványa elé. De akkor csak hét éves voltam. Aztán 1982 decemberében a Mikulás-bálon mi, hetedikes srácok már nem az akkor *mindent vivő kacsatáncot* akartuk járni, hanem a *lökdösődős táncot*, a pogót, mert Kristóf Karesz felvette a tévéből a koncert hanganyagát. Emlékszem, az első Pulzusban is (1979. december) elhangzott a *Police Message In Bottle* című száma az esseni Rockpalastból, de akkor még nem fogtam fel, ahogy nem fogtam fel Pomezsánszky György *Felkínálok* című műsorában a magyar innovációkat sem. Csak néztem a tévét, mert bármi izgalmasabb volt, mint az asztalon heverő Békés Megyei Népiújság vagy a Szovjetunió című, tévész-dolgozóknak ingyenesen osztogatott magazin.

A hard rock után a new wave olyan volt számomra, mint egy atombomba. Szintén általános iskolás időhöz kötődik, szintén a Rolls Frakcióhoz... egyik, nálam néhány évvel idősebb gyerekkori barátom a balatonszemesi építőtáborban felvette a zenekar koncertjét, a második szám: *Bordám között rozsdás kasza, na ez fasza*. Olyan hatással volt rám ez a radikalizmus, hogy kivitem a magnómat a gyereknapra is. Hiába volt gulyáságyú, számháború, már semmi nem érdekelt, csak azt mormoltam Senior melegítőben, a vállamra helyezett magnóval, dinsztelt hagyma illatú erdőben, hogy *Atombomba vagyok, mindjárt felrobbanok*. Aztán 1985 januárjában már a TBC zenekarban doboltam a helyi KISZ-házban. Totis, azaz Tóth Pista hozta a punk és újhullámos zenekarok felvételeit, nem is volt kétséges, hogy mi is afféle posztpunkot fogunk játszani, hat kilométerre a román határtól, egy olyan kisvárosban, amelynek sáros utcáit a battonyai származású Puja Frigyes egykori kommunista külügyminiszter szovjet kiskatonákkal aszfaltoztatta le.

Abban az időben a rock and roll szó szerint a mindent jelentette számomra, ugrottam le mozgóvonatról, egy-egy koncert után aludtam állomásokon, parkokban (egyszer az újszegedi híd alatt is), és persze Pestre is rendszeresen jöttem fel. Felejtethetetlen volt a Depeche Mode a BS-ben, 1988 márciusában, illetve a Total '88 punk fesztivál a Fekete Lyukban, 1988 őszén, az 1990 októberében, a taxisblokáid idején megtartott The Mission-koncertnek fontos dramaturgiai szerepe van az *Étvágy az imákra* című regényemben.

Békésben a nyolcvanas évek közepén a punkok és az újhullámosok afféle magányos hősök voltak. Olyanok, mint *Az Ezüst-tó kincsének cowboyai*. Valamikor, 1986-ban hallottunk arról, hogy *Tótkomlóson lakik egy punk*. Vonatra szálltunk, és elmentünk a helyi diszkó elé, hátha éppen arra jár majd. Ott volt, persze, hogy ott volt, össze is haverkodtunk vele. Így ment ez akkor. Szinte minden faluban, kisvárosban volt egy-egy újhullámos figura vagy punk, tudtunk egymásról, és meglepő módon ezek a fazonok egyszer csak találkoztak a békéscsabai Téglában (Jamina, szlovák negyed) egy Hobo-bulin, és arról beszélgettek, hogy mi a különbség a túlgondolt fazonú Elton John és a szintén felülfogalmazott Adam and The Ants között. Itthon bonyolultabb volt a helyzet, a hanglemezzgyártvaerveiben már 1980-ban szerepelt a tervutasításos újhullám, a V' Moto-Rockból a magyar Kraftwerk akarta Erdős Péter megformázni, de a Prognózt is behívták a Vörösmarty térre, hogy Wilpert Imre Ideal- és Ultravox-lemezeket mutasson nekik, mert azt szerették volna, ha *lejönnek* a fapados hard rockról, és a frissebb, modernebb újhullám felé veszik az irányt. Budapesten a new wave egyik epicentruma az egykori Felszabadulás tér volt, ott lehetett olyan figurákat látni, hogy az ember egy pillanatra elhitte: hogy Nyugat-Berlin egészen közel van Budapesthez. Átlátszó nejlon-szatyorban megsétáltatott *madárlátta* Ideal- és Talking Heads-lemezek, lódenkabáttal hordott leopárdmintás nadrágok, vaníliakrémes gofri és dollárboltban vásárolt kemény dobozos Marlborók... Egyébként a szokásos klubhelyszíneken (Bercsényi, Ráday stb.) kívül az egyik legjobb new wave hely a Pecsá volt. Emlékszem, míg 1986 szeptemberében az MTK-pályán Iron Maiden-koncert volt, addig a Pecsában Hajvágási show-val egybekötött VHK-koncertet és divatbemutatót láthattak azok, akik a new wave-et kiterjesztették a fodrász kisszövetkezetek világára is. Budapesten először a legjobb new wave hajakat saját állítása szerint Tumpek Ilona, azaz Tumpi vágta az Andrássy 3. alatt (akkor Népköztársaság útja), de legalább ilyen jól nyírtak a falusi borbélyok is, akik az 1945-ös földosztás óta vágták ezt a bizonyos felnyírt frizurát. *Tépett hajat* pedig szintén bármelyik sportfodrászatban csináltak, ha vitt a delikvens egy Bravo magazint.

Először talán a Spions nevű formáció érzett rá arra, hogy mi az újhullám, még 1978 kora tavaszán. A Spions egyébként akkor is felfedezte volna a new wave-et, ha nem hallottak volna Molnár Gergelyék David Bowie-t, és az is biztos, hogy a Beatrice már 1979-ben játszott Sex Pistolst... Bár a korai Európa Kiadóban, az URH-ban és a Kontroll Csoportban is voltak new wave-es felhangok, de ezek a zenekarok inkább a hatvanas évek végi Velvet Undergroundban találták meg az ősforrásaikat, tehát *igazi* újhullámmal nem a *szamizdatos szubkultúra* állt elő először, hanem a 1981 tavaszán a hard rock felől érkezett Rolls Frakció vagy éppen a '81-es táncdalfesztiválon befutott KFT, de a Beatrice 1981-es műsora – például az *Európa-szvit* – is new wave-es hatású volt. Persze mindenkinek mást jelent a new wave... *láttam nemzedékem legjobbjai* között Békés megyében olyan leopárdnadrágos *újhullámos csajt*, aki Rod Stewartot ábrázoló jelvényt is hordott, mert tetszett neki a *tépett és melírozott haja*... A new wave sokak számára a *modern* metaforája volt, ami ennek ellenére magában foglalt egyfajta elegáns konzervativizmust is. Aki számára az arisztokratikus *kastélyos kívülállás* volt szimpatikus, el tudta képzelni magát a new wave-en belül, ahogy azok is megtalálták a számításait, akik *progresszív* módon akarták újjászervezni a társadalom és a művészet viszonyát, ahogy a múlt századelő kreatív iparának – például a Bauhausnak – a munkásai.

Ott van a *fiatal európaiakat* helyzetbe hozó Ultravox *Vienna* című albuma, de említhetném a Kraftwerk *Trans Europa Express* című 1977-es albumát is, amely attitűdben, dress code-ban és művészi programban is a korai újhullám egyik legfontosabb referenciamunkája. Hangzásban esszenciális a Teardrop Explodes első két albuma, a *Kilimanjaro* (1980) és a *Wilder* (1981), vagy a Japan *Quiet Life* (1979) című munkája, vagy a posztpunknak kikiáltott Joy Division bármelyik lemeze, esetleg a Bauhaus glames, sötét, részben újhullámos hatású albumai. Ja, és ott a francia Indochine *L'Aventurier* című mesterműve is...

A legmeghatározóbb zenei élményem azonban a Joy Division volt. 1988 tavaszán átmásoltam a *Still* című lemezüket, majd megkaptam ugyanabban az évben lengyel nyomású bakeliten az *Unknown Pleasures* és a *Closert*. A *Felkészülés kedvenc mondatomra* című, 2000-ben megjelent regényemben a főhős lefordítja a *Love Will Tear Us Apart* című dalt, az *Idomított terület* című 1995-ös verseskötetemben található egy ciklus és egy vers is *Ismeretlen örömök* címmel. Hasonlóan fontos volt a Cocteau Twins *Treasure* című lemeze is, de a Sisters Of Mercy *First and Last and Always* című albumát is nagy becsben tartom, ahogy az Ultravox, a Bauhaus, a Beatles, a The Cure, a Depeche Mode, a Portishead, a The Cars és az Arcade Fire albumait is.

Írás és olvasás közben is hallgatom zenét, ha tehetem, megadom a módját, vinylt teszek fel, akár iszom egy pohár bort is, megadom a tiszteletet az írásnak és az olvasásnak. Ha írok, sokszor hallgatom klasszikus muzsikát vagy Sigur Róst, Portisheadet...

1979. június 15-én jelent meg a Joy Division bemutatkozó nagylemeze, az *Unknown Pleasures*, a pop történet egyik legnagyobb hatású, sokak szerint a rock and roll történetének legfontosabb albuma. Ebből is látszik, hogy milyen nagy az elragadtatás a zenekar körül, hiszen legalább ilyen sokan vannak azok, akik az 1980 nyarán publikált *Closer* tartják a pop kulcslemezének. Nem volt ez mindig így. A Joy Division neve Magyarországon először Sebők János a *Beatlestől az új hullámig* című, 1981-ben megjelent könyvében (Zeneműkiadó) szerepelt egy felsorolásban, amikor is a szerző közölte a New Musical Express 1980-as listáját az év legjobb zenekarairól. Majd eltelt öt év, és megjelenik Hontvári László és Siklós András *Lexikon az újhullámról* című kiadványa (Lapkiadó Vállalat), amelyben önálló szócikket kap a formáció.

Az első *rendes* újságcikket az egykori Jugoszláviában megjelent magyar nyelvű Képes Ifjúságban olvashattuk 1988 őszén, majd 1990-ben, immár Magyarországon az Alte-Rock című lapban jelent meg az első terjedelmesebb írás a zenekarról. 1990. május 16-án Debrecenben a Nova Akropola nevű elektro-dark formáció adott egy Joy Division-emlékestet, gyertyákkal, vetítéssel a DTKF klubjában – valószínűleg ez a zenekar játszott először Magyarországon Joy Divisiont. De hiába jelent meg fanzine Joy Division-dalszövegekkel és két könyv is a zenekarról (mindkettőt a Wave lemezboltban vásárolhattuk meg a kilencvenes években), hiába vetítették a Fekete Lyukban több-kevesebb rendszerességgel a *Here Are The Young Man* című koncertfilmet, kijelenthetjük: a fanatikusok minden igyekezte ellenére a Joy Division nálunk csak a kétezres évek elején lett ismert, amikor a brit gitárrock újhulláma visszanyúlt a poszt-punkhoz, és komplett zenekari arculatok épültek a Joy Division örökségére.

És persze örök kérdés: melyik a jobb Joy Division-album, az *Unknown Pleasures* (1979) vagy az Ian Curtis halála után publikált *Closer* (1980)? Mindkettő mestermű. Talán a *Closer* kiforrottabb, a művészi megformálás egészen különleges és ihletett megnyilvánulása, de az első nagy gesztus az *Unknown Pleasures* volt, ráadásul itt a mesteri szerkesztésre is felhívhatjuk a figyelmet. Az album két oldalát felosztották *Outside* és *Inside* oldalakra, a *kívülről* és a *belülről* váltogatgatjuk, de egy biztos: a borító csillagpulzár árbrázolása kijelöli, milyen pozíciót foglal el a lemez: a kozmikus nővesztett fájdalom szintjét. A Joy Division esetében nemcsak az elegáns dark-rock megteremtését illik megemlíteni, hanem azt is, hogy Ian Curtis dalszövegei sosem hallott minőséget jelenítettek meg a populáris kultúrában.

Korábban Bob Dylan nemesítette első osztályú költészetté a rock and rollt, viszont Ian Curtis mániás depressziója, halálgyakorlatai máig a legsötétebb popköltészetet teremtették meg, próbára téve a populáris kultúra teherbírását. És akkor még nem beszéltünk az önmagukban is izgalmas struktúrájú, a melodikus, az ösztön mélyvilágáig hatoló basszusjátékról, a nyers, de hatásos gitározásról és a monoton, de a legváratlanabb pillanatokban ritmust váltó dobjátékról. *Where Will It End?* – azaz mikor lesz már vége, kérdezi Ian Curtis a *Day Of The Lord*-ban. Egy évet sem kellett várni, és vége lett. Közvetlen a zenekar amerikai turnéja előtt a frontember önkezével vetett véget életének.

BERETI GÁBOR (1948) Miskolc

BERETI GÁBOR

Serfőző Simon:
Arcunk az ég

Magyar Napló, 2019

Akár egy eljövendő és teljességet ígérő összegzés előképének is tekinthetjük a Magyar Napló Kiadó *Arcunk az ég* címen, Serfőző Simon összegyűjtött verseit közreadó gyűjteményét. A kötet egy tematikus részletekkel kiegészített, 486 oldalas, kronológiai elvű összeállítás, ami az 1959-től 2019-ig terjedő időszak munkáit foglalja magában, s amit tartalomjegyzék, a versek oldalszámmutatóval ellátott betűrendje, valamint egy kísérő tanulmány egészíti ki. S persze mivel Serfőző Simon több műfajú szerző, tudjuk, hogy e vaskos és reprezentatív küllemű kiadvány munkásságának csupán egy, igaz, a legfontosabb részét öleli fel.

Ha a köztudott biográfiai adatok ismeretében követjük a kötetmegjelenések köré szervezett és datált ciklusfejezeteket, a költői pálya részletgazdag, már-már monografikus pannójával szembesülünk. A kötet egyrészt megerősíti a Serfőző-líráról kialakult közkeletű vélekedéseket, hogy költőnk a magyar tanyavidék sorsának elhivatott poétakronikása, másrészt láttatja, hogy jóval több is ennél, s költészetét igaztalan lenne csupán a romlásra ítélt világgal poétikai, szociográfiai üzeneteként olvasni.

„Tekergőző dűlőút siklik a gazban, a tájról elmenekül. / A ludak soványan térnek haza, égbe egy se repül. / Begyűkben éhség, szemükben úsznak csapzott legelők. / Valaki nyisson kaput, hazajöttek, kint állnak a ház előtt” (*Égbe egy se repül*), olvashatjuk a *Hozzátk jöttem* című, a hatvanas évek közepén megjelent első kötetéből származó átvételt. Majd felelnek rá a 2010-es években született sorok: „Konganak az üres tájak: / szálláshelyei vidékeinknek. / A félbe-szerbe hagyott tettek / mint eltört szerszámnyelek / hevernek eldobálva, / a tapasztalat, tudás elárulva. / Az erő másokon segít, / pedig mi lennénk rászorulva” (*Azt látjuk*). A két idézet egy időben távoli, ám egymással rokon élethelyzet retorikai, szociográfiai látletele, s bizonyossága annak is, hogy a serfőzői líra igazi, maradandó értéke a mindig friss, karakteres és témahatárokon átívelő, másokkal összetéveszthetetlen nyelvi megszólalás.

A kötetben feltároló vers-zuhatag mintegy a maga érzékletességében tárja fel, hogy költészetének ősforrása a tanya tárgyi világa, hogy a serfőzői verselés jellegzetesen földközeli indíttatású, s hogy stílusjegyeit az animizmus és a metonímia jelenségei formálják. Láthatjuk, hogy a megszemélyesítő beszédmód alkalmazása során mintegy a mű részegységeiként, de az egész képviselésében kelnek életre a szerszámok, a növények és az állatok.

Ha a világszemléleti horizont és a nyelvi univerzalizmus értelmezői terében vizsgáljuk lírája jellegzetességeit, kiderül, hogy míg a serfőzői nyelv bármilyen téma megjelenítésére alkalmas, addig az éppen aktuális verstéma a létteljesség horizontja előtt nyerheti el hitelességét. Mert míg a verselés kialakulásának első évtizedében a miliőábrázolásra hivatott költészet retorikai és tematikai egylényegűsége szinte természetesnek tetszik, addig az elkövetkező évtizedek színesedő témavilágát már a recepció eltérő irányú hitelesítő gesztusai kísérik.

A korabeli recenziók tanúsága szerint a tárgyakkal azonosuló költői önmegjelenítés a magát munkaalapúnak beállító társadalomban a hatalom szimpátiájával találkozott. Hiszen a tanya pusztulása, a gyermekkori miliő felbomlása a változások dinamikájából is magyarázható, eredeztethető, ahogy például a tanyavidék felbomlása felett érzett fájdalom s annak költői megjelenítése a korabeli kultúrpolitika szemében akár „csupán” a rész tragédiájának, de nem az egész sorsát érintő ábrázolásnak is tetszhetett. A parasztságot ért hatások egyes következményei jobb esetben a földközeli lét kötöttségeitől való eloldódásként, a miliőváltás lehetőségeket kínáló megragadásaként is értelmezhető vagy átélhető volt.

A serfőzői líra mindéig ellenzéki beállítottságát megítélő impulzusok ezért láthatóan nem is az éppen aktuális kultúrpolitika irányából, mint inkább – úgy a rendszerváltozás előtt, mint azt követően – a változó esztétikai ideológiák, az éppen uralkodó kánon felől érkeznek. Hangját mind a hetvenes évek poétikatörténeti, mind

a cezúrárt követő történelem-(újra)értelmezői szcéná az individualizálódással szemben zajló lírai próbálkozások sorába utalja. Verselésében folytatólagosan érzékelhető a múltba és a jövőbe vágyódás, ami az otthontalanság érzetét kelti, s költészetét ez a jelenidejűséggel való folyamatos szembenállás pozíciójába helyezi. Az elvagyódás motívumai poétikai tartalmakká válnak, ezért költészetében az „elvagyódás” stílári szépségű retorikája óhatatlanul értelemtulajdonító beszéddé rendeződik.

„A hallgatás tud rólam, / máig nem felejtett el. / Ágát se felejtí a fa, / emeli maga fölél, fel, / ahogy engem is a csend. // Ám egyszer hallhatók lesznek / messziről neszező szavaim. / Aki vagyok: / fények zászlóvivője, / erőm a szelekből is kiérzik” (*Egy-szer*), olvashatjuk a jövőbe vetett bizalom megkapó szavait.

Később párbeszédbe lép az istenes költészeti hagyománnyal, miközben azt is érzékelhetjük, hogy a szerelmi és az istenes lírája retorikájában összemossódik. A Másik viszonylatában megnyilvánuló Én- és önmagakereső önreflexió szinte ráíródik a megidézettre. Mindazonáltal költészete megmarad a metaforikusság által létrehívott metonimikus okozati összefüggéseken alapuló logikánál, versei nem válnak szerepverseké.

A szülők elvesztésének élménye, a személyesség új minőségébe emeli költészetét. Ugyanakkor a változásokat a személyesség (a bölcsesség) létközegéből felmérő pillantása rezignáltan állapítja meg, hogy a szegények életét érintően a társadalom demokratikus rendje alig különbözik a diktatórikus berendezkedésűtől. Keserűen állapítja meg, hogy a világnak nem kell a feltáró, a küldetéses költői szó.

A kötetben számos, másoknak ajánlott monológverset találunk. Költészete a Hetek költői körében talál otthonra. Már túl élete delén érkezik meg a misztikus-mágikus népi líra világához. Legfőképpen Sinka István munkássága érinti meg. Számos verset szentel a magyarság sorskérdéseinek. Tematikája az öregedés létélményével gazdagodik.

Megemlítem még, hogy verselésében a „vidéki” látószög olykor olyan megtévesztő ellentétpárokat keletkeztet, amelyek alapvetően indokol(hat)atlan szemlélet és értékrend poétikai kiterjesztései. Ilyen például a kétkezi és a szellemi munka szembeállítása. „a földművelő ember eszközeit [...] én nem a lakások szobasarkaikból ismerem, / ahová a divat hordatta össze”; „a földön vackoltam magamnak / fekhelyet, s munkára neveltetem” (*Innen*).

A serfőzői megszólalás nyelvét, mint látjuk, a népköltészet fordulatait felülíró parciális animizmus, a tárgyak, fogalmak átlényegítő megszemélyesítése uralja. Ám beszédmódjának ezek a származás és a gyermekkor alakította stílári karakterjegyei később, nyelv és világszemlélet kölcsönhatásában a létteljesség horizontjára érkező poézis elé vonnak határt. Lírájában e korai karakterjegyek önmaguk képviselésében, olykor az egyetemes szabadságeszmény érzületének közvetítése nélkül hordozzák a narratíva serfőzői élményvilágát, holt nyelvének stílári adottságai egyébként az egyetemes szabadságeszmény nyelviségben megnyilvánuló kifejezésére képesítenék.

Végezetül megállapíthatjuk, hogy költészete ha nem is mindig a létteljesség impulzusait követi, de mindig annak vonzásában él, s fényeit abból nyeri.

BENCE ERIKA

Vasagyi Mária: Cézár

zEtna, 2019

Aki négy olyan prózakötetet letett már az asztalra, mint amilyen a 2002-es *Silentium album* (Forum, Újvidék), a 2009-ben napvilágot látott *Pokolkerék* (Forum, Újvidék), a négy évvel később ugyancsak az újvidéki kiadó gondozásában megjelent *Fabella domi, avagy rege a HÁZról s körülötte egy s másról*, valamint *A Kruspér-udvar anyagai* (zEtna, 2016), az az író, talán, megengedhet magának némi alkotói „önkényt”. Hogy ötödik alkalommal egy kifejezetten

ezoterikus, úgynevezett „rétegregénnyel” álljon olvasói elé.

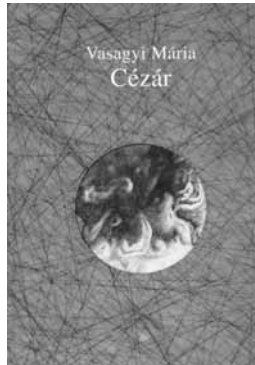
Nagy gondban volnék, ha el kellene mesélnem, miről és kiről szól ez az – alcímében határozottan „regényként” aposztrofált – prózai mű; hol játszódik, mely időben, s ki beszél (ki az elbeszélő) a történetben. Legkönnyebb választ adni a „kiről szól?” kérdésre, mivel narrátora többször néven nevezi és megszólítja hőst, miközben egyre misztikusabb

BENCE ERIKA (1967) Újvidék

hálót von születése, létezése és identitása köré: „Dáriusom! Így nevezlek el, persze titkon, magamban, de nem a rettegett királyról, hanem mert ebben a névben a DAR szó foglaltatik, ami szlávul ajándékot jelent, s mert életem legnagyobb ajándékának tekintelek. Különben Klétusznak kereszteltek az atyák – számodra értelmetlen és fájdalmas szertartás volt, de életmentő –, tették ezt dogmás hitük bizonyosságának és egyedüli igaz voltának teljes tudatában, jóindulattal tértettek meg, Dáriusom, hogy a rövid ceremónia után jegesre szikkadt tenyerüket fejedre nyugtatva, összevont szemöldökkel rád parancsoljanak, felejtsd el a Szelímet, amivel telihold turbánú, rettenetes Javusz Szelím nagybátyád iránti alázatos tiszteletből atyád megajándékozott, korai halála után mit sem hagyva rád, csak e nevet és anyád rőt hajkoronájából egy tűt...”

A fentieknél azonban bonyolultabb a helyzet, hiszen a Dáriusznak nevezett, gyönyörűséges Klétusz nem a „történet”, hanem csak Cézárusz Küncsös Bombardusz hájszentlőrinci organista vágyainak (szerelmének?) szubjektuma. Az is lehet, hogy csak a képzelet tárgya: „nem létező”, miként sem reális időben, sem térben, sem valódi nyelvekben nincsenek paraméterei létezésének. Az elbeszélő – aki lehet maga Küncsös Bombardusz, de a képzeleti térben jelentkező írók egyike is (olyan, mint valami „Húgóékkó vagy Umbertó”) – a narrátor ITT-eni, míg a narráció OTT-ani helyről beszél, miként az aktuális időt MOST-ként, az elbeszéltek idejét pedig VOLT-ként határozza meg. Nagyrészt imaginárius térben és időben játszódik a történet (vagy inkább: nyer kifejezést a vágy), amelynek szintjeit és rétegeit a narrátor gond nélkül lépi át a gilgamesi, tutanhamoni időktől kezdve a keresztes hadjáratok és török dúlások korát megidézve a Dunába lövések és a hullákat rejtő hűtőkocsik jelen idejéig. Több legendát, időutazás-regényt, irodalmi művet hozhatnánk fel példaként az európai és a magyar irodalomból egyaránt, kezdve az orpheuszi alvilágjárástól a fausti jellegű utazásokon át a *Tragédia* történelmi színeiig. Leginkább azonban a *Könnymutatványosok legendájának* határtalan és időtlen világára emlékeztet ténykedése, Küncsös Bombardusz bármelyikük lehet közülük az „idők országútján”, Fekete Pétertől Jozef Bezdán világképig. Nyelve nem létező, a „némaságé”, valamiféle belső, azaz „lélekidőben” hömpölyögnek barokkosan díszített, túlcsondult, már-már az érthetlenség határát súroló mondatai. Magáról például így beszél: „Figyeld, mit

közöl magáról, csakis néked, Cézárusz Franciszkusz Küncsös Bombardusz, a hájszentlőrinci dominikánus klostrom organistája, laikus dominikánus testvér, akit Aszprénusz napján, Nagyboldogasszony havának harmadik alkonyán, újhholdkor szült ezernégyszázkilencvenben, Bata págusz Halászkod utcájában Makrina lett leány, más néven Téli mamó, a Küncsös, gúnynevéen Zsíros Zsongó család, pontosabban Hajnalugró anyó fölneveltje, ó, bárha velük együtt némálnám vissza az OTT töltött időt!”

Késő barokk gáláns regények (Mészáros Ignác *Kártigám* [1772], Barczafalvi Szabó Dávid *Szigvart* [1787] címen ismert, a 18. századi német heroikus irodalomból adaptált regényei), a 19. századi magyar irodalomban nem nagy számban reprezentált szentimentális levél-, illetve művészregények (pl. Vajda Péter: *Tárcsai Bende* [1837], Eötvös József: *A karthauzi* [1839–1841]) világa, nyelve reflektálódik Vasagyi Mária Cézár című regényében, ugyanakkor több szállal (teremtett nyelv, historizáló világkép, titokzatos, egzotikus hősök stb.) kötődik a 18. század utolsó harmadának (késő barokk/rokokó) irodalmát tematizáló, 21. század eleji prózavonulathoz (pl. *Testvériség-trilógia*).

Már a *Pokolkerék* (2009) kapcsán is felmerült kritikai körökben az a vélemény, hogy Vasagyi regénye e (Márton László [*Az áhítatos embergépe*, 1999] által felvetett s a *Testvériség* [2001–2003] darabjait létrehozó) gondolatnak – miszerint a magyar regény (állítólag) hiányzó „első félidejét”, a 18. századi magyar barokk regényt utólag is meg lehet írni – vajdasági megfelelője. Az 1793-ban Kiss József inzzellér (vízépítő mérnök) irányításával megkezdődött bácskai csatornaépítés, a Ferenc-csatorna (ma: Bácskai Nagycsatorna) ásásáról szóló regény a térségi (vajdasági magyar) irodalmi diskurzusban Molter Károly *Tibold Márton* (1937), Majtényi Mihály *Császár csatornája* (1943) és *Élő víz* (1951), valamint Bordás Győző *Fűzfásip* (1992) és *Csukódó zsilipek* (1995) című regényeivel együtt a „csatornaregényeknek” nevezett művek sorát gyarapítja: a (művelődés)történeti regény változatát képviseli. A *Pokolkerék* a történelmileg hiteles tényeket és eseményeket, történeti személyek alakját egy öntörvényű, sajátos magán- és helyi mitológia alkotta szövevényen keresztül láttatja, tehát eljárásaiban nagyon hasonló narrációról van szó, mint az új regény esetében; a különbség az arányok elmozdulásában mutatkozik meg. Amíg a 2009-es regény sokkal inkább megközelíthető a referenciák értelmezése fe-

lól, addig a Cézárban a narráció központi tere a „magánvilág”, a „nemlétező”.

Nem túlzok, amikor azt mondom, Vasagyi Mária *Pokolkerék* című regényét megszámlálhatatlanul sokszor olvastam: egyik általam vezetett egyetemi kurzus témái között is szerepel, másrészt a történelmi narratíva kutatójaként is foglalkoztam az életmű darabjaival. Épp ezért határozottan állíthatom, hogy a jelölt regény látszólag érthetetlen, 18. századi nyelvállapotokat stimuláló nyelve nagyon könnyen, már a második olvasás után érthetővé válik számunkra, különösen, hogy saját maga alkotta szótárt is kapcsolt hozzá a szerző. Igaztalanok tehát az általánosító, sőt lefitymáló kritikai és olvasói észrevételek, miszerint célt tévesztett és érthetetlen nyelve miatt a regény is olvashatatlan. A fentiekben értelmezett „új” magyar barokk regény egyedi változata, formájában a szentimentális naplóregényeket (pl. *Fanni hagyományai*), kvázi 18. századi nyelvében a *Kártigám* és a *Szigvárt* világát idézi. Alapvetően „teremtett” nyelven szólal meg elbeszélője, Lothár, a jakobinus mozgalomban részt vevő, ezért börtönbe vetett és a Ferenc-csatorna átszához rendelt, beszédében francia, német, latin, szláv és magyar nyelvi kódokat egyesítő nemesember. Jómagam az életmű legfontosabb és eddigi legjelentősebb darabjának tartom a *Pokolkereket*. Szemszögéből jól látható az a folyamat is, ahogy az alkotói nyelvteremtés a *Silentium album* szövegeinek balladisztikus beszédmódjától a történelmi regény archaikus nyelvén, a *Fabella domi* „regélő” attitűdjén át eljutott a Cézár ezoterikus nyelvi állapotá-

ig. Nem gondolom, hogy a széles olvasóközönség kedvence lesz Vasagyi Mária új könyve. Mindazonáltal figyelembe kell venni, hogy mely prózaírói vonulatok és mozgások jegyében jött létre, hova tartozik, illetve azt, hogy nem csak egyféle irodalom létezik egy nemzeti kurzuson belül, s nem minden mű szól mindenkinek.

A *Cézárt* majd elolvassák ötvenen. Néhányan nagyra fogják értékelni. Mindenekelőtt azok, akik az életmű egésze, de különösen a *Pokolkerék* világa felől olvassák a művet.

Nem tudnám könnyedén elmesélni, miről szól. Semmiről és mindenről, talán. Lényegét megragadva: Küncsös Bombardusz, a hájszentlőrinci dominikánus kolostor közepes tehetségű, előnytelen külsejű orgonistájáról, valahol a Duna alsó ártérületének vidékén („Félelmetes sárrét [...], a holt Duna pocsolyája...”), a Mohács utáni időkben. Behatárolható a térideje, ugyanakkor a Másik iránti vágy működtette elbeszélés folyton kilép valóságos keretei közül, időtlen időkbe téved, végigvezetve az olvasót az európai ember (és benne e vidék) történetén, legendáin, mitológiájának változatain. Legkonkrétabban: a regény „férfiszerелеmről” szól, vágyról, amelyet az elbeszélő Bombardusz érez az ifjú Dáriusz iránt, aki – feltehetően – a jelölt időkben már nem él, de az is lehet, hogy sohasem létezett. Meglehet, hogy maga Bombardusz ifjúkori lény, aki lehetett volna. De nem lett. „Vagy Cézárus Küncsös Bombardusz rútságtól szenvedő hájpocséta, középszerű orgonamester óhajtvá keresztet másik énje voltál?”

ARTZT TÍMEA

Petőcz András: A denevér vére

Napkút, 2019

„Bennem és fölöttem a csillagos ég, mondom magamban” – lehetne ez a mondat Kant *A gyakorlati ész kritikájából* ismert – „A csillagos ég fölöttem és a morális törvény bennem” – gondolatának hiányos és költőien csupasz átírata, de ezek egy testépítő szavai, akit súlyemelés közben mindig megkísért a „ne tegye[m] vissza a súlyt a tartóbakra soha többé” vágya (*A szalonban, ahova járok*).

Petőcz eljárása, hogy kiemel egy témát (öregedés, halál, csodavárás) vagy viszonyt (én–nemén, szülő–gyermek, ismerős–idegen, mester–ta-

nítvány, őserdő–nagyváros), és az olvasó elvárásához képest csavar egyet a történetvezetésen. A Kantot idéző öngyilkosjelölt súlyemelő a halálvágy és az életerő furcsa pszichológiai paradoxona. Petőcz vegyíti a mély- és a magaskutúra elemeit. A popkultúra vámpírkultuszára építő címadó novella – egyébként a legfajsúlytalanabb – elvárásaink ellenére nem emberi vért szívó vámpírokról szól, hanem denevérvért ivó filippínókról egy tradicionális fügeünnepen, akik a magasba emelkednek.

Petőcz én-elbeszélői – *A kis Gödri* kivételével – mind középkorúak vagy öregek, hiányzik az életük-ből valami lényegi: elismerés vagy jutalom (*A bordó szoknya*, *A repülés csodálatos tudománya*); találkozás a szerelemmel (*A kis kínai*) vagy az intimitás élménye. A kerekesszékes férfihez *A Kis Kalapos Hölg*y – akiről kisgyermekkorától álmodozik – kalap nélkül és prostituáltként jön el. Érezni a szereplők vágyát a metafizikai tapasztalatok után, amelyek közvetítője lehet egy mester (*A temetés megszervezése*), a mágus (*Az útitárs*), egy rabbi (*A vörös ara*) vagy *Az öregember*.

A szürreális megmutatkozhat angyalok, madarak vagy a metró közvetítésével (*Gitta néni*). Többen látnak kísértetet (*Az éjszakai látogató*, *Hőség*, *Történet az álmorról*), angyalokat, mint az évek óta magányos és előléptetését váró közlekedési rendőr, aki a Golden Gate hídról készül megismerni *A repülés csodálatos tudományát*. Szinte mindenki *Útközben* van fizikai vagy metafizikai értelemben. A térváltoztatók hűsevő virágok (*Üzenet*), mocsarak és burjánzó dzsungelök ölében (*A denevér vére*) hatolnak át, s van, aki rendezett parkok mentén rója a köröket városi környezetben, miközben mindegyikük hátán ott a célkereszt (*A kastély új bérője*).

A könyv három alcíme (*A titkos szerető*, *Idegen arc*, *Az öregember nevetése*) tematikus elrendezésre utal, de ez korántsem igaz. A szövegek különböző párosítási lehetőségre nyitnak teret, s ettől jelentésmezejük dinamikussá válik. Valamennyi szöveg jelentésköre átvél azon az egységen, ahová a kötetbe illesztették.

A szorosabb tematikus egységben létező történetek egyes darabjai távol (2. és 3. fejezet) kerülnek egymástól: *Az öregember*, a *Látogatók*, és *A vörös ara* a második; *Az öregember nevetése*, *Anyá és apa*, *Apa nevet*, *Körömvágás* a harmadik fejezetbe, ezek a darabok mind az élettől búcsúzó beszédképtelen öregember(ek) utolsó életszakaszát állítják a középpontba. Hol a beteg (*Látogatók*, *Körömvágás*), hol a lebénult férfi fia (*Az öregember nevetése*, *Apa nevet*), hol egy azonosíthatatlan kapcsolódású elbeszélő (*Az öregember*, *A vörös ara*) belső gondolatfolyama van kihangsúlyozva. Stílusuk egyszerre bensőséges és tárgyilagos. Ez a bravúr a külső és a belső nézőpont-, illetve az elbeszélőváltásnak köszönhető. Ez a kötet legérzékenyebb, zenei szerkesztésű mesterszólama, amely több élettörténet és probléma felé kínál leágazást.

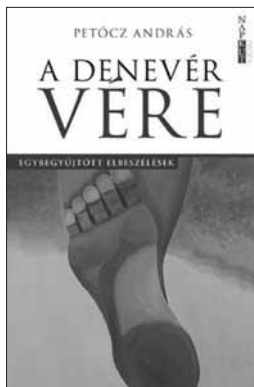
A kötet alapvetően az öregedéstről és a halálra készüléstről vall, de mindenféle pátosztól és tragi-

kus hangnemtől mentesen – *Gitta néni* és *Anyá cipője* esetében derűsen, finoman, társalgási fordulatokból szőtt humorral fűszerezve. A hervadó test tükörben és másokban való tükröztetése hívja elő az elidegenedést (*Idegen arc*) és az ön-szeretetet (*A titkos szerető*) témáit. A monotonitás (*Arcok*) és a magányosság elviselhetetlen súlya (*A szalonba, ahová járok*) sokakra ránehezül, és öngyilkossági készítéseket szül (*A repülés csodálatos tudománya*).

A felettünk köröző angyalok/madarak összekötik az öregedést, a halált, a hivatalnoklétbe vetettség és a hiábavaló csodavárás történeteit. Ugyanakkor megjelennek életvidám és kíváncsi karakterek, szép búcsúzások: *Gitta néni* kilencvenöt évesen metrón utazik át a másvilágra egy földi angyal (unokahúga) kíséretében; vagy a fia elbeszélésében szereplő nyolcvanhét éves, vitalitással teli anyát, aki, „nem tud a seggén megmaradni”, szerelmével együtt nyeli el a Duna (*Anyá cipője*). A víziók támadnak éjjel (*Éjszakai látogató*) és nappal (*A repülés csodálatos tudománya*), a szövegtestek pedig különböző pontokon kínálnak kapcsolódást.

A novellák közös motívumok (Jézus-arc, tükör, világoskék szem, hőség, rabbi) mentén rendezhető párokba, néha a cím is eligazít (*Arcok*, *Idegen arc*). A repülés boldogító és felszabadító érzését madarak jelzik (*Az útitárs*, *A vörös ara*, *A denevér vére*), vagy a mélységhez való vonzódás: „Nincs tériszonyom. *Térvonzódásom* van” – közli az *Idegen arc* narrátora. A legjobb darabok – *Az öregember* ciklus darabjai, *Gitta néni*, *Anyá cipője*, *A kis kínai* – magukba forgatják a kötet meghatározó témáit, szólamaikat, toposzait, s mindezt nagyon egyszerű, mégis poétikus kisugárzású nyelven. Petőcz líráját sűrűn átszövik a jelölt, prózáját pedig a jelöletlen intertextuális utalások (allúzió/rájátszás, palimpszeszt/felülírás). Gyakran él – egyébként kiválóan – az ismétléssel, a gondolatpárhuzammal, a természetes beszéd áradásával és az önidézéssel: „Ajánlom ezt a kötetet az Angyalnak, valamint az Öregembernek” – ezzel előző kötetei és ciklusai szereplőire utal, illetve azok visszatérését jelzi.

Gyakran járunk egzotikus tájakon (Amazonas vidéke, Kongó, Kína, India, Japán, Korea, Fülöp-szigetek, Spanyolország), és többször találjuk magunkat a párizsi Luxembourg-kertben, például a hajléktalan férfi két epizódból álló (*Johnny tanított*, *Meggazdagodásom története*) életének sorsfordulóinál, illetve *A kis kínai* lánnyal való képzeletbeli találkozás harmadik tételénél. *A kis kínai*ban sűrűsödik az

ismerős idegenségbe való beleszerelmesedés és a halállal való találkozás allegóriája, Ady Endre *Párizsban járt az Ősz* költeményéhez hasonlóan.

A kötet egyik leágazása Kafka buja növényzetel övezett *Kastélya (Üzenet)* és a hivatalnoknovellák irányába mutat. A *Sárga virág a feleségem* egy szülői kormányhivatalnok feleségének átváltozása egzotikus virágból cserepes növényre: „Gyakran nézegetem a feleségemet, titokban, az ablakon keresztül. Ott ül a teraszon, lába a lavórban, betemetve fekete földdel, sárgavirág-arcát a napfénybe tartja, és mintha mosolyogna.” Hoffmann hatása (*Az arany virágcserep*) is felismerhető a valóságsíkok egymásba csúsztatása és a nyárspolgári lét kritikája kapcsán.

Az utolsó ciklusban közéleti témákkal is találkozunk: a homoszexuálisok magányosságra ítéltségével (*Az első gólya, A macska*), a zsidóüldözés tárgyi lenyomataival, a sárga csillaggal (*Anya és apa*), illetve *Anya cipőjével*, amely ottragadt a Duna-parton. A politikai rothadásra reflektáló allegóriák (*Patkányok*) Camus *Pestisét* és József Attila *Ős patkány terjeszt kórt...* című versét juttatják eszünkbe; a *Kaméleonháború* pedig az emberek egymást irtó szelekcióját. Két novella közvetlen ihletforrása egy szurrealista és egy szecessziós festmény. Csontváry

A magányos cédrusa (A vörös ara) és Klimt *Danaéja (A brüsszeli műteremben)*. Petőcz szövegeiben megjelennek az ősi rítusok, mítoszok. A *vörös ara* Csontváry misztikus cédrusát állítja fókuszba, amely sokrétű szimbólum, és sokkal inkább behálozza a szöveget, mint *A denevér* vérvonala. Utóbbi címválasztás mellett talán a marketing szólt, a kötet valódi súlypontja *A vörös ara* (papagáj), amely az öregember – jelen esetben a rabbi – betegségét is beilleszti.

A többnyire néhány oldalas novellák történetvezetése látszólag egyszerű, nincsenek váratlan fordulatok, nincs katarzis, csak szép kiegyensúlyozott gondolatfutamok, és olyan félelmek, amelyekkel negyven és a halál között mindenki találkozik. Valójában mégis nagyon trükkös kötet született. Az „egybegyűjtött elbeszélések” elsőre különböző ciklusok darabjainak tűnnek, ám a szövegek rejtett motívumhálózata, a hangsúly- és nézőpontváltások csak az újraolvasás során mutatják meg azt a dinamikus változó mintázatot, amelyet a szövegek kölcsönhatása eredményez. Ám paradox módon a könnyed hatású szöveteknek nem tesz jót az agyonforgatás, mert nem lesz több a szín, és a nem lesz több a jelentésréteg, csak a mesterségbeli fogás.

BALÁZS GÉZA

Miklóssy Endre:

Várkonyi Nándor-olvasókönyv

Széphalom Könyvműhely, 2019

Várkonyi Nándor a nagy magányos magyar tudósok közé tartozik. Munkásságának jó részét árnyékban, a tudománytól, szellemi élettől elrekesztve, a publikálás reménye nélkül végezte. Ezért jórészt az asztalfióknak írt, valamint az utókornak, nekünk... Monumentális életműve (legalább 5000 oldal) csak az utóbbi évtizedekben vált elérhetővé Mezey Katalin és a *Széphalom Könyvműhely* jóvoltából. Előttünk tehát az életmű. Azt gondolhatnánk, hogy ezzel bekerült gondolkodásunk véráramába – elkezdik olvasni, idézni, reflektálni gondolataira –, de ez nem történt meg. Várkonyinak most sincs szerencséje. Hogy miért? Több okból. Az életmű olyan terjedelmes, hogy ma nehezen és csak kevesek futnak neki ekkora szövegmennyiségnek. Várkonyi besorolhatatlan, nem tartozik egyetlen tudományos kör-

be sem, s tudvalévő, hogy a tudományos körök főként maguknak, befelé írnak, egymást hivatkozzák, nem fogadnak be idegent. Várkonyitól korábban csak a *Sziriat oszlopainak* csonkított kiadása jelent meg, ezt azonban a tudomány elutasította, sőt dilettánsnak nevezte, mert nem a megszokott, bejárt tudományos módszereket követte. Ha ma szóba hozzuk Várkonyit az idősebb tudósgeneráció előtt, csak legyintenek: nem tudományos, nem méltó a figyelemre. Igaz, a *Sziriat* a nagyközönség kedvelte, de művelődésfilozófiai jellegű írásai már számukra is nagy falatnak bizonyulnának.

Várkonyi sorsa kicsit hasonlít Hamvas Béláéra. Az 1945 után kialakult rendszerrel egyikük sem azonosult, így inkább belső emigrációba vonultak – Hamvas raktáros lett vidéken, Várkonyi könyvtár-

BALÁZS GÉZA (1959) Budapest

ban dolgozott, szellemi rabszolgamunkából élt. Műveltségi irányaik, forrásaik, törekvéseik hasonlóak, filozofikus szépirói stílusuk is. Csakhogy Hamvas Bélát a rendszerváltozás után sikerült a köztudatba visszahozni, Várkonyit nem. Ennek oka talán Hamvas olvasmányosabb, esszéisztikusabb stílusa. Vele szemben Várkonyi adatközpontú: óriási mennyiségű, szinte enciklopédikus történeti anyagot sorakoztat fel (állítólag különleges tehetsége volt könyvek adatainak befogadására), ennek megértéséhez azonban nagyobb háttértudásra van szükség. Mindkettejüknél rokon vonásnak érzem a „teljesség” iránti olthatatlan vágyat: Hamvasnál az emberi lét, Várkonyinál az emberi evolúció és történelem megértésének programját. Várkonyi sorsa Karácsony Sándoréra is hasonlít. Várkonyi ismerte és felhasználta Karácsony, az ugyancsak „magyar” filozófus gondolatait. Karácsonyt az 1980-as évek óta (*A magyar észjárás*, Magvető, 1985) igyekeznek visszahozni a magyar szellemtörténetbe, könyveit, tanulmányait az őt követő körök (Deme Tamás szervezte Sándor Kör, valamint ugyancsak a Széphalom Könyvműhely) kiadták, de hivatkozásként csak egyes tudósok műveiben bukkan fel, értékelése, elismerése nem történt meg. Várkonyi, Hamvas és Karácsony a szellem embere volt, s valamennyien antikommunisták. Várkonyi már gyermekkorában beoltódott a marxizmus ellen. Bírálatainak lakonikus összefoglalása: „az utolsó száz év története nem egyéb a marxizmus tényekkel való cáfolatánál”.

Várkonyit valóban nehéz besorolni. Hogy mégis megkísérlem, annak az az oka, hogy a most megjelent összefoglaló kötet egy olyan sűrített összefoglalása életművének, amely értelmezést kíván. (A könyvhöz kapcsolódik Kende Katalin *Várkonyi Nándor életének és munkásságának bibliográfiája* című ötvenoldalas összeállítása, amely egy Várkonyi-kutatás, Várkonyi-filológia kiindulópontja lehet.) Várkonyi Nándort – talán ő maga se tiltakozna – elsősorban irodalmárnak, irodalomtörténésznek, művelődéstörténésznek tartom, de leginkább: művelődésfilozófusnak. Merthogy konkrét történeti, irodalmi (folklor-) adalékokból építkezik, azokat értelmezi, s ott, ahol az értelmezésben hiátusok vannak, egy nagyobb filozófiai jellegű gondolat (hipotézis) segítségével igyekszik azt teljessé tenni. Ahogy tanítványa, barátja, Weöres Sándor írja: *A teljesség felé*. Várkonyi Nándor a filológusi aprómunkából összegyűjtött adatokat egy saját nagy elméletbe igyekezett elhelyezni. A pusztán elméleti szakemberekről levelezésében vitriolosan ezt írta: „az elmélet a steril agyvelők menhelye – rágódhatnak anélkül, hogy alkotniuk kellene”. A hivatalos tudomány és Várkonyi módszerének különbsége talán

abban ragadható meg, hogy a tudomány közösségleg meghatározott és elfogadott, jól körülhatárolható területen és módszerekkel modelleket állít fel, s ezen túl nem terjeszkedik. Ha viszont valaki ezt megteszi, azt rögtön amatőrnek, dilettánsnak tartja. Várkonyi átlépi a korlátokat: a tapasztalható valóságból kiindulva a tudományból kiiktatott módszerekkel igyekszik megragadni egy más úton hozzáférhetetlen, rejtett világot, hogy teljesebb képet alkothasson az emberről. Kétségtelenül hatással volt Várkonyira Freud és Jung munkássága, valamint az általa is ismert Kerényi Károly, aki kapcsolatban is állt Junggal. Másként, Várkonyi nyomán: „valami módon ismereteink a tapasztalatot megelőzve is rokonságban állnak a világban”. Nem csoda, hogy nemcsak Freud, Jung, de Várkonyi is utal az álom jelenségére. Várkonyi munkamódszerét, megállapításait Miklóssy Endre így értékeli: „Ezek nem természettudományos megállapítások, tehát a tudomány a maga továbbfejlődése érdekében csupán a szemléleti nyitottágot használhatja belőlük. De azt is jelenti, hogy a tudomány látókörét nem szabad megkötni az éppen érvényesnek tűnő ismeretek ka- lodájában.” Ha a tudós kizárólagosan ragaszkodik előre felépített modelljéhez, ha a nyitottság elvész, akkor elérkezünk a Hamvas Béla által megnevezett tudományvalláshoz; amelynek jellemzői a mai tudományosságban tünetszerűek. Tegyük hozzá, hogy a tévedést a tudomány is elfogadja (zárt rendszerén belül): „A tudományok története valójában tévedések története” – vallja Várkonyi, Miklóssy ezzel egészíti ki: „a korrigálható tévedéseké”. Ám ebből következik, hogy a tudományok többsége nem alkalmas világmagyarázatra (és tegyük hozzá, nagyon sokszor gyakorlati kérdések megválaszolására sem, ami nem lenne baj, ha nem válna a tudomány olykor teljesen öncélúvá, hitbizománnyá, tudományvallássá). Várkonyi (Miklóssy) válasza erre: „Erre [a világmagyarázatra] csak az átfogó áttekintés, a filozófia lehet alkalmas.” Várkonyi ennek a programnak alapján tekinti át Európa morálfilozófiáját.

Miklóssy Endre könyvének műfaja: olvasókönyv, de kiegészíteném: breviárium. Breviárium e jelentésben: a tudós legfontosabb írásaiból összeválogatott, eszméit, munkásságát bemutató szemelvénygyűjtemény. Az olvasókönyv (breviárium) alapjául Várkonyi Nándor 13 könyve szolgál. Időrendben: *Az elveszett Paradicsom* (1994), *Az ötödik ember I, II, III* (1995, 1996, 1997), *Varázstudomány I, II* (1998, 2000), *Az írás és a könyv története* (2001), *Szíriat oszlopai – elsüllyedt kultúrák* (2002, ez a legteljesebb, húzás nélküli kiadás, de a szerző idéz a korábbiakból is: Magvető, 1972), *Pergő évek* (2004),

Magyar katonaköltők – Az üstökös csóvjája – Dunántúl (2006), *Egy irodalmi korszak számvetése* (2008), *Kaleidoszkóp* (2014). Végül pedig vannak idézetek-gondolatok a Napút-füzetek sorozatban megjelent Várkonyi Nándor–Horváth Árpád-levelezésből („Az elmélet a steril agyvelők menhelye”. Várkonyi Nándor és Horváth Árpád levelezése, Napút-füzetek 98, 2015).

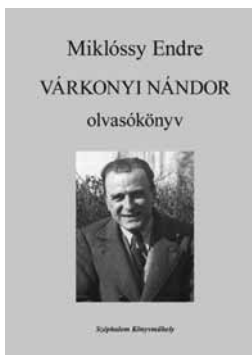
Ez utóbbi hallatlanul érdekes tudománytörténeti kiadványra külön is felhívom a figyelmet. A rendkívül termékeny ismeretterjesztő író-technikátörténész, Horváth Árpád 1961 és 1966 között levelezett Várkonyi Nándorral. Várkonyitól akkoriban semmi sem jelent meg, a háború előtti *Sziriat*ot pult alatt és aranyáron adták, Horváthnak viszont sorozatban jöttek kötetei. A technikátörténész folyamatosan érdeklődik a kibővített *Sziriat* után, közben megismerjük két kiváló értelmiségi anyagiakban szerény, de gondolatokban gazdag mindennapjait a hatvanas évek elején. Egy kiadó végre kiadná az új, bővített *Sziriat*ot, de lektor kell, s a lektorok nem ajánlják. Várkonyi Horváthot kéri meg, aki az anyagot látva nem meri vállalni, nemet mond. A levelezés, a kapcsolat ekkor félbeszakad. Mindketten megszállottan ássák-kutatják a múltat, keresik a rejtélyeket (Atlantisz mindkettejüket igen érdekli, talán mindkettőjüket Schliemann oltotta be, s úgy vélik, az emberiség kultúrája sokkal régebbi, mint sejtjük), a „hivatalos” tudomány nem vesz róluk tudomást, ezzel a helyzettel Horváth kicsit jobban tud élni, mint Várkonyi. A tudományból való kivetettség egyik oka szinte orvosi eset. Ennek kapcsán alakítja ki Várkonyi a tudományról szóló felfogását: „A tudósok, a szakemberek sokat tudnak, de egyet ritkán: írni. Íráson persze nem pusztán az előadói készséget értem, szerintem az író-tudós ott kezdődik, hogy tárgyról koncepciója van, ha alkalmi is. Ehhez nem elég az ismerethalmaz, tehetség is kell. Az igazi tudós [...] »kutat«, de nem ír; nem szállhat le a pigra maszához, ennél magasabb feladata van. Figyelmeztetek, hogy amíg sikereid lesznek, nem fognak igazán bevenni a céhbe.” A *pigra massa* jelentése: lusta, renyhe nép, Várkonyi *Az ötödik emberben* is használja. Horváth válaszlevelében hozzáteszi: „a semmit nem alkotó »steril« koponyák határvonalat húztak a »Tudomány« és a »Dilettantizmus« között”.

Az olvasókönyv célja: Várkonyi Nándor kifejtett-nem kifejtett gondolatainak, filozófiájának áttekintő rendszerben való bemutatása, értelmezése idézetekkel, magyarázatokkal. Miklóssy Endre ösz-

szegzésében, sűrítésében arra törekszik, hogy Várkonyi monumentális életművéből kiemelje az egységes, összetartó gondolatrendszert. Egy bevezető rész Várkonyiról szól: *Az időben, ahol az ember él* – főleg a *Pergő évek* alapján. Ezt három nagy gondolati egység követi: *Az időn kívül – ami volt, tehát van is*; *Az idő- és ismeretelméletünk változása*, valamint: *Vissza a mi időnkbe!* Látható, hogy a kulcsszó: az idő. Várkonyi – mai szóval – a kulturális evolúciót (az ember, a kultúra, a civilizáció evolúcióját) vázolja fel – kiindulva az állatvilágból. Ebben voltaképpen megelőlegezi a mai, modern etológiai kutatásokat. Várkonyi ezek előtt már nagy jelentőséget tulajdonított az állatok „értelmi” képességeinek. Visszatérő motívuma egy egykori harmonikus kor, az Aranykor vagy Paradicsom, amire a népek mítoszai folyamatosan utalnak. Az Aranykor vagy Paradicsom tudományosan nem határozható meg, de

mégis áruklodó, hogy elképzelése szinte minden népnél jelen van. Itt föltehetőleg egy nagyon ősi, antropológiai élmény és vágy megfogalmazásával van dolgunk. Az ősi antropológiai élmény: az ember kiszakadása az állatvilágból. Másik fontos gondolata: az emberiség történelme (kultúrája) régebbi, mint ahogy azt a történelmi emlékek mutatják. Az ugyancsak mindenhol elterjedt víz-

özön-motívumok azt sugallják, hogy egy másik nagy katasztrófa (trauma) is érte az emberiséget, amely valamiféle válaszfalat húz a régi („elsüllyedt”) és az új, már általunk is ismerhető világ közé, s egyúttal magyarázatot adnak a hirtelen felbukkanó magaskultúrákban megfigyelhető párhuzamosságokra. És itt jön be a mai (tudományos) szemmel lenézett okkultizmus és mágia. Várkonyi szerint az elveszett világ elveszett ismereteinek megismerésére, előhívására szolgálnak ezek a gyakorlatok. A tudomány által lenézett okkultizmust Várkonyi ekképp kívánja elfogadtatni: „Okkult jelenségek a természeti és lelki életnek azok a jelenségei, amiket a hivatalos tudomány még nem ismer el egyetemesen, s amelyek okai az érzékek elől rejtettek, okkultizmus pedig ezeknek a kutatása.” Vagyis ezek a jelenségek vizsgálhatók tudományos szempontból is. Érdekes kérdés innen nézve a kulturális antropológia, etnológia, folklorisztika helyzete, amelyek tárgya a néphit, néphiedelem, vagyis mai eszünkkel a „tömény” irracionális. A fölgűjtött anyagból azonban ritkán sikerül valamiféle racionális magyarázatot kihozni. Várkonyi megpróbálkozik: „Némely állapotban, minők az ájulás, az álom, a szomnambulizmus [alvajárás, holdkórosság –

B. G.], és a meghaláskor, midőn Énünk tudatos része homályba és éjszakába süllyed, felébred a Másik. [...] A telepátia, tisztánlátás, távolhallás, az asztráltest és a hasonmás kilépése mind ennek a Másiknak a nyelve. Tevékenységének hatóköré roppant mértéken túlterjed az érzékeken. Az értelem veszít általa, de a többi képesség hatalmasan megnövekszik." Nyilvánvaló, hogy ezeknek a jelenségeknek a mai tudomány legfőbb orvosi-pszichológiai magyarázatát és kezelését kísérli meg, de szóba sem kerül művelődéstörténeti beágyazása (ami a korai pszichoanalitikusoknál még alapvető volt).

Várkonyi burjánzó adathalmazai között talán a legérdekesebbek a megalit építmények, piramisok párhuzamainak felsorolásai, az egymástól „független” építkezések, technikák (kerék, gőz), csillagászati megfigyelések, naptári és írásrendszerek hasonlóságai. A tudomány ezekre többnyire azt a választ adja: véletlen egybeesések. Véletlenek bizonyára vannak, de van olyan nézet is, hogy nincsenek véletlenek (ki-ki válassza ki a felfogásának megfelelőt).

A végső, tisztán filozófiai kérdés: az emberiség halad vagy hanyatlik? Várkonyi filozófiai válaszai ott vannak a műveiben, ám a legtömörebben Horváth Árpádnak írja meg egy levélben ezzel kapcsolatos gondolatát: „*emelkedett-e az emberiség egyáltalán?* Más a haladás, más az emelkedés. A tudományok óriásit haladtak, de a rablókapitalizmus, a gengszterkommunizmus, az imperialista hódítások, a világháborúk, a diktatúrák, a népdeportálások és -irtások, a rabszolgatáborok, az atombombák stb. emelkedést jelentenek-e? Erkölcsileg és társadalmilag az emberiség soha olyan mélyre nem süllyedt, mint a 19–20. században, ezt az ellentűnetek nem törlik el, csak enyhítik.” Íme Várkonyi kifejtett kultúrpeszimizmusa 1962-ből.

Fájdalmas, de Várkonyi és a hozzá hasonló nagy magányos tudósok sohasem jutottak el azokra a tájakra, amelyeknek rejtélyét fejtegették. Mai szemmel felfoghatatlan, hogy a szorító anyagi nehézségek, a megjelenés, az elismerés teljes hiánya mégis milyen szorgalommal, alkotó kedvvel ruházta fel őket. Érdemes lenne méríteni megszenvedett, megszűrt gondolataikból.

KOLOZSI ORSOLYA

Darvasi László: Magyar sellő

Magvető, 2019

KOLOZSI ORSOLYA (1980) Budapest

A *könnymutatványosok legendája* (1999) óta megszokott lírai mondatok, a veretes, aforizmaszerű megállapítások, az emelkedett és a trágár felé mozgó beszédmódok keverése, a példázatoság, a csodák jelenléte mind jól ismert elemei Darvasi László írói univerzumának, és ezek a jól felismerhető jegyek a legutóbbi regényében, a *Magyar sellő*-ben is megjelennek, sajátos, csak az író regényeire jellemző atmoszférát hozva létre. A cselekmény egy fiktív német kisvárosban játszódik, feltehetően a romantika idején, de a tér- és időbeli távolítás ellenére nagyon is aktuális, hiszen olyan témához nyúl, amely szinte mindig időszerű: a regény ugyanis elsősorban a hatalom működését, az egyén és az elnyomó hatalom viszonyát vizsgálja. Rendkívül szép, sok szempontból szinte mesei háttér elé helyezi tárgyát, de a lényeg így is radikális és felzaklató; a szöveg ugyanis azt járja körül, milyen viselkedési módok, megküzdési stratégiák működtethetők egy diktatórikus hatalommal szemben: el lehet fo-

gadni, ki lehet szolgálni, lehet tőle rettegni, lehet menekülni előle, és szembe is lehet fordulni vele. Darvasit nem a hatalom birtokosa érdekli, sokkal inkább azok az emberek, akik alávetettjei, kiszolgálói ennek az önkényes fennhatóságnak.

A könyvben a tartomány felett korlátlan jogokkal rendelkező gróf az abszolút hatalom megtestesítője, aki hatalmát nem is igazán használja, egyszerűen csak élvezi, hogy visszaélhet vele. A kisváros és a környező falvak lakói pedig egyéni meggyőződésük és vérmérsékletük szerint reagálnak a zsarnok újabb és újabb parancsaira. Ha meglett mesterembereknek négykézlábra kell állniuk, és ugatniuk, a többség megteszi, nyilvános megaláztatásnak teszi ki magát, mert fél az esetleges retorzióktól. Ha a gróf úr alfelét kell nyalni (!), a többség azt is teljesíti, de akad olyan is, aki a nyelvét vágatja ki azért, hogy ne tudja végrehajtani a parancsot, de ne is kelljen megtagadnia azt. A különböző szereplők (Nacht, a kovács; Korn, a mészáros; Magda, a

mészáros felesége stb.) mind egy-egy epizódyszerű részt kapnak a szövegben. Egyikük sem válik főszereplővé, de történeteik kibontásának idején rövid időre ők állnak a cselekmény fókuszában. Mintha egy tabló készülne itt (ennek hátterében az állhat, hogy a szerző korábban már megjelent novellákból építette össze a regényt), és e tabló meglevenedő alakjai képviselnék a hatalmi elnyomásra adható reakciókat. Ha mégis beszélhetünk középponti szereplőről, akkor az talán az az apa-fiú páros (Jonas és Jakab), akikkel a regény nyitányában és a záró jelenetben is találkozunk. A város lakói közül azért emelkedik ki a mészégető és fia, mert láthatóan nekik van a legtöbb közük a szabadsághoz. Az idősebb férfi a város véleménye szerint bolond, s mint ilyen, részben törvényen kívüli, a hatalom számára is értelmezhetetlen, így képes viszonylag távol maradni a zsarnok hatalmától. Persze lehet, hogy amit az emberek Jonas bolondságának hisznek, az az átlagosnál nagyobb belső szabadsága és viszonylagos félelemnélkülisége. Fia, Jakab öröklí tőle ezt a látásmódot, és ő az egyetlen szereplő, aki képes kapcsolatba kerülni az elszőkött sellővel, s így szembenemenni a gróf akaratával. Az apa bukása a regény első lapjaitól kezdve szükségszerűnek tűnik, a kötet végén váratlanul mégis „újjászületik”, halvány reményt ébresztve azzal kapcsolatban, hogy a hatalommal talán mégiscsak szembe lehet szállni. De kik tartják fenn, alapozzák meg ezt az egyszemélyes hatalmat? A regényben ritkán felbukkanó, többnyire csak parancsaival jelen lévő gróf hatalmát egyrészt a költői lelkű tortúramester, Jeremiás Mozart kínzásai alapozzák meg, másrészt az, hogy a gróf folyamatosan követ dobáltat uradalma lakóira. A ködbobálás kiszámíthatatlansága és értelmetlensége alkalmas arra, hogy folyamatos félelmet ébresszen az emberekben: „Van haszna nyilván. Van foganatja. Hogy ők, Jakab és az apja féljenek? Nyilván az is. Hogy bizonytalanok legyenek, tétováság és tanácstalanság törjön rájuk egy-egy megszokott utcában, a téren a sellő szobránál, egy ösvényen, hol pedig régen oly magától értetődően közlekedtek? Úgy bizony...”

A címben megjelenő sellő a kötet legfontosabb motívuma, amely szintén a hatalom és az alávetettség témaköréhez, a regény legfontosabb kérdésköréhez kapcsolódik. A gróf Magyarországról, „arról a vad, különös tájékról” egy mesebeli lényt, egy sellőt hozat magának: „A sellő olyan lény, hogy félig igazi nőből van megteremtve, a másik fele hal, viszont

nincsen arca, emberi szemmel nem látható, mert olyan arc az, hogy egy átlagos emberi pillantásnak nem tárja föl magát, viszont a dala és csengő-bongó beszéde igéz, sőt el is varázsol.”

Ez a varázsos és megfoghatatlan élőlény azonban már a tartomány határában megszökik, és bár hónapokon át megszállottan keresik, sohasem találják meg, így nem kerül a gróf fennhatósága alá. Az arctalan nőalak talán éppen definiálhatatlansága és arctalansága miatt képes a szökésre, amely miatt a szabadság különös, torz szimbólumává válik. Ő az egyetlen lény, aki nem kerül hatalmi viszonyba a gróffal, hiszen kisiklik a

kezei közül. A védőborító grafikáján lanttal a kezében ábrázolt sellőt persze nem nehéz a költészet, általánosabban a művészet metaforájaként értelmezni, s így a művészetet a hatalommal való szembeszállás vagy a hatalmi viszonyok elkerülésére alkalmas eszköznek, tevékenységnek tekinteni.

A sellő motívumának erős beágyazottságát tovább erősíti az egyik mottó, Heinrich von Kleist *Vízilények, szirének* című szövegéből, és ezzel együtt a német romantika nagy szerzőjéhez is köti a regényt, nem véletlenül, hiszen Kleist munkásságával sok szempontból összekapcsolható a legújabb Darvasi-szöveg. A hasonló nyelvi megoldások, valamint a hatalom és egyén viszonyának ábrázolása rokonítják a két írói világot. Kleist egyik legismertebb műve, a *Kohlhaas Mihály* című elbeszélés azonnal adódik mint vonatkozási pont. Bár míg a német szerző szövegében egyetlen, átlagon felüli igazságérzettel rendelkező ember kerül szembe a hatalommal, addig a *Magyar sellő* lapjain többféle viszonyulási módot találunk, és az igazságszeretet helyett a túlélés játssza a főszerepet. Mégis, a lényeg a hatalomnak való kiszolgáltatottság, az a kiszámíthatatlanság és kiismerhetetlenség, amelyből a hatalom az erejét nyeri, s amellyel szemben az ember tehetetlen. Mottóként Kleist mellett Örkény István *Tóték* című kisregényéből áll részlet, és közismert, hogy ebben a műben is az értelmetlen és követhetetlen hatalommal szembeni védtelenség a téma, ráadásul groteszk alapminősége és a tragikomikusan abszurd jelenetek sokasága miatt is rokonítható a *Magyar sellő*vel. Darvasi László az eddigi történelmi(nek álcázott) regényei sorába szépen illeszkedő szöveget írt, amelyben megtartotta a fikció és a valóság közötti átjárhatóság sajátos, csodás elemeit, és ahogyan az eddigi regényeiben, most is nagy tétet bízott a nyelvvel, amelynek erejében továbbra sem kételkedik: „Az ember egyik

legnagyobb találmánya a *kerék*, a *piszkafa* és a *kötelességtudat mellett*, hogy szavakkal szólhat a másikhöz, a szavait megválogathatja, színezheti, forgathatja, párosíthatja, rendezheti, röptetheti, vagy mint a magokat, elvetheti.” Nem hatalmas terjedelmű, mégis nagy erejű könyv a *Magyar sellő*, amely

ha csak halvány reményként is, de elveti az olvasóban azt a hitet, hogy talán mégiscsak ki lehet siklani a hatalom karmaiból; és nemcsak a sellőknek, de a Jonas mestereknek is. A síkos vízilényeknek talán könnyebb, de a szárazföldi embereknek sem lehetetlen.

FEKETE J. JÓZSEF (1957) Zombor

FEKETE J. JÓZSEF

György Attila: *Bestiarum sicularum*

Kárpát-medencei Tehetséggondozó Nonprofit Kft., 2019

A kötetnek volt előzménye, noha nem találunk benne utalást arra, hogy második vagy bővített kiadás lenne. Nem árt tudni, hogy ugyanezzel a címmel 2013-ban a kolozsvári Sétatér Kulturális Egyesület jelentette meg György Attila könyvét, akkor Könczey Elemér rajzaival, 80 oldalon. Hogy a mostani kiadványnak – Csillag István illusztrációival – ezzel szemben 144 oldala van, nem mond semmit, az viszont már igen, hogy az előző bestiárium 24 szócikke 29-re bővült.

György Attila a *Bestiarum sicularum. Transzilvánlakok. Avagy azon székely lények jegyzéke, amelyek vagy valamik, vagy mennek valahová* kötetében huszonkilenc székely állatot ír le. Hát kérem, az állat ezen a helyen igencsak tág gyűjtőfogalomként értendő, ugyanis a szerző bestiáriumban több az emberi tulajdonság, a jellemkép, a szólás, a képzelt lény, mint a valós állat. Viszont ha állatról esik szó a rövid följegyzések valamelyikében, az bizony kiharcolta helyét a többiek között, ilyen például a medve, amely semmi esetre sem játék. Miként az asszony nem ember, a sör nem ital a székely mondásban. György Attila megnyugtatta olvasóját, hogy ez a két utóbbi állítás nem állja meg a helyét, túloz a székely képzelőerő meg a nyelv, amelyben az ember kizárólag férfit jelent, viszont az első megállapítást illik komolyan venni. Az *Ursus ursus nonludens* a székely világ olyan tartozéka, mint a szilvapálinka és a szalonna, és olykor kinyuvasztja a derék székelyt, ami fordított módon is elő szokott fordulni, de akkor sem játékból és nem ellenségeskedésből, hanem az ellenfél iránti szembeszegülésből. Vagy a medve eszi meg a székelyt, vagy a székely a medvét, ami gyakoribb eset, és persze az étellel se játszik komoly ember.

A nemjátékos medve, miként György Attila képzetszüleményeinek szinte mindegyike, alakváltó teremtmény, leginkább ember alakú verzióban is előfordul: „A székely nemjátékos medve megtalálható este tizenegy után a helyi kocsmákban is, ilyenkor rendszerint kiszolgált jégkorongosnak vagy fehér galléros maffiózónak álcázza magát, aki szelíd ismerkedésként megkérdezi a gyanútlan turistától: »Há' tekenyőt a belednek hoztál-e?« És ilyenkor jó, ha hozott, mert hogy kiontják, az biztos. Mondom: ez nem a játékos medve.”

Lakhelyüket tekintve a székely bestiáriumba (a műfaj megnevezése *bestiarum*ként és *bestiarium*ként egyaránt közszájon forog) felvett teremtmények meglepő gyakorisággal fordulnak elő kocsma és egyéb lajbitépők, becsületsüllyesztők táján, de nem ritkák a családi fészekben, a lakás zugaiban, és egyáltalán: a székely ember nyelvén. Vagy szájában, ahonnét neve kimondatik, a bestia megidéztetik.

A nyelv, a beszéd ugyanis az, ami előhívja az idézés nélkül tétlenségre kárhoztatott teremtményeket lappangásuk odújából.

A nyelv, hiszen valós léttérük a nyelv, nem pedig a képzelet. E tekintetben távolodik el György Attila könyve korunk talán legnépszerűbb bestiáriumától, Jorge Luis Borges *A képzelt lények* könyvétől, Láng Zsolt méltán becsült *Bestiarium Transsilvaniae* trilógiájától pedig abban, hogy epikus keret helyett lexikonokra jellemző szócikkeket alkot kedvenc alakjairól. Két dologban viszont messze jár az enciklopédikus fegyelemtől: minden sorában személyesen is jelen van, vagy mint alanyi költő, vagy első személyű elbeszélő, illetve ahol lehet, anekdotákat, szólásokat illeszt be a szócikkekbe, és ha egy har-

madik tényezőről is beszélhetünk, ismeretterjesztő szándékát a szórakoztatás vagy egyenesen a röhgötetés igénye táplálja.

György Attila eleve a nyelvből bontja ki az éjszaka homályát, kocsmák és urbánus terek közösségi helyeit, a közbeszéd zugait benépesítő teremtmények képét, élesen elkülönítve azok leírását a folkloristák, néprajzkutatók, humán antropológusok definícióitól, jelezvén, hogy bestiáriuma irodalom, nem pedig tudomány. Viszont a nyelvészet, etnográfia és antropológia kapcsolódása mentén megjelenik Sántha Attila neve, mint olyan szakértőé, akit a székelységet foglalkoztató témakörökben bátran és eredménnyel kérdezhet e *Bestiárumon* fellelkesült olvasó.

A névadás egyébként káprázatos ebben a könyvben, a fajok megnevezése a *Bubo Bubo Cuprophenistól*, vagyis a rézf@szú bagolytól a *Clades saggitis disgustibusig*, avagy a miacsemeristenyiláig terjed, közben olyan remekkel, mint a *Felis bibaculus hungarosciculus* (szeszmacska), *Ranae hamoensis (non gonorrhoeica)* (kankós béka), *Meretricula pitzipoantis balcanicus* (picipanka), *Maritus contendo seclericus* (székely mintaférj) stb. Bár az edzett görény (*Mustela putorius durus*) vagy a partianimál (*Animalus oblactementumis*) se kutya, márpedig azért, mert közülük sincs a kutyanemzetséghez.

A nyelvből teremtett lények – képzeletbeliek, valóságok és allegorikusak – őseleme és léte-re természetesen a nyelv, ami György Attila bölcsője is. Ott mozog a székelyek nyelvjárásában, de nem forgatja föl annak mélyrétegeit, hanem a mai köznyelvhez idomult ejtési alakzatokat használ, csupán jelezvén a nyelvhasználat elkülönülését az anyaországi irodalmi nyelvtől, néhol nyomtatékosítva, hogy a megértéshez inkább más szót kellene alkalmazni, ugyanakkor ezzel az archaizáló, tájnyelvi ejtést megőrző nyelvet az internet és mobiltelefonia hozta nyelvi találmányokkal, a fonetikus ejtést követő írásmóddal, saját neologizmusokkal stb. elegyíti. Ennélfogva a különböző roszomák, rekegők, részeges disznyók, székely szekérutánfutók, nádi bikák, nagyorrú bolhák, fába szorult férgesek egyszerre a múlt és a jelen vitális lényeként jelennek meg a rövid, frappáns és szellemes írásokban.

György Attila könyvét nagyon lehet szeretni, mint számos más, Székelyföldön született szerzőét, akik sajátos humorral vállalják magukat. Írásában viszont benne van Trianon, a környezetet körülvevő többségi nép, saját nemzeti mivoltának elemző, szerető és önironikus, tehát kritikus elfogadása.

Az edzett görény és társai nem csupán egy vékonyka könyv keménytablái közé szorítva élnek, és nem csupán Csík, Gyergyó, a Kászonok, a Székelyföld teremtményei, hanem a magyar végeken mindenütt találkozunk velük. A székelyek talán kissé indulatosabban viselkednek, ha valamelyik bestiával szemben megfelelő eszköznek mutatkozik a székely lázmérő (a bicska), de a magukban lakó bestia kordában tartására is van eszközük. Megmindezek kibeszélésére is.

A Székelyföld irodalmát csupán kóstolgatva ismerem, ebből eredően úgy vélem, György Attila székely lény-panoptikuma hecc közben fogant, mert ki ne évdne el a rézf@szú bagoly képzelet fölött, amiről mellesleg éppen a kötetben név szerint is említett Sántha Attilától olvastam elképesztően alapos antropológiai-nyelvészeti tanulmányt, kit ne ihletnének meg a népcsoportra jellemző emberi karakterek. Az már más székely csavar, hogy mindezt a humor és ironia révén teszi olvasója elé, ami bizony nem kevés bátorságra utal.

Hát, hogy a nekifutásból olyan gyűjtemény kerekedett, hogy a Kárpát-medence magyarjai zokogva vihoghatnak rajta, talán az isteni sugallat, a fejezeteket felütő formula – „ne tud meg, mi az!” – folyománya, hiszen tudjuk, „mi az”.

A gyűjtemény első változatának olvasása során bizakodtam, hogy György Attila folytatja a káprázatos székely fauna rendszertani leírását. Most úgy tűnik, elveszett a kezdeti lendület, a frissesség, fölhígult a szellemesség, az általánosíthatóság lehetősége elveszik az időszerűségek fölemlegetése során. A kötetet záró fejezet, a *Canis canis duo-caudatus penibilis*, vagyis villásfarkú eb (kétfarkú kutya) például alig több egy sekélyesre sikeredett gúnyiratnál, de a magyar kémgólya esete se érdemel többet egy röpké glosszájánál.

PATAKI GÁBOR (1955) Budapest

PATAKI GÁBOR

Novotny Tihamér: Kor-szak-ok – Eöry Emil 80

Érd Megyei Jogú Város Önkormányzata, 2019

„Lettem emberféle, aztán tanulóféle, munkásféle, tanárféle, művészféle, talán leszek szellemféle” – ezzel indítja Eöry Emil önéletrajzi összefoglalását, ezzel is jelezve életének, pályájának, művészetének a szokásos ívektől eltérő, a trendekhez kevésbé igazodó jellegét. S valóban, az egzisztenciális nehézségekkel dúsított hosszú útkeresés, önképzés, a késői művészpályára kerülés, a centrumhoz látszólag közel, de mégis viszonylagos elszigeteltségben múló évtizedek amúgy se kedveztek volna a gyors és zajos sikereknek. De pályája és művészete atipikussá, különlegessé válásában a legfontosabb tényező talán Eöry Emil alkata s az alkotásról vallott felfogása. Az autodidakta módon pályára kerülő alkotók többségével ellentétben ugyanis, akik egy-egy nagy előd, példakép, irányzat vagy gondolatkör ígézetében gyorsan kialakítják stílusukat, hangütésüket, amelyet aztán majd csak finomítanak a továbbiakban, Eöry nem hajlandó végleg lehorgonyozni ilyen kikötőkben. Megkockáztatom a feltevést: ha annak idején bejut a „kisképzőbe”, majd felveszik a főiskolára, lehet, sőt biztos, hogy könnyebb, sikeresebb lett volna művészi útja, de szinte biztos, hogy nem hoz létre ennyire változatos, sokszínű életművet.

A nyolcvanéves korában is lankadatlan munkakedvvel dolgozó művész ugyanis igazi próteuszi alak, hozzá képest a hat-hét különböző festői korszakot produkáló, szobrokat, kerámiákat készítő példakép, Picasso is szűkített skálán mozog. Nem lehetett egyetlen meghatározó mestere az akadémián, keresett hát magának több tucatnyit a modern művészet történetében. Nagyfokú nyitottsággal, empátiával válogatott belőlük, s ami megérintette, amit továbbgondolásra alkalmasnak érzett, az meg is jelent sorozataiban, ciklusaiban, ahogy írja: „újabb és újabb ajtók nyíltak meg előttem, de sohase csukódtak be mögöttem”.

Ez a formai és tartalmi gazdagság, az alkotói kíváncsiság, az új inspirációk folyamatos keresése hozta létre ezt az üdítően tarka életművet, jóllehet ennek fejében le kellett mondania arról a névjegy-

szerű hangról, amelyet bizony általában elvár a művészeti-szakmai közélet, amelyet elvárnak az esetleges gyűjtők. A karrier szempontjából komoly hátrányokkal járhatott mindez, de Eöry valószínűleg alkatilag predesztinálva volt erre a feladatra. S ahogy például Gyarmathy Tihamér évtizedeken át egy térrács-szerkezetet nagy leleménnyel variáló festésétökéletes természetességgel egészíti ki, ellenpontosza Lossonczy Tamás szertelenül változatos munkássága, ugyanúgy Eöry sokoldalú műseregletének is ott a helye az „egynyelvű” művészek sokasága mellett.

Hozzá kell tennem, hogy az ilyen nehezen definiálható, akár kiszámíthatatlannak is nevezhető életműveket a művészettörténészek és a kritikusok se igazán szeretik, többet kell nyüglődni a nem egykönnyen besorolható alkotásokkal. Ezért mindenképpen kiemelendő,

hogy a művésznak most szerencséje volt: Novotny Tihamér személyében nem csupán empátikus értelmezőt talált, de olyan művészeti író, aki egyrészt nem idegenkedik az ilyen kihívásoktól, másfelől eleve fontosnak tartja a félárnyékban levő, kellő figyelemre nem méltatott életművek elemzését.

A monográfia szerzője a szinte egyetlenként kínálkozó lehetőséget választotta a szerteágazó életmű szétszalazására. A pálya rövid felvázolása után tizenkét (hat festészeti és hat szobrászati) stílári és tematikus alapon rendszerezett halmazra bontja fel az életművet. Ha szükségesnek látja, ezen belül tovább csoportosít, majd néhány jellemző művet kiválasztva, azok formai sajátosságai mellett gondolati ívüket is elemelve igazítja el az olvasót az életmű ágas-bogas tekervényeiben. Az elemzések nyelvezete pontos, néha érzelmekkel is telítődő, a befogadás megkönnyítését jól kiválasztott verses és esztétikai, teológiai idézetek segítik. S mint minden, a témája iránt elkötelezett, érzékeny szerző, nem hagyja homályban önnönmagát sem, mondatai között jól érzékelhető a transzcendens értékek felé való mind határozottabb fordulá-

sa s a múlt évtizedek során felerősödő kultúr-
pesszimizmusa.

Mindez indokolt is lehet, bár jómagam Eöry Emil esetében – e könyvből kikövetkeztethetően – teremőereje és variabilitása okán mégiscsak az életmű sugározta optimizmust hangsúlyoznám egy árnyalattal jobban. Mindenesetre Novotny Tihamér pontosan mutat rá az oeuvre-nek a sokféleség mögött megbúvó sajátosságaira, így a szürke szín megkülönböztetett használatára és mindenekelőtt a tömörítésre, az ikonikus, emblemikus jegyek alkalmazására való hajlamra. Arra például, ahogy a művész önarcképét végül is egy háromszögű ovális formává redukálja, mondhatni, dupla fenekűen, hiszen a művészettörténetben jártasabbaknak rögtön felidézve Malevics szakállas parasztembereit

is, s azokat aztán különböző paradox, emblemikus szituációkba helyezze el. Ugyanez a fokozott gondolatiságra épülő tömörségre, csattanós, de felfejt-
hető képrejtvényekre, egymástól elválaszthatatlan dualitások alkalmazására épülő metódus jellemzi szobrainak nagy többségét is. E lecsupaszított képi és szobrászi világ megteremtéséhez játékoság, leleményesség is szükségeltetik, s a művész szerencsére el van látva eme adományokkal is.

Mert ugyan lehet, hogy mint írja, „elveszett a művészet labirintusában”, de éppen ez az örökös bolyongás adott lehetőséget alkotásainak, formanyelvének változatosságára, s most, Novotny Tihamér személyében akadt egy Thézeusza is, aki érzékeny elemzéseivel felgombolyította számunkra Ariadné fonalát.

SÁROSI ISTVÁN

Bartusz-Dobosi László: lélekszakadtak – téboly az irodalomban

Kronosz, 2018

Rendhagyó könyv, mert távoli tudományterületeket hoz merészen össze, s műfajilag is az, mert két különböző műfaj ötvözete tárul az olvasó elé, amely orvosi szemmel színvonalas pszichiátriai szak-
könyv, irodalmároknak pedig érdekes válogatás és tanulmány.

A témaválasztás aktualitásával a könyv elején szembesül az olvasó: „mintha egyetlen nagy elme-
gyógyintézet lenne a világirodalom”. J. Cocteau a költészetre vonatkozóan ennél még konkrétabban fogalmaz: „A költészet állandó magasfeszültség, megszállottság, rettenetes magányosság, átkos örökség, a *lélek betegsége*.”

Bartusz-Dobosi László művét hosszú és alapos kutatómunka előzte meg: egyrészt a prózai és költői művek összegyűjtése, az alkotók kóréletrajzi és pszichiátriai státusának felmérése, végül annak a rendezőelvnek a kidolgozása, amelynek mentén az egyes kórtörténet-csoportosítások létrejöttek, a vizsgált szerzők az adott pszichiátriai kategóriákba bekerültek. Az elmebetegségek többféle felosztását ismerjük, Bartusz-Dobosi a magyar szakírók irányelveit alkalmazza, erre a vonalra épít, ebbe szövi egyéni módosításait, hitelesen szolgálva a határo-

zott és végig következetes írói szándékot. Számos, alkotóművészekkel kapcsolatos pszichiátriai esettanulmány jelent már meg Magyarországon, például a két aktív pszichiáter, Jádi és Stark által írt József Attila-kórtörténeti rajz. Ez a könyv tovább bővíti azokat, közel tökéletes rálátást nyújtva a pszichiátriai betegségek széles spektrumú tárházára, és átfogó képet festve az író-költő zsenik, istenáldotta tehetségek jelentős számú társaságának lelki deficienciájáról, patológiás érzelmi, motivációs és viselkedési formáiról, pszichés, akár pszichotikus aberrációiról.

A bevezetőt követő hosszú fejezet részletesen elemzi a „normáltság” kérdését, a fejezetcím azonban ennél egyértelműbben fogalmaz: „normálisan a *nem normálisról*”. Találkozhatunk Karinthy-, Kosztolányi-, Füst Milán-, Márai-, O'Neill-, Steinbeck-, Thomas Mann-hivatkozásokkal és -idézetekkel, nagyszerűen bemutatott figurákkal, körleírásokkal, mint például G. Duhamel *Salavinjának* esetében: „Mintha énjének tudatos része nem lenne képes hatni az öntudatlan énjére, s ilyen módon mintha nem is az ő akarata érvényesülne, sőt, mintha nem is ő cselekedne, hanem valami megmagyarázhatat-

SÁROSI ISTVÁN (1951) Pécs

lan belső erő.” Török Sándor máshogy értelmez, máshogy fogalmaz: „A bolondok szépek, ők túl vannak némely titkokon, miket pecséttel zár le a száraz ész előttünk és sűrű fátylakba von... Ők játékosak... bátor lázadók, szabad forradalmárok, ők ordítják, amit te suttogni sem mersz.”

Az író ezután három fő csoportba osztva elemzi a különböző pszichotikus kórállapotokban szenvedő (sok esetben abszolút nem *szenvedő*) művészeket, legyenek azok a közismertség csúcsán lévő írók, költők vagy az alig ismertség perifériáján lebegő szellemi alkotók. A felosztást orvos-szakmai indokok támasztják alá, ugyanis a köznyelvben egyszerűen tébolyoknak nevezett elmebetegségek jelentősen különböznek egymástól: a szerzettség, illetve a genetikai „előzmény” alapján, a klinikai kép megjelenése, fejlődése, véglegességé (irreverzibilissé) válása szempontjából, az irányultság és megnyilvánulás terén. Nem utolsó az ön- és közveszélyesség kérdése, s persze a befolyásolhatóság, kezelhetőség, gyógyíthatóság terén is jelentősek a különbségek.

Az első csoportban a primer, azaz endogén (belső) eredetű pszichózissal találkozunk, diagnosztizált „major” elmebetegekkel („a szkizofrénia különféle válfajai, valamint mániás-depressziós elmebántalmak, az oligofrénia és a különféle pszichopátiás betegségek”) és írásaikkal. Már a nevek felsorolása is megrázó: József Attila, M. J. Ward, Gogol, Dosztojevskij, W. Styron, V. Woolf, E. Dickinson, F. S. Fitzgerald, Sz. Jeszenyin, Karinthy G., sőt pszichiátriai szakvélemény szerint Ady Endrén is egyértelműen felfedezhetőek voltak szkizoid vonások.

A második csoportba a szerző azokat az alkotókat sorolta, akiknek elmebetegsége „reaktív”, szerzett típusú, azaz másodlagos, valamely elsődleges hatás (fizikai vagy lelki, fertőző betegségek, toxikus szövődmények) következtében fellépő tudatborulás: „Ezek megváltozott indulati, értelmi, érzelmi világot alakítanak ki a betegekben, akik ezek

nek a hatására nem a megszokott formában reagálnak az őket ért hatásokra, a külvilág eseményeire. Súlyos magatartászavarokkal, viselkedéstorzulásokkal jár együtt.” Idetartoznak az idegrendszer szervi megbetegedéseivel társuló elmebajok, továbbá a paranoia, a számtalan formában megjelenő neurózisok, valamint a delírium is. A tanulmányozott alkotók közül kiemelendő a tragikus sorsú polihisztor, Csáth Géza, F. Nietzsche, C. Lamb, J. J. Rousseau, G. de Maupassant, valamint ide sorolható Juhász Gyula is, aki Czeizel E. szerint „nem őrállt, nem épül le szellemileg, viszont állandó önvizsgálata az amúgy is túlérzékeny embert téveszmékbe kergeti”.

A harmadik csoportba azon művészek kerültek (a *mesterséges mennyországok* fejezetcímmel), akiknél a lelki aberráció megint csak „következményes”, de akiknél a patológiás torzulás (fajuljon akár a tényleges elmebetegség súlyosságáig) mesterséges gerjesztésű, azaz az alkoholtól kezdve a legkomolyabb stimulálószerrel és drogokkal magyarázható, „hogya kitágítsák a szellemi horizontot”: T. de Quincey, J. Keats, E. A. Poe, G. Byron, E. T. A. Hoffmann, C. Baudelaire: „Az ember nagyságát bizonyítja, hogy mérhetetlenül sóvárog minden olyan, akár ártalmatlan, akár veszedelmes anyag után, amely személyiségét felfokozza. Szakadatlanul arra törekszik, hogy reményeit felizzítsa, és a végtelen felé emelkedjék”; és a már említett pszichiáter, író, zenekritikus, dr. Brenner József, nem kihagyva a sorból irodalmunk üstökös ígéretű tehetségét, Hajnóczy Pétert sem.

Közhely az új témájú művek kapcsán a kritikai szlogen: „hiánypótló művet” tarthatunk kezünkben. Ezúttal is egy olyan interdiszciplináris alkotásról van szó, amelyet nevezhetünk műfajteremtő erejűnek, s amely tudományos megközelítéssel és precizitással, közérthető fogalmazással kerül az érdeklődők kezébe.

KARÁCSONY SZILVIA

Szülőföldem

Kortárs Folyóirat Kiadói Kft., 2019

A Kortárs szerkesztősége 2016–2018 között a folyóirat harminckét szerzőjét kérte fel, hogy egy-egy esszében fogalmazza meg, mit jelent számára a szülőföld, hogyan és miként definiálja ezt a valójá-

ban igen nehezen megfogható élménykört. Izgalmas a vállalás, hiszen ez egy olyan intim téma, amelynek megfogalmazása során a szerzők akár önkéntelenül is bizalmas információkat árulnak el

saját legbelsőbb valójukról, miközben feltárják talán még önmaguk előtt is, hogy voltaképpen honnan is indultak, milyen kezdeti meghatározó élményeik voltak.

A kötetben a harminckét ragyogó esszé időrendben követi egymást, a legkorábban született szerzők írásai felől halad a legfiatalabbak szülőföld-élményei felé. Az elkészült művek időről időre jelentek korábban a Kortárs hasábjain, azonban így, egy könyvbe foglalva új élményt nyújtanak az olvasónak. A kiadvány az olvasás szabadságának azt a lehetőségét is megadja, hogy nem szükséges szigorúan az elejétől a vége felé haladni, olvashatjuk akár tetszőleges sorrendben is, sőt, némely írást ki-, illetve félbehagyva, ugyanis a szövegek egymástól független, szuverén egységek.

A szülőföld közel azonos gondolati láncokat ébresztett az írókban, rendre visszatér a gyermekkor, a föld, a nyelv, az identitás és az elszakadás gondolata. Az esszék rávilágítanak, hogy mennyire más közegből érkezünk, és mégis milyen hasonlóak életútjaink. Megmutatja, hogy az a bizonyos „mi lett volna, ha” kérdés mindenki fejében ott motoszkál sorsunk nagy és meghatározó kérdéseit vizsgálva. A hasonló témakör azonban rengeteg eltérő gondolatot is szül, amelyek csak úgy rajzolódnak ki igazán, ha az olvasó a kötet valamennyi írását elolvasta. Az ellentétek között a tradicionális férfi–női nézőpont mellett megjelenik a magyarság és nemzetiség kérdése, a kulturális különbözőségek, a vallás és annak tagadása, időskori és fiatalkori emlékek, stb. A leginkább megfigyelhető szembenállás például a tágas terekkel és széles környezeti ismeretekkel rendelkező vidéki memoárokkal szemben, hogy a városi gyermekek fentről tekintenek le az urbánus tájra, amelyben az első önállóság gondolatát az egyedüli vásárlás és a vilamosvonalak kiismerése jelenti.

A szülőföld témakörének boncolgatása itt már kitágul, nemcsak egy konkrét fizikai helyszínhez kötődik, hanem szorosan összeforr a gyermekkorral, a gyermeki élményekkel, később esetleg a saját család alapításával, és persze a nyelvvel is (számos esetben a család gondolatához a magyartól eltérő nyelvi élmények is kapcsolódnak). Ezek a történetek tökéletes lenyomatai a jelennek, bemutatják, hogy a szerzők az adott életkorukban miként vélekedtek arról a bizonyos origóponttól, ahonnan elindultak, de magukban rejtik a majdani újragondolás lehetőségét is.

Figyelemre méltó, hogy mely író honnantól emlékezik, honnantól számítja az origópontot szemé-

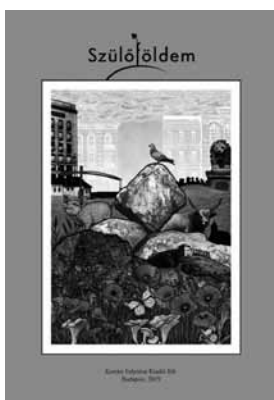
lyiségében. Van, aki olyan dolgokat tart saját emlékezte részesének, amelynek nem lehetett emlékező résztvevője, tehát a kórházból, a születéstörténettől számítja szülőföldjének történetét, de van, aki csak az első öntudatra ébredéstől, az első gyermek-kori élménytől. A kiadvány hűen reprezentálja, hogy az igazi szülőföld voltaképpen emlékeinkben él tovább. Annak földi lenyomatai manapság már nem feltétlen úgy néznek ki, ahogy egykoron. Ahogy idő-sődünk, úgy érzékeljük egyre inkább az időt, amelynek vasfoga bizony nyomot hagy testünkön, a város-on, a falvakon, az utcákon, a tárgyakon. A történetekben felvonultatott számtalan különböző generáció

tárgyai különböző időkből származnak, amelyekhez közös, ugyanakkor mégis más nosztalgikus hangulat és érzelmek fűződnek. A nagyszülők tárgyainak titkait az unokák réveteg tekintettel próbálják megfejteni, miközben hamarosan az ő eszközeik jutnak ugyanerre a sorsra. A fizikai számbavétel során meglevenednek családi történetek, ifjúkori hiedelmek, a gyermekkor zsigeri történetei, amelyeket felnőttként is nehéz levetkőzni. A kötet tehát ezt

mutatja be: mik vagyunk mi, esendő és mulandó emberek igazán, milyen apróságokból és elbeszélésekből épülünk fel.

A könyvnek köszönhetően az olvasó igazán elmélyedhet egy olyan témában, amely minden ember sajátja, azonban amelyről alapvetően ritkán gondolkozunk el behatóan. Olvasása közben rengeteg kérdés vetődik fel: Vajon ugyanígy látják-e a szülőföldem a kortársaim, a velem egy helyen nevelkedettek? Más mire emlékszik? Hol van az ott-hon? Mit jelent a szülőföld? És mik annak határai? A sor még hosszasan folytatható. Igazi izgalmat ad továbbá, hogy nemcsak azt érdekes olvasni, hogy mennyire másképp tudnak egy témát körüljárni az eltérő szociális és érzelmi körből érkező emberek, hanem hogy mi, eltérő kulturális és társadalmi közegből érkező olvasók mennyi különböző kérdést tudunk intézni ugyanazokhoz a szövegekhez. A kiadvány sokféleségét testesíti meg Tóth Pitya István képzőművész borítója és az esszék elejére alkotott képek is, amelyek az írások kiemelkedő motívumait vegyítik egybe.

A kötet olvasása kapcsán azt kívántam, bár csak a magyar irodalmi kánon régi nagy szerzőitől is olvashatnánk, hogy miként vélekedtek szülőföld-jükről, egyáltalán mit gondoltak annak, miket tartottak fontos sarokpontoknak életükben. Minden-esetre itt most kortárs alkotóink megrendítő és

rendkívül személyes emlékeit, összegzéseit, szociografikus és kultúrtörténeti leírásait olvashatjuk, amely izgalmas barangolást ígér a magyar irodalom 21. századi tengerében.

Végezetül pedig érdemes felsorolni a harminkét szerző nevét: András Sándor, Ács Margit, Vasy Géza, Szűcs Endre, Monostori Imre, Kovács István, Márkus Béla, Marno János, Ambrus Lajos,

Tóth Erzsébet, Markó Béla, Orosz István, Finta Éva, Géczi János, Zalán Tibor, Sajó László, Dobozi Eszter, Száraz Miklós György, Kontra Ferenc, Pécsi Györgyi, Jenei Gyula, Vörös István, Thimár Attila, Lövétei Lázár László, L. Simon László, Acsai Roland, Haklik Norbert, Tóbiás Krisztián, Farkas Wellmann Éva, Pál Dániel Levente, Falusi Márton és Pion István.

HENDI PÉTER (1943) Genf – Budapest

HENDI PÉTER

Lukáts János: Szerelmem, Kelet-Berlin

Hungarovox, 2019

A *Szerelmem, Kelet-Berlin* szerzője aligha lepődik meg azon, ha néhány olvasójának figyelme a mű címe és első mondatának elolvasása között elkalandozik kicsit a kezében tartott könyv tárgyától. Ennek oka Alain Resnais Cannes-ban 1959-ben bemutatott *Szerelmem, Hirosima* című filmje. Mi a kapcsolat Kelet-Berlin és Hirosima között? Van bennük valami közös? Talán az az áthatolhatatlan fal, amely a jó szándékú látogatót elválasztja a tragédiától megélt, annak következményeit évtizedek múltán is mindennap viselő „bennszülöttektől”. Semmit nem láttál Hirosimából, mondja újra meg újra, talán vigaszként a film elején két, egymást simogató meztelen test egyike a másikkal – a japán építész a francia színésznőnek, aki egy háborúellenes reklámfilm forgatására utazott Hirosimába.

Lukáts János 1981-ben a legvidámabb barakkból érkezett a legfegyvermezettebb barakkba, hogy két évig a Humboldt Egyetem magyar nyelvű lektora legyen. Az egyetem mellett a Berliini Népfőiskolán is tanított, valamint részt vett a Magyar Kultúra Háza életében is. Belülről láthatta tehát és összehasonlíthatta hazájával a világháború után fogant és az azóta megszűnt Kelet-Németországot. A két év tapasztalatait, élményeit először 1983-ban, másodszor 1989 novemberében *nem írta meg*. A még nem és a már nem okai a két évszámából is következnek. A téma azonban nem hagyta magát *nem megírni*, minek folytán 38 év múltán megszületett a *Szerelmem, Kelet-Berlin*. Érzelem legyen a talpán, amely ennyi idővel

tud dacolni. A szerző bizonyára maga is számot vetett ezzel: a két berlini év eseményeinek szabatos, tanári leírása inkább szól az értelem, mint az érzelm nyelvén. Ez persze nem jelenti azt, hogy maga a könyv ne lenne érdekes.

Ez ám a karrier! – gondolhatja a szarkasztikus olvasó, amikor „meglátja” a tizenhét emeletes toronyházak egyikének szinte legtetején a húsz négyzetméteres garzonlakást, ahová a tanszékvezető docensnő megérkezése napján – taxi híján – felkapván a két százkilós bőrönd egyikét, gyalogosan és gyorsvasúton lakhelyére kísérte a lektor urat. Maga az író a szarkazmust nem sarkallja, éppen csak tárgyilagosan elmondja a tényeket. Attól viszont, az olvasón túl, már a szerző is megretten, amikor a magyar lektor a kötelező rendőrségi bejelentkezését elvégzendő, tévedésből a hírhedt STAZI káfkai víziót idéző föld alatti kulisszái között találja magát. Onnan kijönni, bizony, nem volt mindenki számára egyszerű.

Ahhoz, hogy az ember otthon érezze magát egy idegen országban, s mi több, meg is szeresse azt, jó szokásokra és persze olykor-olykor a munka és szerelem közlekedő-edényeire is szükség van.

A jó szokásokkal nincsen baj. A lektor úgy kezdi napjait, hogy körülnéz a Friedrichfelde-beli „magaslesről”. A Hoppengarten fölött kel fel a nap, ismerősek a tájak, tudja, mi hol van, el is kirándulgat oda, úgy eszi a *bratwurst*-ot, a Linden Corsóban úgy issza sörét, mint aki Berlinben született. Mindennap megveszi

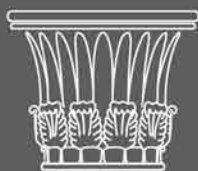
a Berliner Zeitung esti kiadását, amit utcán és metróon, enyhén szólva, nem rejt el senki szeme elől. Tanítványaival jó a viszonya, bemutatásra kerülnek a jeles kollégák, köztük a Tolna megyei sváb család gyermeke, dr. Paul Kárpáty, akinek a háborút követően kellett elhagynia az ősei választotta hazát. A lektor hozzá „menekül”, amikor tanítványainak semmit nem mond Szabó István *Mefisztója*, vagy a tanfelügyelő felhúzza a szemöldökét, mert a magyar lektor az NDK-beli *Neueste Nachrichten* helyett a nyugati adókon elhangzó *Tagesschau* tévéadást említi hallgatóinak. Dr. Kárpáty jó kolléga és jó honfitárs: nem nevet az újonnan érkezett lektoron, nem oktatja ki fölényesen, de azt azért megsúgja neki, hogy a tanítványok a magyar nyelvet nem Arany János kedvéért tanulják, hanem azért, hogy a postai titok megsértésével néha-néha egy-egy Magyarországról érkező levél tartalmáról értesítsék a hatóságot. Maradjunk a realitás és megértés talaján, hiszen a szóban forgó időben, politikai rendszer tekintetében, még ugyanazon a hajón ültek a budapestiek és a kelet-berliniek.

A népfőiskola hallgatói új szint jelentenek a palletán. Tanár és tanítvány kapcsolata mintha közvetlenebb, barátságosabb lenne. Értesülünk néhány személy megrázó vagy elgondolkodtató életútjáról. A félárvának született özvegy Rosival fel és le jár az élet szerencsekereke. Boldog feleség, három gyermekkel a karibi operaénekes oldalán, míg a férjét meg nem gyilkolják az elhagyott szülőházában. Aztán egy műkereskedő *braver, junger Man* Nyugat-Berlinből, aki átvinné magához Rosit *odaátra*. Helyette sokkoló hír az újság bűnügyi rovatában: álműkereskedő... a felforgatás szándékával... évenként keresztül, na de... az NDK népi rendőrsége. A gyermeklány Elfride apját, a nevét kimondani sem szabad, Königsberg főpályaudvarának állomásfőnökét minden bizonnyal agyonlőtték a várost elfoglaló szovjetek. Az özvegyet internálták, a kislányból pedig valahol a Káspai-tenger melletti táborban képeznek az anyanyelvét szinte teljesen elfelejtő szovjet pionírt, akinek „szüleit megölték a német fasiszták”. Tíz év után kerül haza az első szocialista német államba. Ki vethetné szemére „pél-

dás magaviseletét”, minek hála, egy napon a megölt édesanya is előkerült egy munkatáborból. Aztán ott van Karola esete, aki azért tanul magyarul, hogy gyerekeivel az anyanyelvükön beszélhessen, mert a férje, aki Borsodból szakmát tanulni jött „Kelet-németbe”, olyannyira német lett, hogy többé egy szót sem szól magyarul.

A magaslesről jól látható, amint két lökhajtásos vadászgép rémítő hangerővel sólyomként üldöz egy Lengyelországból érkező motoros sportrepülőt, amely valami csoda folytán mégiscsak átjut a veszélyes keletnémet tengeren, majd leszáll egy szigeten, amelynek Nyugat-Berlin a neve. A hírt természetesen nem hozza a Berliner Zeitung. A nemzeti ünnep estéjén Brezsnyev elvtárs halálának információs vákuumában megfagy a levegő a berlini hársak alatt. Az olvasó, kinek érkezése van a témára, nem csalódik. Túl a Tanulmányi Osztály felülről irányított „termelési értekezletén”, vagy azon, hogy a végzős hallgatók egyike nem hiszi el a lektornak, aki véletlenül éppen Victor Klemperer *A Harmadik Birodalom nyelve* című művét fordítja magyarra, hogy ami nekik Mutter, az nekünk édesanya – Lukáts János *Szerelmem, Kelet-Berlin* című könyvében az olvasó szinte mindent megtalál, kivéve a szerelmet, ami azonban sokféle lehet. Tárgya általában egy nő vagy férfi, de lehet egy ország is, vagy egy város, amelynek egyik felét évtizedekkel korábban levágta egy békeszerződés. Az alanyi oldal valódi voltát azonban leggyakrabban nem a pusztá tények, hanem az érzések hitelesítik. Persze, az is lehet, hogy a szerző az olvasóiban felkelteni szándékolt érzésekre utazott. Van-e olyan irodalmi mű, amelyhez az olvasónak semmit nem kell önmagából hozzáadnia?

„A két berlini év életemnek talán legemlékezetesebb ideje volt”, írja a szerző védő- és vádbeszédének befejező részében. A recenzius elhiszi, hogy ez igaz, mert azt is tudja, hogy 1989 novemberében, amikor a Kossuth Rádió hullámain elhangzott a nem teljesen váratlan, mégis majdnem hihetetlen hír, Lukáts János a Keleti pályaudvaron azon nyomban vonatra szállt tinédzser lányával, hogy eltöltsön vele egy napot Berlinben.

MMA•MMK
LEXIKON

Az MMA Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézete által létrehozott
online lexikon
a **kortárs magyar szépirodalmi művekről**
és a **magyar filmkultúra legfontosabb alkotásairól**
tesz közzé szócikkeket.

A lexikon különlegessége, hogy egyszerre
nyújt eligazodást a szakma, az oktatás és a tágabb
értelemben vett olvasóközönség számára.

MMA
MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

www.mmalexikon.hu